

TESAM STRATEJİ

Akademik Aktüel Dergi | Ocak 2023 | Sayı 2 | ISSN: 2980-0498

DIJİTAL DEVİRİM

Dijitalleşmenin Ekonomiye Etkisi

Dr. İlyas Bozkurt

Yeni Teknolojilerin Sosyal Bilimlere Etkisi

Prof. Dr. Hasan Köni

Teknolojik Gelişmelerin Siyasal Hayata Etkileri

Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan

Sanayi Devrimi ve İş Hukukunun Ortaya Çıkışı

Prof. Dr. Talat Canbolat

İlyas Bozkurt - Hasan Köni - Deniz Ülke Arıboğan - Talat Canbolat - Zahide Ayyıldız Onaran - M. Engin Deniz

Barış Özdal - Bekir Parlak - Mehmet Eryılmaz - İhsan Çapcıoğlu - Abdülkadir Tuna - Ahmet Şimşek - Durmuş Ümmet - Mustafa Tüter

“Vizyoner bir iş adamı,
içinde yaşadığı topluma ve insanlığa karşı
sorumluluk bilinciyle hareket eder.
Bundan dolayı da bilime ve sanata
değer verir ve destekler.”

Dr. İlyas BOZKURT
TESAM Genel Başkanı

TESAM Adına İmtiyaz Sahibi
Dr. Yıldırım Deniz

Editör
Muhammet Aydoğan

Yardımcı Editör
Ferzan Taşpınar

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Hasan Kóni
Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan
Prof. Dr. Veysel Bozkurt
Prof. Dr. Talat Canbolat
Prof. Dr. Ahmet Nohutçu
Doç. Dr. Arzu Al
Dr. Levent Ersin Orallı

Tasarım

www.rmgmedya.com

Adres
TESAM Küçükbakkalköy Mah. Kayışdağı Cad.
No: 111
Ataşehir / İstanbul

Tel & Fax
0216 461 00 47

Mail
tesamstrateji@tesam.org.tr

ISSN: 2980-0498

Web
www.tesam.org.tr

TESAM'ın aylık aktüel akademik yayınıdır.

Dergide yer alan bilgi ve değerlendirmeler sadece bölüm yazarlarının görüşlerini ifade etmektedir.

© 2023 TESAM

Dergideki tüm yazıların telif hakları TESAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayınlanamaz.

Editörden

Dünyayı değiştiren önceki üç devrim gibi kapısında olduğumuz dördüncü devrim olan Dijital Devrim de, dünyamızı ve yaşama biçimimizi sonsuza kadar değiştirecek. Üstelik bu değişim, hayal edebildiğimizin ve algıladığımızın çok ötesinde. Hayal edemediğimiz o kadar çok şey var ki... Yapay zekanın ve dijital dönüşümün insanları hem korkutan hem de heyecanlandıran gücü buradan geliyor.

Gelecekte yaşamlarımız daha çok akıllı ürün ve AI (yapay zeka) güdümlü hizmetlerle dolacak. Günlük görev ve faaliyetlerimizin çoğu AI tarafından yapılacak ya da yönlendirilecek. Bugünkü çocuklar geçmişte telefon ve internet olmadan nasıl yaşayabildiğimize hayret ediyorlarsa, biz de geçmişte yiyecek elde edebilmek için ilkel tarım aletlerinin nasıl kullanıldığına hayret ediyorduk. Bizden sonraki nesil de AI olmadan nasıl yaşamımızı sürdürdüğümüze hayret edecekler.

İnsan ve teknolojinin uyumunun her zamankinden daha fazla ön plana çıktığı çağımızda TESAM olarak bizler de değişimin etkin öncülerinden biri olma hedefi ile yol alıyoruz. Teknolojik gelişmelerin hayatımızın her alanında olduğu bugünlerde değişimin farkında olmak artık tek başına yeterli değil. Değişimi anlayıp, dönüşmek de önemli hale gelmiştir. Gerçekleşen değişimi anlayan ve yapay zeka devrimine uyum sağlayanlar, geçmişteki başarılarını gelecekte de devam ettirebileceklerdir.

TESAM Strateji olarak bu sayımızda, hem içinden geçmekte olduğumuz sürecin ve yeni dünyanın farkına varmamız hem de geleceğin neler getireceğini anlayabilmek hedefiyle "Dijital Devrim" konusunu ele aldık. Ülkemizin en saygın akademisyenlerinin dijital devrim ve dijital dönüşüm hakkındaki görüşlerini bir araya getirdik. Bu sayımıza yazıları ile katkı sağlayan çok kıymetli hocalarımıza teşekkürlerimizi sunarız.

Muhammet Aydoğan

İçindekiler

6

Dijitalleşmenin Ekonomiye Etkisi
Dr. İlyas Bozkurt

9

Yeni Teknolojilerin Sosyal Bilimlere Etkisi
Prof. Dr. Hasan Köni

11

Teknolojik Gelişmelerin Siyasal Hayata Etkileri
Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan

14

Sanayi Devrimi ve İş Hukukunun Ortaya Çıkışı
Prof. Dr. Talat Canbolat

19

Dijitalleşmenin Soruları
Prof. Dr. Zahide Ayyıldız Onaran

21

Dijital Ebeveynlik
Prof. Dr. M. Engin Deniz

24

Dijital Diplomasi
Prof. Dr. Barış Özdal

29

Dijital Devrimin Odağı: Dijital Devlet ya da Devlet 5.0
Prof. Dr. Bekir Parlak

34

Dijital Olgunluk Çalışmaları Kuramsal
Bağlamda ve Pratikte Ne Derece Olgun?
Prof. Dr. Mehmet Eryılmaz

36

Dijitalleşen Toplum, Yeni İnsan ve Etik Sorunlar
Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu

40

Yönetişim Teknoloji Örneği Olarak Elektronik
Genel Kurul Sistemi
Prof. Dr. Abdülkadir Tuna

44

Sosyal Medyada Tarihyazımı: Bilgi
Kirliliğini Okuryazarlıkla Aşmak
Prof. Dr. Ahmet Şimşek

49

Teknoloji Çağında Sosyal
Medya ve Psikoloji
Doç. Dr. Durmuş Ümmet

53

Çin Teknolojik Gelişimi:
Yönelimler ve Sorunlar
Dr. Mustafa Tüter

DİJİTALLEŞMENİN EKONOMİYE ETKİSİ

Dijital devrimin başlangıcı olarak kabul edilen bilgisayarların yaygınlaşarak hayatımıza girmesiyle beraber yaşamın her alanında değişiklikler olmaya başlamıştır. Bilgisayardan sonra internetin ve yapay zekanın da bu süreçte ortaya çıkmasıyla birlikte dijital devrim, yepyeni bir çağın kapısını aralamıştır.

Dr. İlyas Bozkurt

Dijital devrimi anlamak için bu süreçten nereden geldiğimizi bilmemiz gerekmektedir. Yüz bin yılı aşan insanlık tarihine baktığımızda, insanlık tarihinin dönüm noktaları olduğunu görmekteyiz.

ANTİK TOPLUMDA TARIM DEVRİMİ

Bu dönüm noktalarının birincisi, insanların avcı toplayıcı toplumdan tarım toplumuna geçişidir. Bunun sembolü kara sabandır. İnsanlar avcı toplayıcı düzenden tarım toplumuna geçtikleri zaman tüm hayat tarzları, yaşayışları, beslenme tarzları, birbirleriyle olan ilişkileri, sosyalleşmeleri değişmiş ve küçük gruplar halinde kendilerini tanımlamaya başlamışlardır.

TİCARİ TARIM DEVRİMİ

Bu dönüm noktalarından ikincisi ticari tarım devrimidir. M.Ö. 3500'lerden itibaren ticari tarım devrimine geçilmiştir. Nil nehrinde kullanılan sandallar yerini gemilere bırakmıştır. Bu gemilerle uluslararası ticaret Sümerler, Mısır ve Ege (Yunanistan) üçgeni içerisinde başlamıştır. Bu üçgende başlayan gemi ticaretine ek olarak kara yollarının eklenmesiyle bu ana gövdede ticaret ağları oluşmuştur. Bu ticaret ağlarıyla beraber insanlık tarihi bir kez daha değişmiştir. Çünkü ihtiyaçtan fazlasını üretme gündeme gelmiştir.

"M.Ö. 3500'lerden itibaren ticari tarım devrimine geçilmiştir. Nil nehrinde kullanılan sandallar yerini gemilere bırakmıştır."

İhtiyaçtan fazlasını üretmek isteyen insan, iş gücüne ihtiyaç duymaktadır. Bunun sonucunda kölelik ya da mevsim işçiliği ortaya çıkmıştır. Kalabalık şehirler, şehir krallıkları ve yepyeni bir hayat tarzı oluşmuştur. Bütün insanların yaşayış tarzları, sosyalleşmeleri, inanç tarzları bir daha değişmiş ve bambaşka bir sürece girilmiştir.

SANAYİ DEVRİMİ

Bu dönüm noktalarından üçüncüsü sanayi devrimidir. 1800'lere geldiğimizde bu sefer sanayi devrimi meydana gelmiştir. Sanayi devrimi ile beraber 1761 yılında James Watt'ın buhar makinesini bulması endüstri devriminin zirvesidir.

Yani bir sabanla veya gemiyle çağ değişmemiştir. Aslında bunların hepsi değişen çağların sembolüdür. Sanayi devrimi de buhar makinesiyle temsil edilmiştir. Ancak sadece buhar makinesinden ibaret olduğu söylenemez. Buhar makinesi sanayi devriminin kilidini açan buluştur. Buhar makinesinin tekstil makinelerine monte

edilip kullanılmaya başlamasıyla beraber seri üretime geçilmiş ve büyük fabrikalar oluşmaya başlamıştır. Büyük fabrikaların ortaya çıkmasıyla işçi ihtiyacı oluşmuş ve civar köylerden şehirlere insanlar göç etmişlerdir. Bu süreç, nüfusları milyonlarla ifade edilen şehirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kalabalık şehirlerin ortaya çıkmasıyla birlikte işçi ve burjuva sınıfı doğmuştur. Köyde yaşarken tüm ihtiyaçlarını kendisi karşılayan kişiler, şehirlere yerleştikleri

¹ TESAM Genel Başkanı.

² Bu metin, Dr. İlyas Bozkurt'un "Sosyal Bilimlerin Gözüyle Teknoloji Devrimi" başlıklı TESAM VI. Sosyal Bilimler Kongresi'nin açılışında yapmış olduğu "Dijitalleşmenin Ekonomiye Etkileri" isimli sunumundan derlenmiştir.

DİJİTAL DEVRİM

1980 -2000

Dijitalleşmede 1. Evre:
Bilgisayarın
Yaşamımıza Girmesi

2000-2018

Dijitalleşmede 2.
Evre:
İnternetin Yaşamımıza
Girmesi

2018-

Dijitalleşmede 3. Evre:
Yapay Zeka
Teknolojilerinin ve
Nesnelerin İnternetinin
Yaşamımıza Girmesi

zaman gününün büyük bir bölümünü fabrikada çalışarak geçirmeye başlamışlardır. Dolayısıyla işten arta kalan zamanlarında ihtiyaçlarını dışardan temin etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum ihtisaslaşmayı beraberinde getirmiştir. Yani herkes kendi alanında uzmanlaşmaya başlamıştır. Sonuç olarak nüfusu milyonlarca ifade edilen şehirlerin oluşması ve üretim araçlarının değişmesiyle birlikte hem askeri alanda hem sivil alanda hem de hayatın tüm alanlarında yaşam tarzı komple değişmiştir.

DİJİTAL DEVRİM

Bu dönüm noktalarının dördüncüsünün yani insanlık tarihini tamamen değiştiren bu buluşlardan bir tanesinin kapısında durmaktayız. Bu yeni devrimin adı "dijital devrim"dir. Dijital devrim, 1950'lerde bilgisayar teknolojisiyle başlamıştır. Fakat bilgisayarın endüstriyel olarak kullanılması ilk olarak 1980'lerin başında Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşmiştir. Türkiye'de yaygınlaşmaya başlaması ise 1990'lı yılları bulmuştur.

Bilgisayarla beraber dijital devrimin ilk adımı atılmıştır. Daha sonra 2000 yılından itibaren internet hayatımıza girmiştir. İnternet, ABD'den başlayarak dünyaya yayılan bir teknolojidir. İnternetin Türkiye'ye gelmesi ise 2006-2007 yılını bulmuştur. 2017-2018 yılından itibaren de

yapay zekâ yani "artificial intelligence" dediğimiz teknoloji yavaş yavaş kullanılmaya başlanmıştır. Burada internet, yapay zekâ ve makinelerden oluşan bir üçgen ortaya çıkmaktadır.

Dijital çağın özelliklerine baktığımızda ilk karşımıza çıkan insansız fabrikalar yani "black factory" dediğimiz sistemlerdir. Önceden fabrikalarda yüzlerce işçi çalışırken artık bu klasik fabrikaların yerini insansız fabrikalar almıştır. Bu insansız fabrikaların üretim kapasitelerini arttırdığını görmekteyiz. Örneğin bir otomobil fabrikasında 20-30 bin işçi çalışırken insansız fabrikalarda işçiler çalışmamaktadır. Bu fabrikaların ilk örneklerini Avrupa'da yaygın olarak görmekteyiz. Tarımda yapay zekanın etkinliğinin artması, özellikle Türkiye'nin de son zamanlarda başarılı olduğu insansız hava araçları ve savaş aletlerinin yaygınlaşması, dijital paranın kullanımı ve pandemi dönemiyle beraber e-ticaretin yaygın hale gelmesiyle insan ihtiyacının azalacağını, birçok mesleğin yok olacağını ve haliyle işsizliğin artacağını anlıyoruz.

2009-2013 yılları arasında Oxford Üniversitesi'nde yapılan "The Future of Employment (Mesleklerin Geleceği)" adlı araştırmaya göre 2050 yılına kadar dünyadaki mesleklerin %47'si yok olacaktır. Yok olan mesleklerin yerine yeni meslekler gelecektir. Ancak 2050 yılına kadar ABD'de 80

TARİHE KARIŞAN MESLEKLER	GELECEĞİN MESLEKLERİ
Veri Giriş Elemanları	Veri Analistliği ve Veri Bilimciliği
Muhasebe, Ön Muhasebe ve Maaş Bordro Elemanları	Bilgi Güvenlik Analistliği
İdari ve Yönetici Sekreter	Yapay Zekâ ve Makine Öğrenimi Uzmanlığı
Montaj ve Fabrika İşçileri	Kullanıcı Deneyimi ve İnsan Makine Etkileşimi
Müşteri Hizmetleri Çalışanları	E-ticaret ve Sosyal Medya Uzmanlığı
Ticari Hizmetler ve İdari Yöneticiler	Dijital Rehabilitasyon Uzmanlığı
Evrak -Malzeme Kaydı ve Stok Tutma Elemanları	Büyük Veri (Big Data) Uzmanlığı
Genel Müdürler ve Operasyon Müdürleri	Robotik Uzmanlığı ve Mühendisliği
Posta Hizmetleri Çalışanları	Dijital Dönüşüm Uzmanlığı
Mali Analistler	İnsan ve Kültür Uzmanlığı
Yazar Kasa ve Fişten Sorumlu Personeller	Satış ve Pazarlama Profesyonelleri
Mekanik ve Makine Tamircileri	3D Yazıcı Uzmanlığı ve Mühendisliği
Tele Pazarlamacılar	Yeni Teknoloji Uzmanlığı
Banka Memurları	Servis ve Çözüm Tasarımcılığı

milyon, İngiltere’de 15 milyon, Türkiye’de 20 milyon insanın işsiz kalması beklenmektedir.

Dijitalleşmeyle birlikte tarihe karışacak mesleklere muhasebeci, maaş bordro elemanı, fabrikalardaki montaj işçileri, müşteri hizmetleri çalışanları, ticari hizmetler ve idari yöneticiler, evrak ve malzeme kayıt tutan elemanlar, mali analistler, tele pazarlamacılar, banka memurları, avukatlık mesleğinin teknik avukatlık dediğimiz kısım örnek verilebilir. Geleceğin mesleklerine baktığımızda veri analistliği, veri bilimciliği, yapay zeka ve makine öğrenimi uzmanlığı, e-ticaret ve sosyal medya uzmanlığı, dijital dönüşüm uzmanlığı, dijital rehabilitasyon, robotik uzmanlık, insan ve kültür uzmanlığı gibi alanlar vardır. Görüldüğü üzere bu alanlardaki gelişimlerin tamamı teknolojiyle yani dijital devrim ile ilgilidir.

SONUÇ

Konunun başında da söylediğimiz gibi sabanın icadından, geminin icadından ve buhar makinesinin icadından sonra başlayan süreçlerde insan hayatı değişmiştir. Günümüzde bilgisayar ve yapay zekâ ile beraber insan hayatı yeniden değişmeye başlamıştır.

Türkiye olarak dünyadaki bu değişimi yakalayamazsak sanayi devriminde yediğimiz dayığı bir kez daha yemeğe mahkûm olacağız. Bu yüzden bu dijital devrimi kaçırmamamız

gerekmektedir. Bunun için ülkemizde öncelikle eğitim alanında gerekli hazırlıklar yapılmalı, teknoloji ile ilgili yatırımlar artırılmalı ve hukuk sistemimizde gerekli reformlar bir an evvel hayata geçirilmelidir. Eğer kapısında durduğumuz bu yeni çağ için gerekli hazırlıkları yapmazsak, bu bize sanayi devriminden sonra kaçırdığımızdan çok daha fazlasına mâl olacaktır.

*Türkiye olarak
dünyadaki değişimi
yakalayamazsak
sanayi devriminde
yediğimiz dayığı bir
kez daha yemeğe
mahkûm olacağız.
Bu yüzden bu dijital
devrimi kaçırmamamız
gerekmektedir.*

YENİ TEKNOLOJİLERİN SOSYAL BİLİMLERE ETKİSİ

Teknolojinin tanımı bilginin pratik uygulamasıyla görevin tamamlanmasının sağlanmasıdır. Son yirmi yıl içinde teknolojilerdeki hızlı gelişmeler yalnız sosyal bilimlerde değil tıp dahil bütün bilim dallarında yeni gelişmelere yol açmıştır.

Prof. Dr. Hasan Köni

Yeni teknolojik uygulamaların mutlaka çok olumlu olan yanları bulunduğu gibi zaman içinde insanlık için olumsuz yanları, düzenlenmesi gereken yönleri olduğu görülmektedir. Yeni teknolojiler bütün insanlığı ilgilendirdiği ve yansımalarının etkilerinin ülkeden ülkeye değişmesi ya da ortak bazı sorunların ortaya çıkmasına neden oldukları için devletlerin bazı hususlarda ortak düzenlemelere gitmeleri gerekmektedir. Bunun için bazı konularda yeni uluslararası hukuk kurallarının oluşturulması gerekmektedir.

Teknolojinin olumlu etkileri herkes tarafından kabul edilmektedir. En önemli etkilerinden biri de iletişim alanında olmuştur. Örneğin iş sektöründe pazarlama, yerel ya da bölgesel olmaktan çıkmış dünya geneline ulaşım ve pazarlama olanakları doğmuştur. Şirketler medya platformlarını kullanarak kârlarını hızla arttırmışlardır. Mallarını tanıtmak için maliyetli ziyaretler yapılmasına gerek kalmamıştır. İnternet üzerinden her türlü mal ve hizmete ulaşmak mümkün olmuştur.

Sağlık açısından tıbbi alanda sürekli araştırma ve gelişme yapılmasıyla kişilerin sağlığı konusunda bilgi depolanması, hastaların uzaktan takibi, X ışınları ile teşhisin kolaylaşması, suni organlar, Robotik ameliyatlar insan sağlığı açısından önemli gelişmeler olmuştur.

Eğitim açısından, Covid pandemisinde görüldüğü

gibi, eğitim internet, zoom, Teams ve diğer uygulamalarla kesilmeden yapılabilmektedir. Bugün birçok üniversitede internet üzerinden eğitim verilebilmektedir. Üye olduğu takdirde yabancı dergilere, kütüphanelere ve gazetelere kolayca erişmek ve gerekli araştırmaları yapmak mümkün olmaktadır. Yabancı uzmanların konferanslarına kolayca ulaşılmaktadır.

Her yeni gelişim getirdiği kolaylıklar ve çözümlerin yanında bazı olumsuzluklarda ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, internet teknolojisi suçluları takip işlemlerinde büyük bir başarı sağlamıştır. Ancak, aynı teknoloji yeni siber suçların doğmasına neden olmuştur. Kişilerin bilgileri çalınmış, kişisel hesaplarına girilmiş, teröristler sosyal medya üzerinden yeni teröristleri yanlarına çekmişler ve propagandalarını rahatça yapabilmişlerdir. Sosyal medyanın olumlu ve olumsuz kullanımları toplumlarda olumsuz hareketler yaratmıştır. Devlet, internet ve yapay zekâ sayesinde kendi toplumunu rahatça denetim altına alabilmektedir. Öte yandan izinsiz ve gereksiz izlemeler yüzünden insan hakları ihlallerinin de arttığı görülmektedir.

Yalan yanlış bilgiler, yabancı devletlerin yoğun propagandaları, casusluk faaliyetleri, ülkelerin sınırlarını rahatça aşabilmektedir. İnternete bağlı kameralar her şeyi olumlu ve olumsuz yönleri ile toplumun önüne sermektedir.

Özellikle teknolojideki gelişmelerin olumsuz yansımaları sonucu ülke içinde ve diğer ülkelere de yansıdığı için ülke dışında bazı hukuksal

¹ İstanbul Kültür Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı ve TESAM Yüksek İstişare Heyeti Başkanı.

TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN SİYASAL HAYATA ETKİLERİ

Uluslararası ilişkiler alanında çalışan birinin teknoloji ile ilgili herhangi bir bilgisi olmaması, teknolojik gelişmelerin yaratacağı farklılıkların ve gelişmelerin göz ardı edildiği bir uluslararası ilişkiler düşüncesi eksik olacaktır.

Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan

Bu sebeple hangi alanda çalışırsak çalışalım teknoloji konusu bizim için destekleyici alanlarımızdan biri olmak zorundadır. Teknolojik gelişmeler ile bazı meslekler, yepyeni mesai anlayışları, yepyeni iş yapış biçimleri hayatımıza girecektir. Fakat aynı zamanda iş ve çalışma ile ilgili kafamızın içindeki kalıplarda da değişiklikler olacaktır.

Teknoloji ve değişim günümüzde hayatımızın merkezinde yer almaktadır. Teknolojideki yaşanan değişim ve gelişimler siyaset alanını da fazlaca etkilemiştir. Yani sabanın hayatımıza girmesi, tarım devrimin ortaya çıkması, sanayi devrimi ve sanayi devrimi sonrasında bugün geldiğimiz Endüstri 4.0 diye adlandırılan yeni yapı hayatımızı ciddi anlamda şekillendiren gelişmeler olmuştur.

Teknolojik gelişmeler aynı zamanda çok ciddi yapısal dönüşümler yaratmaktadır. Tarım toplumunda insanlar avcı-toplayıcı olduklarından bir arada yaşamıyorlardı. Tarım devrimi ile yerleşik düzene geçildiği andan itibaren insanlar birleşmiş, bütünleşmiş, entegrasyon süreci ile farklı uygarlıklar, farklı siyasal yapılanmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Binlerce yıllık tarım uygarlığının iki önemli çıktısı olmuştur. Birincisi toprağa dayalı büyük alanlara sahip imparatorluklardır. İkincisi fragment ve daha küçük yapıda olan krallıklar ve feodal yapıdır.

1 Doğuş Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

2 Bu metin, Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan'ın "Sosyal Bilimlerin Gözüyle Teknoloji Devrimi" başlıklı TESAM VI. Sosyal Bilimler Kongresi'nin açılış oturumunda yapmış olduğu "Teknoloji Çağında Politik Psikoloji" isimli sunumundan derlenmiştir..

Ancak iki yapı da aynı zamanda tarıma dayalı bir ekonomi üzerine entegre edilmiştir ve tarımdan güç almaktadır. Hem ekonomik hem de askeri yapıları tarıma göre örgütlenmiştir. Bu süreç tarım uygarlığının siyasi çıktısı olmuştur.

Sanayi Devrimi ile birlikte serflerden yani feodal düzene bağlı köylülerden, şehirlerde, fabrikalarda çalışmaya başlayan insanların bir araya gelerek üretim yapılan yeni bir düzene geçiş yaşanmıştır. 1700'lerin sonlarında James Watt'ın buhar makinasını icadı ile Sanayi Devrimi yaşandı denilmesine rağmen normal şartlarda başlangıç ve bitiş şeklinde gün vermek doğru olmayacaktır. Bu bir prodestir. Ancak bu tarz örnekler simge olarak kullanılmaktadır. 1700'lerin sonlarından itibaren Fransız Devrimi Napolyon'un "Liberte-Egalite-Fraternite" söylemleri ile yayılmıştır. Bu söylemlerin 1800'lü yıllara aktarımı Hobsaw'nın "Devrimler Çağı" dediği şeydir. "Liberte" liberalizmi, "Egalite" sosyalizmi, "Fraternite" ise

kardeşlik duygularıyla nasyonalizmi tetiklemiş ve 3 "-izm"i ortaya çıkarmıştır. Bu 3 "-izm" 19. yy. boyunca büyük imparatorlukları dağıtmış ve küçük prenslikleri birleştirip ulus-devletlere doğru dönüşmesine sebep olmuştur. Yani aynı anda hem fragmentasyon hem entegrasyon eğilimleri söz konusu olmuştur. Bu gelişme ile sanayi toplumu sonrasında ulus-devlet denilen modelin ortaya çıktığı görülmektedir. Ek olarak bakış açısı değişime uğramıştır. Aydınlanma Dönemi sonucunda dini bakış açıları değişime uğramış, neticesinde sekülerizm ortaya çıkmıştır. Kralın hakkı kralda, papanın hakkı papada olacak şekilde

din ve devlet yönetiminde ayrıma gidilmiştir. Yani insanların dünyaya bakışları ve siyasal davranışları da değişime uğramıştır.

KADIN HAKLARININ DOĞUŞU

1860'lı yıllardan itibaren "enternasyoneller" toplantıları başlamıştır. Bu toplantılar ile proletarya sınıfı bazı haklar kazanmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde savaşların başlamasıyla erkekler cephelerde yer alırken kadınlar ise fabrikalarda erkeklerin bıraktığı boşluğu doldurmuşlardır. Neticesinde binlerce yıllık insanlık tarihinde birçok medeniyette ezilen ve insan yerine konulmayan kadınların üretim sürecine aktif bir şekilde girmeleri ile birlikte "kadın hakları" ortaya çıkmıştır. Yani hayatın her aşamasına dokunan kadınların eşit ve özgür bireyler olarak kabul edildiği yeni bir düzene geçiş, aslında teknolojideki devrim, uygarlıkta yaşanan dönüşüm ve yapısal dönüşümün etkileriyle şekillenmiştir.

KÜRESEL DÜNYA

Savaşlar döneminin sonrası ise 1989'da Berlin Duvarı yıkıldıktan sonra başlatılabilir. Bu yeniden yapılanma aşamasında dünya düzeni için 1962'de Marshall McLuhan'ın söylediği "Küresel Bir Köy" tabiri kullanılmıştır. Bu tanımlamaya göre dünya genelinde sınırlar olmayacak, duvarlar olmayacak, insanlar hep birlikte yaşayacak ve ortak zevklere sahip olacaktır. Bu dönemin siyasal modeline göre artık "tarihin sonu geldi, ulus-devletin sonu geldi" denilmiştir. Yapılan çalışmalarda ise mücadelelerin veya 3. Dünya Savaşının devletler ve devlet olmayan aktörler arasında çıkabileceği ön görülürken, "güç mücadelesi sistemin değişmez dinamiğidir" sonucuna ulaşılmıştır. Ve nihai olarak küresel kültür ve ulus-devletlerin dağılan gücü ile "Global Governance" hayatımıza girmiştir. Bu kavram bizlere "küresel yönetim olur mu?", "model bir yönetim yapıldıktan sonra bütün dünya devletlerini kontrol eder hale getirebilir miyiz?" sorularını getirmiştir. Bölgesel düzeyde ulusal paranın devreden çıkartılarak Euro'nun Avrupa Birliği bölgesinde kullanılması örnek olarak gösterilebilir. Ortak Merkez Bankasının kurulması, pasaportsuz geçişlerin sağlanması, bir ortak Avrupa evinin oluşturulması vb. gibi düşünceler

aslında ulus-devlet yapısının ötesinde bir yerdedir. 21. yüzyıla gelindiğinde, sanayi devrimi sonrası ulus-devlet modelindeki teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı sonuç "Küresel Dünya" olmuştur.

KÜRESEL KRİZLER

21. yüzyıl başlarından itibaren üç büyük küresel krizle karşı karşıya kalınmıştır. 11 Eylül saldırıları ilk krizdir. Arkasından 2008'de patlak veren Küresel Ekonomik Kriz ikinci büyük kriz olmuştur. Arkasından 2019'da Covid-19 Pandemi Krizi gelmektedir. Bu üç kriz 21. yüzyılın bir önceki yüzyıldan farklı olarak bir "küresel krizler yüzyılı" olacağını bizlere göstermektedir. Çünkü 20. yüzyıl "küresel savaşlar yüzyılı" olmuştur. 21. yüzyılda ise krizlerle ortaya çıkan ve Endüstri 4.0 ile birlikte 2010'lu yıllardan beri hayatımızın içinde olan teknolojik gelişmeler artık siyasal dengeleri bambaşka bir noktaya taşıyacak çok önemli dönüşümler yaratmaya başlamıştır. Bu dönüşümün ana aktörü ise devlettir. Her bir küresel kriz devletin sisteme daha güçlü olarak girişini sağlamıştır. Birinci krizde devlet terörizme karşı mücadelede güvenlik faktörü olarak devreye girmiştir. En net göstergesi savunma harcamalarının 750 milyar dolardan 2 trilyon doların üzerine çıkması olmuştur. Devlet artık tek yönlü güvenlik sağlayıcısıdır. İnsan hakkı, demokrasi kavramları ne Guantanamo ne Ebu Gureyb'te söz konusu olmamıştır. Kimse göçmenler için insan haklarından bahsetmemektedir. Herkesin gözü önünde Avrupa Birliği ülkeleri kaçak yollarla göç eden genç-yaşlı, kadın-erkek demeden botları batırmak sureti ile insanları ölüme sürüklemektedir.

Günümüz dünyasının farklı bir psikolojisi, ötekileştirici bir yapısı bulunmaktadır. Bu yapıda teknoloji bir duvar işlevi de görmektedir. Yeni

nesil gözetleme kuleleri, elektrikli teller, Facial Recognition System'ler mevcuttur. Çin'de insanlar dolaşırken her tarafta yer alan Facial Recognition System'ler ile sizin nerede olduğunuz gözetlenmektedir. Bu gelişimin olumlu yönleri de vardır. Mobese kameraları ile terör eylemi yaşandıktan sonra suçlu hemen saptanıp 24 saat geçmeden yakalanabilmektedir. Ancak bu, aynı zamanda devlete olağanüstü bir güç de vermektedir.

İkinci krizde devlet iktisadi bir aktör olarak devreye girmiştir. Devlet, bütün iktisadi meseleleri, küresel liberal pazarı regülatör olarak domine etmeye başlamıştır. Sistemin dışına itilmeye çalışılan devletlerin merkez bankaları sistemin ana regülatörleri olarak devreye girmiştir. Şu anda yaşanacak bir ekonomik sorunda merkez bankalarının gözünün içine bakılmaktadır. Türkiye için de aynı durum geçerlidir.

Üçüncü kriz ise pandemi krizidir. Bu bir "biyopolitik iktidar" meselesidir. İnsan bedeni üzerinde devletin teknolojik ve hukuki meşruiyet sahibi olarak nasıl bir egemenlik kurabildiğini gördük. Pandemi süreci devam ederken Türkiye'de 2020 yılının Ağustos ayında 25 milyon kişinin HES kodu vardı. Bu HES kodları ile kişilerin alışveriş merkezlerine, uçaklara, otellere girip giremeyeceklerine karar veriliyordu. Böylece bedenlerimiz üzerinde nasıl bir egemenliğe sahip olunduğunu hep birlikte görmüş olduk. Bu üçüncü büyük kriz ile devletin bu sefer biyopolitik bir iktidar sağlayıcı olarak sisteme geri döndüğünü görmekteyiz. Bu gelişmelerin neticesi olarak bundan sonraki süreçte daha totaliter bir devletin hayatımızın her alanına müdahale edebileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır.

ENDÜSTRİ 4.0

Endüstri 4.0 bizlere yeni bir uygarlık düzeni getirmektedir. Diğer bütün uygarlık düzenleri gibi diğer bütünyapısal dönüşümler gibi bugelişmenin de siyasal bir çıktısı bir farklılık yaratacaktır. Devlet düzeni değişime uğrayacaktır. Ulus-devletteki mantık, vatandaş devlete karşı birtakım görevlerle yükümlüdür ama hakları vardır. Devletin birey üzerindeki her türlü tahakkümü meşru değildir. Devlet artık ulus-devlet olmaktan çıkarak devlet-

ulus olacak veya tebaa devlete dönüşecektir. Taba devlette ise sadece görevler vardır. Devlet Leviathan'ı oyla belirlersiniz ama Leviathan gibi hayatınızın her alanına, evlenmenizden çocuk doğurmanıza, eğitiminizden yediğinize, içtiğinize, satın aldığınıza kadar her şeye karışabilir, kontrol edebilir. Makbul vatandaşları üretebilir, makbul olmayan vatandaşları kredi sistemleri ile sistemin dışına atabilir. Temel güç dengeleri bağlamında da durum bu şekildedir.

Günümüzde en önemli mesele "Verinin Kontrolü" dür. Çünkü veri dediğimiz insanı tanımlayan şeydir. Geniş kitleleri biyopolitik olarak kontrol edebilme gücüne sahip olabilmek için bir mücadele yaşanmaktadır. Bu mücadelenin içinde hem devletler hem de devlet dışı aktörler vardır. Twitter'ı Elon Musk'ın satın alması sonrası ortaya çıkan durum, Mark Zuckerberg'in Amerikan Senatosu tarafından baskılanması sonrası Facebook'un, Google'ın topladığı verileri alması bu mücadeleye örnek olmaktadır. Bugün Google'da araştırma yaptığınız zaman Amerika'nın merkezine, Yandex'te araştırma yaptığınız zaman Rusya'nın merkezine bilgi aktarımı yapılmaktadır. Türkiye de bu mücadeleyi önemli bir biçimde vermektedir. Devletin bilişim sistemleri, savunma sistemleri üzerinde durduğu, çabaladığı bu mücadelenin farkında olduğunu göstermektedir. Şu anda devlet bu mücadeleyi kontrol ettiği için bunu tehdit olarak algılamaktan ziyade silah olarak algılamaktadır. Bütün devletler hem uluslararası rekabette hem de kendi vatandaşı üzerinde sorgulanamaz bir iktidar oluşturabilmek, totaliter bir anlayışla hükmedebilmek için bir silah olarak algılamaktadır.

SONUÇ

Önümüzdeki dönemi çok liberal çok özgürlükçü bir ortam olarak değerlendiremeyeceğim. Buna karşı direnişler söz konusu olacaktır. Muhtemelen reel dünya devletlerin egemenliğinde olacaktır. Ancak siber ortamda bir başka mücadele alanı vardır. Devletler bu alana da sahip olmak için mücadele edeceklerdir. Dördüncü büyük krizin dijitalde çıkacağını öngörmekteyim. Siber alanda bir rezistans hareketinin doğması mümkün diye düşünmekteyim.

SANAYİ DEVRİMİ VE İŞ HUKUKUNUN ORTAYA ÇIKIŞI

Tarihsel süreç incelendiğinde, teknoloji alanındaki buluşlar sonucu yaşanan sanayi devriminin ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan toplumları büyük oranda etkilediği görülmektedir. İlerleyen tekniğe bağlı olarak gelişen makine gücü ve fabrika işletmesi işçi sınıfının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Prof. Dr. Talat Canbolat

Bu zamana kadar bağımsız çalışan birçok insan işçi olarak çalışmaya başlamıştır. Bunlar başka işlerle de uğraşmadıkları için geçimini sağlayabilmek için bütün ömrünü başkasının hizmetinde geçirmek zorunda kalmıştır. İlkçağ ve ortaçağdaki kölelerden tek farkı kişisel özgürlüğü vardı. Bunların sayısı hızlıca çoğalmaya başladı. İktisadi liberalizmin ortaya koyduğu bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler düşüncesi, işçilerin örgütlenmesini yasaklıyor, çalışma koşullarını devletin müdahalesinden uzak tam bir akit serbestisi içerisinde belirlenmesini esas alıyordu. Bu düşünce işçinin kişiliğini yok saymış, emeği, piyasa koşullarına göre serbestçe alınıp satılan mal olarak kabul etmiştir.

18. yüzyılda Sanayi Devrimi ile çok miktarda işçiyi ihtiyaç duyuldu. Bu işçileri temin edebilmek için toplumda tarımla geçimini sağlayanlara "Sen tarımı bırak, gel burada çalış, elde ettiğin gelirden daha fazlasını elde edersin denilip onlar ikna edildi. Bu da yetmedi Afrika'dan gemilerle köle taşınmak suretiyle bir işçi sınıfı ortaya çıktı. İşçi sayısının fazlalaşması arz-talep ilişkisini işçi aleyhine bozmuş, çalışma koşulları işverenlerin tek taraflı belirlemeleri sonucunu doğurmuştur. Bu durum işçilerin sömürülmesine ve birçok adaletsiz uygulamaların ortaya çıkmasına neden oldu. Öyle ki günlük onaltı saate kadar ağır çalışma süreleri ve bunun karşılığında işçinin karnını dahi doyurmadığı sefalet ücreti ile karşılaşıldı. Bu durum giderek işçilerin ancak birleşerek bir güç olabilecekleri bilincinin doğmasına neden oldu.

1 Marmara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Özel Hukuk Bölümü..

2 Bu metin, Prof. Dr. Talat Canbolat'ın "Sosyal Bilimler Gözüyle Teknoloji Devrimi" başlıklı TESAM VI. Sosyal Bilimler Kongresi'nin açılış oturumunda yapmış olduğu "Teknoloji Devriminin İş Hukukuna Etkileri" isimli sunumundan derlenmiştir.

Bir tarafta duvarların arkasındaki saraylarda kuş sütü eksik bir yaşam sürülüyordu. 16. Louis'in eşi Maria Antoniette'nin dönemi çok iyi ifade eden meşhur bir sözü var. İşçiler "Açız, ekme isteriz." diye kapıya dayandıklarında "Ekmek bulamıyorlarsa pasta yesinler" dediği söylenir. Gerçekten öyle söyledi mi söylemedi mi bilmem ama bu söz o dönemi çok iyi anlatıyor.

İşçilerin, insanca yaşama ve insanca çalışma koşulları talepleri isyana dönüştü ve bazı devletler yıkıldı. Yönetimler değişti. Bu durumda devletler yeni bir şeyi fark ettiler. Bu geniş kitlelerin insanca çalışma koşulları için devlet müdahale etmek zorundadır. İşçiyi koruma hukuku olarak da anılan bu alana "iş hukuku" diyoruz. Bu alan borçlar hukukundaki gibi, ticaret hukukundaki gibi eşitler arasındaki bir düzenleme değildir. Tersine işçinin korunması için devletin asgari çalışma koşullarını belirlemesi ve bunun üzerinde işçi lehine değişikliklerin mümkün olması gerekirdi. Bu durum, devlet olmanın gereği ve bir yükümlülük haline geldi. Toplumlar yeniden inşa edildi. İşçi-işveren-devlet yapısıyla birlikte iş hukuku üçlü yapı üzerine kuruldu. Bugün de hala bu şekilde devam etmektedir. Asgari ücretin altında ücret verilmesi yasak ancak üzeri serbest pazarlığa tabi. Bunun işçilere günlük ara dinlenmesi, yemek molası, haftada bir gün tatil verilmesi, yıllık izin verilmesi gibi hususlar Kanunlarla düzenlenmiştir. Kanunlardaki bu düzenlemeler işçilerin lehine artırılabilir ancak aleyhine daraltılamaz. Buna da nispi emredici normlar deniyor.

Değişmeyen tek şey değişimdir. Toplum yapısı bu buluşlarla birlikte devamlı şekillenmektedir. Aile, kurumlar, devlet, işletmeler tamamen değişiyor. İşletmeler de kendi yapılarının organizasyon,

üretim, dağıtım, pazarlama aşamalarını yeni teknolojiye, yeni buluşlara göre değiştiriyorlar.

Hukuk alanında yeni alanlar ortaya çıkmaktadır. Bilişim hukuku, fikri sınai haklar hukuku, internet hukuku gibi hukuk dalları bu değişime uyum sağlayabilme adına yeni uzmanlık alanları olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü bir alanda düzenleme yapmak mecburiyetiniz var. Hukuksuz hiçbir şey olmaz. Gelişmiş toplumlar hukuku; hava, su, ekmek gibi toplumun zorunlu olarak olması gereken bir alan olarak değerlendirir.

BULUŞLAR VE BULUŞLARI YAPANLARIN HUKUKEN KORUNMASI

Bilgi toplumunda mevcut makine veya maddi sermayenin yanında fikri ürünler daha kıymetli olmaktadır. Teknoloji baş döndüren hızla gelişmekte, buna ayak uyduramayan işletmeler yok olup gitme tehlikesiyle karşılaşmaktadır. Kıt kaynakların yerini temel stratejik kaynak olarak bilgi ve bunun somutlaşmış şekli olan buluşlar almaktadır. Bugün teknolojik buluşlar, ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve hukuksal yapıyı derinden etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelişmeler sonucu Fikri ve Sınai Mülkiyet Hukuku ayrı bir hukuk dalı olarak ortaya çıkmıştır. Yeni buluşlar; işletmelerin organizasyon yapısı, üretim süreçleri, ürünlerin dağıtım ve pazarlanması gibi tüm alanlarda etkin olarak kullanılmaktadır.

Buluşlar sadece işletmeler için değil o ülkenin gelişmişlik ve kalkınması dolayısı ile refah düzeyi ile de yakından ilgilidir. Büyük öneme sahip olması nedeniyle buluş yapma faaliyetlerinin özendirilmesi ve teşvik edilmesi gerekir. Bunun için her şeyden önce buluşların korunması gerekir. Gelişmiş ülkelerin buluş yapma faaliyetlerini destekleyen ve buluşu etkin şekilde koruyan ülkeler olması tesadüf değildir.

Buluş sahibine, bunu açıklaması karşılığında belirli bir süre inhisari nitelikte kullanma hakkı

tanınmakta ve izinsiz başkalarının kullanması engellenmektedir. Böylece buluş, ilgili olduğu alanda yeni bir buluş basamağını oluşturmakta, koruma süresi içerisinde sahibinin izni olmadan kullanamayan işletmeler daha gelişmiş yeni bir buluş yapma faaliyetlerine girişmektedir. Bu şekilde hem işletmeler hem de toplum gelişmektedir. Koruma süresi içerisinde buluş sahibine bir bedel ödeyerek alınan lisanslar sayesinde diğer işletmeler de bunu kullanabilmekte, koruma süresi sonunda ise buluş toplumun malı olarak kabul edilmektedir. Böylece buluş sahibinin menfaati ile toplum menfaati dengelenerek ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişme sağlanmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu 1879 yılında İhtira Beratı Kanunu ile bu buluşları koruyan kanun çıkaran dünyada 4 üncü ülke olmuştur. Fakat sonraki dönemlerde buluşlara ve buluş yapanlara çok fazla değer verilmedi. Genellikle taklit ürünler üzerinden gidildiği için sanayii fazla gelişemedi. Cumhuriyet kurulduğu zaman Cumhuriyet'i kuranlar, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları bunun farkındaydı. Bu nedenle İzmir İktisat kongresi yapılarak bağımsız ülke olabilmemiz için ekonomik kalkınmanın önemi vurgulanmıştır.

Burada bir hususu dikkatinize sunmak istiyorum. Sevr Antlaşması'nda bir madde var ve bu madde aynen Lozan antlaşmasında da ihtilaf devletlerinin dayatması sonucu alınmıştır. Bu konu üzerinde Türkiye'de yeteri kadar durulmamış ve bilimsel eserlerde pek yer verilmemiştir. Ayrıntılarını benim işçi buluşları kitabımda bulabilirsiniz. Sevr Antlaşması'nın 272. Maddesi ile Osmanlı Devleti imza tarihinden itibaren 1 yıl içerisinde 20 Mart 1883 tarihli Paris Sözleşmesi'ni, 8 Eylül 1886 tarihli Bern Sözleşmesi'ni ve 20 Mart 1914 tarihli Bern Ek Protokolü'nü imzalamayı taahhüt etmişti. Lozan Barış Antlaşması'nın ek 5 numaralı Protokolü olan Ticaret Sözleşmesi'nin 14. Maddesi'nde de bu hüküm tekrar edilmiştir. İsterseniz Lozan'ın gizli

maddesi de diyebilirsiniz. Zira asıl anlaşma metninin içerisinde yer almamış gibi gözükse de anlaşmaya dahil olan Ticaret Sözleşmesine konularak gözden kaçırılmaya çalışılmıştır. Bu maddeye göre Türkiye Devleti imza tarihinden itibaren 1 yıl içerisinde Paris Sözleşmesi'ni, Bern Sözleşmesi'ne katılmayı taahhüt etmiştir.

20 Mart 1883 tarihli Paris Sözleşmesi, sınai mülkiyet hukuku dediğimiz marka, patent, endüstriyel tasarım gibi sanayide uygulanabilen buluşları korumaya yönelik bir uluslararası anlaşmadır. 8 Eylül 1886 tarihli Bern Sözleşmesi ve 20 Mart 1914 tarihli Bern Ek Protokolü fikri hakları koruyan bir anlaşmadır. Fakat Bern Sözleşmesinde şöyle bir hüküm var. Ülkeler bilimsel ve edebi eserleri kendi dillerine tercüme hakkını saklı tutarak anlaşmayı imzalayabilirler. Lozan Antlaşması'nın eki olan Ticaret Anlaşması'nın 14. Maddesi bu hükmü tekrar etmiştir (Madde 14/1-2(1)). Türkiye taahhüt ettiği tarihte hem Paris Sözleşmesi'ne hem Bern Sözleşmesi'ne katılma beyannamesini göndermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, Paris Sözleşmesi'ne kabul edildi ancak ilginç bir şekilde Bern Sözleşmesi'ne kabul edilmedi. Çünkü Türkiye'nin bilimsel ve

edebi eserleri kendi dillerine tercüme hakkını saklı tutması ve diğer ülkelerin yaptığı gibi bu çekinceyle sözleşmeyi imzalamasını kabul etmediler. Bize siz ancak çekince koymadan imzalarsanız kabul ederiz dediler. Oysa bunu diyen ülkelerin tamamı da Bern Sözleşmesini bu çekinceyle imzalamışlardı. Dünyanın hemen hemen bütün ülkeleri tercüme hakkını saklı tutarak bu anlaşmayı imzalamalarına rağmen Türkiye Cumhuriyeti açısından bunu kabul etmediler. Diğer taraftan aynı ülkeler ki bunlar Lozan Antlaşması'nın tarafı olan ülkelerdir. Bununla da yetinmediler bu ülkeler geri dönüp bize Lozan Antlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmiyorsun diyerek protesto ettiler ve uluslararası alanda her türlü baskıyı yapmaya başladılar. Hatta bir dönemde Avusturya, Japonya, Yugoslavya dahil olmak üzere 5-6 ülke ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti, aynı metinle katılma beyanında bulundu. Diğerlerinin tamamı kabul edilirken sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin başvurusu kabul edilmedi. Bu durum 13 Aralık 1951 yılında kadar devam etti. Ardından 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile düzenleme yapıldı.

Türkiye, Kurtuluş Savaşı ile birlikte çok büyük bir savaşta kazandı ama Türkiye'yi ekonomik alanda

bağımsız hale getirmemek ve hatta bağımlı hale getirmek için her türlü çaba gösterildi.

Teknoloji Devrimi'ni isklamamanız için bu mevzuatları yapmanız ve bu mevzuatlara uyum sağlamanız gerekir. Teknolojik gelişmeleri devam ettirmemiz için buluşu korumamız gerekiyor. Bu buluşu yapanlar da genellikle işçilerdir. Artık merdiven altı bireysel çalışmalarla buluş yapma imkânı tamamen ortadan kalkmıştır. Konusu buluş olan işletmeler çoğalmıştır. Sadece Ar-Ge şirketleri oldukça yaygın olmuştur.

İşletmelerin Ar-Ge birimleri de ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Bugün tüplü televizyon satamazsınız. Yeni teknolojiye uyum sağlayamayan işletmeler yok olmak zorundadır. Varlıklarını devam ettirmek için alanlarındaki teknolojik gelişmeleri takip etmek, bu alanlarda yeni buluşlar yapmak zorundadırlar. Faaliyet alanı "Buluş" olan işletmeler giderek yaygınlık kazanmaktadır. İşletmelerin özellikle ar-ge bölümlerinde konusu "Buluş" olan iş sözleşmeleri yapılmaktadır. İşletmeler ayakta durabilmek için kullandıkları teknolojileri sürekli yenilemek ve bu alandaki gelişmelere ayak uydurmak zorundadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri de o ülkede yapılan yeni buluşlarla yakından ilgilidir.

Bu alanda en son kabul edilen 22 Aralık 2016 tarihli ve 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu da marka, coğrafi işaret, tasarım, patent, faydalı model gibi hususları ve bunların nasıl korunacağını, buluşu gerçekleştiren işçi ile işveren arasındaki hak ve yükümlülükler düzenlenmiştir. Bu düzenlemelere bakıldığında buluş yapan işçiye ödül verilmesi, buluşun kullanılarak bir fayda sağlanması halinde bundan pay verilmesi gibi çalışanların ücretleri dışında ilave menfaatlerle korunması esas alınmıştır. Diğer taraftan buluş yapanların da gecikmeden bunu işverene bildirmesi, işverenin

hak talebinde bulunması aksi takdirde buluşun serbest kalacağı, buluşun tescil ettirilerek korunması, izinsiz kullananlar hakkında para ve hapis cezalarına varan caydırıcı yaptırımlara yer verilmiştir.

COVID 19 DÖNEMİ'NİN İŞ HUKUKUNDA DİJİTALLEŞMEYE ETKİLERİ

Covid 19 döneminde birçok ülkede pandemiyle mücadele etmek için yasal mevzuatta değişiklik yapıldı. Türkiye ise Umumi Hıfzıssıhha Kanunundaki hükümlerle devam etti. 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 1930 yılında yine Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlığında çıkarılmış bir kanundur. Kanunu yazan ise Refik Saydam'dır. Refik Saydam, Bandırma Vapuru'yla sağlık tabip albay olarak Atatürk'le birlikte Samsun'a çıkan komutanlardan bir tanesidir. Bu durum bize şunu gösterdi. Cumhuriyeti kuranlar büyük bir vizyona sahiptiler ve bilime çok önem veriyorlardı. Öyle ki 1930 yılında çıkarılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Türkiye'nin 2020-2021 yılında pandemi döneminde salgın hastalıkla mücadele edebileceği temel bir yasa haline geldi. Reformlar bu şekilde olur. Ancak bu kanunun günümüz koşullarına, yeni teknolojik gelişmelere ve salgın hastalıklarla mücadele edecek şekilde yeniden ele alınması gerekir.

İşte bu dönemde işletmelere ilişkin olarak evden çalışma, uzaktan çalışma, tele çalışma gibi yeni çalışma yöntemleri yaygınlaştı. Zaten hukuk düzeninde uzaktan çalışma ve tele çalışmaya ilişkin düzenlemeler vardı. Avrupa Birliği'nin de kendi içerisinde düzenlemeleri var. Evden çalışma çok yaygın olarak konuşuldu. Avrupa'da, işletmeler, çalışanlarının %20'sini uzaktan çalışma şekline dönüştürüyorlar. Bu çalışma şekli özellikle bazı iş tipleri için işinin de menfaatine oluyor. Daha esnek bir çalışma

İşletmelerin Ar-Ge birimleri de ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Bugün tüplü televizyon satamazsınız. Yeni teknolojiye uyum sağlayamayan işletmeler yok olmak zorundadır. Varlıklarını devam ettirmek için alanlarındaki teknolojik gelişmeleri takip etmek, bu alanlarda yeni buluşlar yapmak zorundadırlar.

yöntemi tercih edilmiş oluyor.

TEKNOLOJİ DEVRİMİ VE İŞ HUKUKUNDA DÖNÜŞÜM

Teknoloji artık özellikle internet üzerinde ya da bilgisayar üzerinden çalışan kişilerin sabah 9:00 akşam 18:00 işyerine gelmelerine gerek duymuyor. Onlara diyor ki siz evlerinizde eşofmanlarınızla, daha rahat ortamda, çayını kahveni yudumlarken, hobileriniz ve diğer işlerinizle de ilgilenme imkanı oluşturarak, daha rahat, daha keyifli çalışma imkanı sunuyor.

Ar-Ge işletmelerine gittiğiniz zaman çalışanların zaman zaman isteklerine uygun olarak iş ortamı hazırlandığını görüyorsunuz. Mesela kumsaldı, deniz dalgalarının veya şelaleden akan suyun şırıltılarıyla buna uygun olarak hazırlanmış bir salonda daha rahat buluş yapabiliyor, çalışabiliyor. Ona o ortamı hazırlıyorlar. Yani takım elbiseli, kravatlı, sabah 9 akşam 18 klasik çalışma yönteminin de tamamen dışına çıkılıyor. İşletmelerin rekabet gücü ve hayatta kalmaları da artık özellikle kaliteli, hızlı, seri, ucuz üretim sağlamalarına bağlı. Bu ise klasik çalışma yöntemleriyle değil farklı çalışma yöntemleriyle sağlanabiliyor.

Yeni teknolojik gelişmelerin iş süreçlerine katılması çalışma hayatını, işçi ve işveren ilişkilerini de derinden etkilemeye devam etmektedir. Çalışma hayatında bilgisayar, otomasyon ve yapay zekânın yaygınlaşması insan gücüne olan ihtiyacı her geçen gün biraz daha azaltmaktadır. Diğer yandan işverenlerin çalışanları izleme ve takip yöntemlerini kolaylaştırmıştır. Bu durum çalışanların, özel hayatına müdahale, kişisel verileri izinsiz kullanımı gibi tartışmaları beraberinde getirmektedir. Hatta işçilerin sosyal medyada işyeriyle ilgili paylaşımlarından kaynaklı hukuki uyumsuzluklara da sıkça rastlanmaktadır.

Sağlık Bakanlığında çalışanların giriş-çıkış kontrollerinin avuç içi veya başka bir yerde retina okutulmak suretiyle tabi yapılacağına ilişkin düzenleme yapıldı. Ancak mahkeme bu uygulamaları iptal etti. Kişisel Verileri Koruma Kanunu diye Türkiye'de bir kanun çıktı. Kişinin rızası olmaksızın bu verileri işleyemezsiniz, alamazsınız, kontrolü bu şekilde yapamazsınız dedi.

Diğer tarafta işçilerin sosyal medyada işyeri ile ilgili

paylaşım yapmaları işyerinin itibarı ya da rekabet yasağı ya da farklı şekillerde dava konusu olmaya başladı. Bu konuda da yüksek lisans-doktora çalışmaları yapılıyor.

Teknolojik gelişmeler, yapay zekâ ve diğer buluşlarla bazı mesleklerin yakın gelecekte yok olacağı söylenmektedir. Yok olacak meslekler arasında geleneksel avukatlık da sayılıyor. Bazı hukuk ofisleri dilekçe hazırlama, sözleşme hazırlama gibi hususlarda yapay zeka ve buna bağlı yazılımları kullanmaya başladılar. Verileri giriyorsunuz, size boşlukları doldurmak şekliyle dava dilekçenizi ve iş sözleşmenizi ya da alım satım sözleşmenizi otomatik olarak dolduruyor. Bu anlamda bağlı çalışan dediğimiz işçi avukatların geleceği de tehlikeye giriyor. Bu da gelecekte bazı mesleklerin ve klasik işçi sınıfının risk altında olduğunu gösteriyor.

Değişim her zaman iyidir. Bir de iyilik her zaman iyidir. Gelecekte yeni meslekler ortaya çıkması suretiyle çalışanların artık mevcut klasik fabrika yönteminde çalışmayacaklarını veya işsiz kalacaklarını düşünüyoruz. Ancak yeni iş alanlarıyla beraber gelişim ve devrim olduğu gibi devam ediyor. Yani değişmeyen tek şey "değişim" dir. Değişime karşı koyamazsınız ancak uyum sağlayabilirsiniz.

DİJİTALLEŞMENİN SORULARI

Kapitalizm, büyüyebilmek için kabuk veya deri değiştiren canlılara benzemektedir. Sistemin tarihi sürecine bakıldığında hastalıkları barındırdığı ancak her seferinde olumsuz koşulları bir takım değişiklikler ve yenilikler ile pansuman ettiği görülmektedir.

Prof. Dr. Zahide Ayyıldız Onaran

Bugün çokça tartıştığımız küreselleşme de esasında kapitalizmin bu amacına hizmet etmektedir. Küreselleşme kapitalizmin bağımlılıkyaratmagüdüsunüveyayılmacıdoğasını yansıtmaktadır. Marshall McLuhan, aynılaşma ve bulaşma gibi etkileri barındıran küreselleşmeyi tanımlarken literatüre kazandırdığı “global köy” kavramını kullanmaktadır. İçinde bulunduğumuz konjonktürde üretim teknolojilerini, bilginin hızla ve kolayca yayılmasını, mal ve sermaye hareketlerinin serbestliğini, bulaşma etkisiyle bir ülkeden bir diğerine sıçrayan krizleri düşünürsek bu soruya olumsuz cevap vermek güçleşecektir.¹

McLuhan'ın bahsettiği bu köyde çarkların kapitalizmin arzu ettiği gibi dönmesi için birtakım “yenilikler” kaçınılmazdır. Bu ihtiyaç her geçen gün beraberinde farklı paradigmaları ve kavramları getirmektedir. Yeni Ekonomi ve faktörleri olarak bilgi ve teknoloji de bunlar arasında sayılabilmektedir. Özellikle 20. yüzyılın sonu ile 21. yüzyılın başları birçok “yeni” nin imzasının atıldığı bir dönem olmuştur. Dijitalleşme ise en dikkat çekicilerden biri olmuştur.

Peki nedir dijitalleşme? Kapitalimin yeni bir sömürü aracı mıdır? Yani sermayeye ve güce sahip olanlar dijitalleşmeyi daha büyük bir sömürü aracı olarak kullanabilirler mi? Adaletsiz gelir dağılımının günah keçilerinden biri olabilir mi? Veya bir gereklilik midir? Bireylerin ve diğer tüm ekonomik ajanların adaptasyonu gerekli midir?

¹ İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü

Bu sorular ve olası cevapları Dijital sistemin gücünün, avantajları ve dezavantajları ile ilgili beklentilerin bir nevi özetidir. O zaman önce dijitalleşmeyi tanımlayalım: Dijitalleşme; tüm fiziki verinin, bilginin, üretim süreçlerinin; programlar ve kodlar sayesinde ulaşılabilirliği artırmak, zaman tasarrufu sağlamak ve olası gecikmeleri azaltarak verimliliği artırmak amacıyla internet ve bilgisayar aracılığıyla sanal ortamlara taşınmasıdır. Dijital dönüşüm ise entegrasyon ile otomasyon sağlamaktır.

DİJİTALLEŞME VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Peki ya kapitalizm bu yeni oyuncağı ile nasıl bir oyun kurmakta?

Küreselleşmenin bir ürünü olan, internet, bilgi ve teknolojik gelişmelerinin yaratmış olduğu sonuçlardan biri de dijitalleşme ve dijital dönüşümdür. Bugün binlerce araştırmaya konu olan arbitraj hareketleri, kripto paralar, blok zinciri (blockchain), NFT

gibi dijital dünya ürünlerinin ekonomi, sermaye ve politik güç üstündeki etkilerini düşünenecek olur isek en azından oyunun etki alanının genişliği hakkında bir çıkarsamada bulunabiliriz. Elbette ki bununla da sınırlı değil aynı zamanda beslenmiş olduğu birçok sanal platform ile sosyal hayat üstünde ve hatta sosyal sağlık üstünde, dahi etkilerini görmek mümkündür. Bugün sosyal medyanın tüketim alışkanlıklarınız ve eğiliminizi ne denli etkilediğini düşünün? Diğer taraftan sermayeye sahip olan ülkeler, bireyler, kurumlar dijitalleşmenin gereklerini yerine getirebilecekleri

için oyunu belirleyebilme imkanına sahip olabileceklerdir. Bir kavramın, olgunun aracın doğduğu yer türediği sistemin özelliklerine sahip olacaktır veya en azından benzeyecektir. Dolayısıyla dijitalleşme Kapitalizmin iştahının kabarmasına ve daha da canavarlaşmasına neden olabilecektir.

Mikro düzeyde düşündüğümüzde ise kalifiye olmayan emek üzerinde olumsuz etkiler doğurmaktadır. İşsizlik; dijitalleşmenin, emek piyasasında kapitalizmi besler şekilde sağlamış olduğu verimlilik ve üretim artışının negatif dışsallığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir süre sonra insandan çabuk öğrenen bilgisayar, yapay zeka ve kendi kendini geliştiren programların egemenliği sadece bilim kurgu filmlerinin konusu olmaktan öteye gidebilir. Zira bir dönemin çocukları için hayal dünyasını aralayan Jetgiller'in yaşantısından pek de uzak bir noktada sayılmayız. Bu noktada dijitalleşmenin birey üzerindeki bir başka etkisine değinmek gerekir. Dijitalleşme insan üzerinde bağımlılığa, hem de farkında olmaksızın gönüllü bir şekilde gerçekleşen bağımlılığa, neden olabilmektedir. Çünkü kolaylaştırıcılığı ve hızı tercih edilmesinisağlarken, biryandan vazgeçilmemesinin gerekçesidir. İşin daha kötüsü insanlık kendi ürettiği bir yapay zekanın, kodun veya programın bir süre sonra esiri olmaktadır. Trafikte karşılaştığım, şarjı bittiği için navigasyon açamadığını ve yol bilmediği için yolcu alamayacağını söyleyen taksi sürücüsü bu

gönüllü bağımlılığın en ironik örneklerinden biridir. Dijitalleşme gittikçe ivme kazanırken gönüllü bağımlılıklarımız da o denli hızla artmıştır. Covid 19 ile gelen "yeni" düzen bunun temsilidir. Öncesinde olduğu gibi sınırların gücünden bahsetmek giderek zorlaşmaktadır. Kapalı ve müdahaleci ekonomi ve sosyal politikaların başarısı tartışma konusudur.

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise soruları cevaplandırırken dijital dünya ve ürünlerinin avantaj ve dezavantajlarının girift olmasıdır. Dolayısıyla McLuhan'ın "global" köyünde yaşayan oyuncu veya aktörler olarak sisteme temelden karşı durmak yerine nasıl yöneteceğimizi, nasıl lehimize kullanacağımızı, hangi araçlar ve mekanizmalar bağlamında bağımlılık oluşturmadan, işletebileceğimizi sorgulamak yerinde olacaktır. Pek tabii beraberinde getirdiği risklerin de iyi bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak dijitalleşmeyi insanlığın bu yüzyılda boynuna asılan bir madalyona benzetebiliriz. Bu madalyon bir tarafıyla insan hayatına sağlamış olduğu kolaylıkları, biraz da içimizdeki Oblomov'u ve homoeconomicus'u gösterirken diğer tarafıyla da vahşi kapitalizmin yüzünü yansıtmaktadır.

DİJİTAL EBEVEYNLİK

İnternet, dünyanın her yerinde birbirinden bağımsız olan ağları birbirine bağlayan yeryüzünün en büyük ve geniş iletişim kanalıdır. İnternet teknolojileri her geçen gün hızlı bir ilerleme kaydetmektedir. Dijital çağ ise internetin gelişmesi ve yaygınlaşmasının bir sonucudur.

Prof. Dr. M. Engin Deniz

Dijital çağ insanlar için sayısız değişimi beraberinde getiren ve aynı zamanda hayatı kolaylaştıran insanlık tarihinin en önemli keşfidir. Fakat sayısız faydalarının yanı sıra toplum için çeşitli sorunları da içerisinde barındırmaktadır.¹

Dijital Çağ'ın ortaya çıkardığı en önemli sorun ise teknoloji - internet bağımlılığıdır. Bu tehlikenin çocuklar ve gençler üzerindeki etkisinin önüne geçebilmek için anne - babalara ve diğer yetişkinlere çeşitli görevler düşmektedir. Dijital çağ ile yaşanan gelişmeler anne ve babaların sorumluluklarında birtakım değişiklikler meydana getirmiştir. Eski zamanlarda çocukların yetişme tarzları nesiller arasında benzerlik göstermekteydi. Anne ve babalar ebeveynlerinden gördükleri becerileri ile kendi çocuklarını yetiştirebilecek bilgi ve beceriye sahip olabiliyordu. Ancak günümüzde ortaya çıkan yenilikleri çocukların gelişimine pozitif olarak yansıtmak için ebeveynlerin çağa uygun yeni becerileri kazanmalarını zorunlu hale getirmiştir.

Çocukların fiziksel, sosyal ve zihinsel gelişmelerini olumsuz yönde etkileyen teknolojik araçlar, günümüzde ciddi oranda risk faktörlerini barındırmaktadır. İnternetin faydalı bir şekilde kullanılabilmesi için çocukların kendilerine rehberlik edecek rol modellere ihtiyaçları vardır. Çocuklar için en yakın ve etkili rol model anne ve babalarıdır. Dijital çağ dönemi içerisinde teknolojinin doğru kullanılmasını çocuklarına öğretebilen, onlara rehberlik eden anne ve

babalara "dijital ebeveyn" denir.

Dijital ebeveynin ilk görevi dijital çağa ilişkin bilgi birikimlerini artırmaktır. Anne ve babaların çocukların internet ve sosyal medya kullanırken neler yaptıkları kontrol etmeleri, hangi uygulamaları kullandıkları konusunda sürekli güncel bilgiler öğrenmeleri gerekir. Bu şekilde bireylerin olumsuz etkilenmesine neden olabilecek olası riskleri görüp önlemler alıp çocukları tehlikelere karşı koruma olanağına sahip olurlar.

Dijital ebeveynlerin ikinci görevi ise çocuklarının kontrollü biçimde internet ve teknolojiyi kullanmalarını sağlamaktır. Çocukların ve gençlerin ebeveynlerinin kontrolünde olmaları özellikle çocuklar üzerinde oluşabilecek zararlı durumların önüne geçmesinde önemli bir etkidir. Bunun için ebeveynlerin sosyal medya konusunda bilinçli olmaları, bu konuda çocukları ile ortak yaşantılarının olması gerekir. Bireylerin üye oldukları sosyal

medya platformlarını bilmek, çocukları ile sosyal medyada zaman sınırlamasına dikkat ederek vakit geçirmek, sosyal medya kullanımını sınırlı saatler koyarak kontrol altına almaya çalışmak gerekir.

İnternet bağımlılığı tehlikesinin önüne geçebilmek için çocukların ve gençlerin boş zamanlarında internet ve teknoloji dışında ebeveynleri ile ortak zaman geçirmelerini sağlamak dijital ebeveynlerin üçüncü görevidir. Örneğin; birlikte pikniğe girmek, kitap okuma etkinlikleri yapmak, çocukların yaşlarına uygun oyun materyallerine

"Dijital Çağ'ın ortaya çıkardığı en önemli sorun ise teknoloji - internet bağımlılığıdır. Bu tehlikenin çocuklar ve gençler üzerindeki etkisinin önüne geçebilmek için anne - babalara ve diğer yetişkinlere çeşitli görevler düşmektedir."

dokunup hissedebileceği oyunlar oynamak, dijital ebeveyn olarak çocuklara ilgi göstermeye hizmet edecektir.

Dijital ebeveynlerin dördüncü görevi ise çocukların ve gençlerin dijital okuryazarlık becerilerini geliştirerek onları teknoloji kullanımı konusunda bilgilendirmektir. Bunun için öncelikli olarak bireylerin dijital araçları zaman sınırı koyarak nasıl kullanacakları anne ve babaları tarafından öğretilmelidir. Örneğin; tabletini kurallara uygun nasıl kullanacak, günlük görevlerini aksatmadan teknoloji kullanımı nasıl sağlanır gibi konularda çocukların bilgi düzeyleri anne ve babalar tarafından artırılabilir. Bu konuda çocukların öğrenim gördükleri okullarda görev alan okul psikolojik danışmanları ile işbirliği yapılabilir.

Çocuklarının vatandaşlık becerilerini geliştirmeleri dijital ebeveynlerin beşinci görevidir. İnternet kullanım kuralları, çevrim içi sunulan bilgileri kullanırken dikkat etmeleri gereken yasal - etik süreçleri ve internet - teknoloji kullanımında kendi hak ve sorumluluklarının neler olduğu konularını anne ve babalar çocuklarına öğretmelidir.

Dijital ebeveynlerin altıncı ve son görevi ise

çocuklarının yaş gruplarına göre uygun biçimde teknoloji kullanımlarını kontrol etmeleridir. Yaş gruplarına göre teknoloji kullanım süreleri gerekçeleri ile aşağıda açıklanmıştır.

0-2 YAŞ DÖNEMİNDE TEKNOLOJİ KULLANIMI

İçerisinde buldukları gelişim dönemi açısından 0-2 yaş döneminde sanal değil gerçeği deneyimlemeleri bebekler ve çocuklar için çok önemlidir. Sürekli ekrana maruz kalan bireylerin yaparak yaşayarak öğrenme deneyimi kazanamadıkları için zihinsel gelişimleri olumsuz etkilenebilir.

0-2 yaş döneminde bilgisayar yerine çocuklara - bebeklere verilecek basit oyuncaklar gelişimleri açısından çok değerlidir. O yüzden bu dönemde anne ve babalar çocuklara kesinlikle tablet, telefon, bilgisayar vermemelidir. Bunun yerine çevreyi keşfetmelerini sağlayacak etkinlikler ve nesnelere tanışmaları konusunda onlara fırsatlar sunulmalıdır.

3-5 YAŞ DÖNEMİNDE TEKNOLOJİ

KULLANIMI

Okul öncesi döneme denk gelen bu dönemde bireylerin hayal gücü çok aktiftir. Çocuklar oyunlar oynarken hayal dünyasından faydalanır. Örneğin bir tahta parçasını telefon olarak kullanabilir. Çocuklar bu dönemde canlı ve cansız varlıkları birbirinden ayıramazlar. Bu karmaşa animizm olarak adlandırılır. Taşların yaşadığı ya da ağaçların üşüdüğü gibi bazı düşünceler çocuklarda gözlemlenebilir.

3-5 yaş arasında ebeveyn kontrolü dışında internet üzerinden veya dijital araçlardan sürekli ve yoğun oynanan oyunlar çocukların gerçeği değerlendirme yetilerinin bozulmasına neden olabilir. Animizim düşüncesi ile çocuklar gerçek dünya ve sanal dünyanın ayırımını yapamama tehlikesi ile karşılaşır. Oyunda verilen görevleri gerçek hayatta yapmaya çalışarak kendisine ve çevresine tehlike içeren davranışlarda bulunabilir. Çocukların ayrıca algılama becerileri olumsuz etkilenebilir. Çocukların sağlıklı ve mutlu gelişim sürdürebilmeleri için 3-5 yaş grubuna günde sadece yarım saat ve ebeveyn kontrolünde teknoloji kullanımına müsaade edilmelidir.

6-12 YAŞ TEKNOLOJİ KULLANIMI

6-12 yaş döneminde çocukların teknoloji kullanımını diğer dönemlerde olduğu gibi ebeveyn kontrolünde ve sınırlı olmalıdır. Zihinsel gelişimin sağlıklı biçimde yürütülebilmesi için bilgisayar oyunları yerine gerçek deneyim sunan oyunlar oynamaları ve bedensel spor aktiviteleri yapmaları sağlıklı gelişim açısından gereklidir.

Çocukların oyunlar oynarken nesnelere dokunması, arkadaşları ile iletişim kurması, çevreyi tanıması zihinsel gelişimine büyük katkı sunar. Fakat teknoloji çağında olduğumuz için çocukları teknolojiden soyutlamak mümkün değildir. Bu yüzden belli kurallar ortaya koyarak teknoloji kullanımını deneyimlerini günlük bir saat ile sınırlandırmak uygun olur.

13-18 YAŞ VE ÜZERİ TEKNOLOJİ KULLANIMI

Ergenlik döneminde bireyler arkadaşları ile daha fazla vakit geçirmekten hoşlanır. Yaşadıkları

grubun normlarına uyum sağlama eğiliminde olurlar. Örneğin tüm arkadaşları sosyal medya kullandığı için bireyler sosyal medya kullanmayı isteyebilir. Sosyal medya kullanım süreleri konusunda ergenler anne ve babaları ile bazen çatışma yaşayabilir. Ergenlik dönemi ebeveyn ve çocuklar arasında çatışma ile değil karşılıklı sevgi ve saygı çerçevesinde işbirliği kurularak geçirilmelidir. Bu yüzden duygu ve düşüncelerin karşılıklı ifade edilerek ortak noktada buluşmanın sağlanması ergenlerin yararına olur.

On üç yaşından sonra çocukların kendilerine ait akıllı telefonlarının olmasında ve sosyal medya kullanımlarında bir sakınca yoktur. Fakat anne ve babalar teknolojik araçların nasıl kullanılması gerektiği, teknoloji bağımlılığına ilişkin olası risklerin neler olduğu konusunda bilgi sahibi olup çocuklara bu konuda rol model olmaları gerekir.

Anne ve babalar zaman zaman çocuklarının bu konuda neler yaptığı ile ilgilenmek, belli aralıklarla onlarla sohbet etmek ve onlara rol model olmaları teknoloji kullanımının kontrolü açısından faydalı olabilir. Tüm bu yöntemler dikkate alınarak 13 – 18 yaş grubunun teknoloji ile geçirdiği vakit anne ve babalar tarafından maksimum iki saat ile sınırlandırılabilir.

Sonuç olarak insan yaşamına sayısız olanaklar sunan internet ve teknoloji kullanımı günlük yaşamda rol ve sorumlulukları aksatmayacak biçimde kullanılması gerekir. Çocukların ve gençlerin sağlıklı bir şekilde teknoloji kullanımının sağlanmasında anne ve babalara önemli rol ve sorumluluklar düşer. Ebeveynler, çocuklarının teknoloji kullanımında yukarıda açıklanan hususları dikkate alarak onlara yaklaşırlarsa dijital çağın getirdiği olumsuz etkilerden çocuklarını koruyabilirler. Tüm bu becerileri yerine getirmek anne ve babaların dijital ebeveynlik görevleridir.

DİJİTAL DİPLOMASI

Dış politikanın dört temel aracından biri olan “diplomasi” tarihsel gelişim süreci içinde karakteristik bir değişim göstermiştir. Çünkü gerek insanlık tarihinde yaşanan olgu ve olay bazlı gelişmeler gerekse dış politika aktörlerinde yaşanan değişimler doğrudan veya dolaylı olarak diğer araçları olduğu gibi diplomasiyi de etkilemektedir.

Prof. Dr. Barış Özdal

Bu etkileşim sonucunda ise klasik diplomasi türlerinin (*açık diplomasi, zorlayıcı diplomasi, zirve diplomasisi, mekik diplomasisi vb*) yanı sıra kamu diplomasisi ve dijital diplomasi gibi yeni diplomasi türleri (*maske diplomasisi, insansız diplomasi, post-diplomasi vb*) ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle klasik diplomasi anlayışının dış politikada ortaya çıkan yeni gereksinimleri karşılama konusunda yaşadığı zorluklar, farklı diplomasi türlerinin ortaya çıkmasını tetiklemiştir.

DİJİTAL DİPLOMASI / DİPLOMASİNİN DİJİTALLEŞMESİ²

Dijital diplomasi başlangıçta kamu diplomasisinin bir alt kolu olarak algılansa da zamanla ayrı bir diplomasi türü olarak gelişmeye başlayarak yaygınlık kazanmıştır. Bu bağlamda dijital diplomasi ya da diğer yaygın adı ile “*bilişimsel diplomasi / computational diplomacy*”, son yıllarda birçok farklı isimle kullanılmış ve doğal olarak literatürde birbirinden farklı tanımlamalarla aynı olguyu açıklamaya çalışan farklı isimlendirmeler yapılmıştır. Tespit ettiğimiz bazı isimlendirmeler şöyledir: “*Siber Diplomasi / Cyber Diplomacy*”, “*Dijital Diplomasi / Digital Diplomacy*”, “*Data Diplomasisi / Data Diplomacy*”, “*(Inter)net Diplomasisi / Net Diplomacy*”, “*E- Diplomasi / E-Diplomacy*”, “*Diplomasi 2.0-3.0-4.0 / Diplomacy 2.0-3.0-4.0*”, “*Gerçek*

¹ Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Diplomasi Araştırmaları Derneği (DARD) Başkanı.

² Bu metin şu eserimizden özetlenmiştir. Detaylı bilgi ve kaynakça için bkz. Barış Özdal, Kader Özlem, “Diplomasinin Değişen Karakteri: Dijital Diplomasi ve Kamu Diplomasisi Çağında Mıyız?”, Tarık Oğuzlu, Öner Akgül (der.), Değişen Dünyada Uluslararası İlişkileri Okumak, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2023.

Zamanlı Diplomasi / Real-time Diplomacy”, *Ağ Bağlantılı Diplomasi / Networked Diplomacy*”, “*Twitter Diplomasisi / Twiplomacy*”, “*Diplomasinin Dijitalleşmesi / Digitalization of Diplomacy*”.

Konuya teknolojik gelişimin dinamik bir süreç olduğu gerçekliğinden yaklaşan Ilan Manor ise “*diplomasinin dijitalleşmesi / the digitalization of diplomacy*” ifadesini kullanarak, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının diplomasi uygulamasında bir araç olduğunu belirtmiştir.³

Bizim de katıldığımız bu görüşe göre aynı telgraf, faks, telefon ve özellikle radyonun bulmasında olduğu gibi iletişim alanında yapılan buluşlar diplomasi uygulayıcılarının işlerini kolaylaştırmış ve daha geniş kitlelere ulaşım olanağı tanımıştır. Hatırlanacağı üzere 1920’li yıllarda radyonun yoğun olarak kullanılmasıyla birlikte diplomasi uygulamalarında yeni ve farklı bir boyuta geçilmiş ve diplomatlar klasik iş tanımlarının değiştiğini vurgulamışlardır. Benzer bir yorum tren ve özellikle sivil uçakların etkin kullanımı sonrasında seyahat imkânlarının artması kapsamında da yapılmıştır.

DİJİTAL DİPLOMASİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Teknolojik gelişmelerin diplomasi yapım sürecindeki aktörler arasındaki iletişimi etkilemesi sonucu oluşan ve özellikle 2010 yılında Arap Baharı ve 2011 yılında Occupy Hareketleri ile diplomasi ve uluslararası ilişkiler litera-

³ Ilan Manor., “The Digitalization of Diplomacy: Toward Clarification of a Fractured Terminology.” Working Paper, (2017): 3

türünde yer almaya başlayan dijital diplomasi⁴, geleneksel diplomasiden daha fazla bilgi, etkileşim ve şeffaflık özellikleri ile ayrılmaktadır.⁵

Ayrıca kamu diplomasisi ile ilişkili bir kavram olan dijital diplomasi, kamu diplomasisini yürüten diplomasi yapımcılarının iletişim teknolojilerindeki değişimlere uyum sağlama-sına ve devlet dışı aktörlerin sosyal medyayı propaganda amacıyla kullanmasına karşı politikalar üretmesini olanaklı kılmaktadır.⁶

Daha detaylı bir biçimde belirtirsek dijital diplomaside amaç iletişim kurarak ve devletlerin hikâyelerini (amaçlarını) sosyal medyada anlatmak olurken temel strateji dijital ortamda yer alarak, olumlu bir imaj oluşturmaktır. Bu kapsamda geleneksel ve yeni kamu diplomasisinden farklı olarak dijital diplomasi daha genel ve soyut amaçlara yönelikken hedef kitlesi de doğal olarak daha geniştir. İletişimin yönü ise geleneksel kamu diplomasisinde tek yönlü olurken, yeni kamu diplomasisi ve dijital diplomaside iki yönlüdür. En büyük farklılıklar ise hedef kitle ve finansman boyutlarındadır. Zira geleneksel kamu diplomasisinde hedef kitle, ilgili devletin tüm halkı (*milleti*) olurken yeni kamu diplomasisinde sınıflandırılmış kamular, dijital diplomaside ise dijital ortamda yer alan kamu kurumları ile herhangi bir devletten bağımsız olarak online (çevrim içi) aktivistler ve yeni medya kullanıcılarıdır. Finansman yani bütçeleme boyutunda ise geleneksel kamu diplomasisinde devletler, yeni kamu diplomasisinde de devletler ve özel sektör rol oynamaktadır. Dijital diplomaside ise sanal *dünyanın doğası gereği devletler ve özel girişimciler* finansördür.

Yukarıda yaptığımız tespitlerden de anlaşılacağı üzere dijital diplomasi, devletler başta olmak üzere dış politikanın aktörlerine ve

diplomasi yapımında rol oynayan diplomatlara / bürokratlara yeni imkânlar sağlamıştır.⁷ Corneliu Bjola ise söz konusu yeni imkânların diplomasının uygulanmasında bir “devrim” yarattığını ileri sürerek dijital diplomasının uygulanmasının; diplomatların bilgi yönetimi, kamu diplomasisi, strateji planlama, uluslararası görüşmeler ve hatta kriz yönetimi konularında nasıl aksiyon alacaklarını etkilediğini ve etkilemeye devam edeceğini savunmuştur.⁸

Bu sebeple ABD, İngiltere (*Büyük Britanya*) ve İsrail tarafından ilk olarak uygulanmaya başlanmakla birlikte günümüzde diğer gelişmiş devletler tarafından da kullanılmaya başlayan dijital diplomasının, devletlerin iletişim teknolojilerindeki hızlı değişimin etkisiyle şekillenen yeni siyaset biçimlerine, yeni tehditlere, gittikçe karmaşıklaşan devlet-birey ilişkilerine ve uluslararası sistemdeki yeni iletişim yöntemlerine adapte olma çabalarının bir sonucu olduğu ileri sürülebilir.⁹

GÜNCEL DİJİTAL DİPLOMASİ ÖRNEKLERİ: DİJİTAL BÜYÜKELÇİLİK, METAVERSE, DİPLO, DECENTRALAND, ANTALYA DİPLOMASİ FORUMU

Günümüz itibarıyla dijital diplomaside yaşanan gelişmeler yukarıda verdiğimiz ulaşım ve iletişim teknolojilerinde daha önceki örneklerine bazı yönlerle benzemekle birlikte farklılıkları da içermektedir. Zira Manor'un tespitiyle belirtirsek diplomasının hitap ettiği kitle, diplomasiyi yürüten kurumlar, diplomatik faaliyetlerin uygulayıcıları ve diplomasının uygulanma tarzı değişime uğramıştır.¹⁰ Bu

9 Barış Özdal, “Bilişimsel Diplomasi”, içinde, Diplomasi Tarihi 1, (Ed.), Barış Özdal, R. Kutay Karaca, (Bursa: Dora Yayınları, 5. Baskı, 2022), 71.

bağlamda dış politikanın bir aracı olan diplomasi'nin kitlesi, kurumu, uygulayıcısı, uygulanması dijital iletişim olanaklarının kullanımına aynı daha önceki teknolojik buluşlar gibi açılmıştır. Hiç şüphesiz ulaşım ve iletişim alanında yapılacak yeni buluşlar da benzer bir biçimde insanlar ve dolayısıyla devletler başta olmak üzere dış politikanın aktörleri ve diplomatlar tarafından kullanılacağı için kaçınılmaz bir biçimde diplomasi'nin uygulanmasını etkileyecektir.

Bu kapsamda verilebilecek en yeni örneklerden biri ilk dijital büyükelçiliğin yakın bir geçmişte açılmış olmasıdır. Hatırlanacağı üzere Danimarka Dışişleri Bakanı Anders Samuelsen 26 Ocak 2017'de Politiken Gazetesi'ne yaptığı bir açıklama ile Google, Apple, Microsoft gibi teknoloji şirketlerine “*dijital büyükelçi / digital ambassador*” atayan ilk devlet olacaklarını açıklamıştır.¹¹ Mayıs 2017 ise Casper Klyngel ilk dijital büyükelçi olarak Danimarka tarafından atanmıştır.¹² Fakat dijital büyükelçiliğin açılmasının “*diplomatik tanıma*” açısından yeterli olup olmadığı, uluslararası hukuk uzmanları tarafından tartışılmaya muhtaçtır. Diğer taraftan, Koronavirüs Salgını ile birlikte 2020 yılının ilk yarısın-

da telekonferanslar yoluyla dijital yöntemler kullanılarak yapılan zirve toplantıları da diplomasi'nin dijitalleşmesini yansıtan farklı bir örnek oluşturmuştur.

Önemle vurgulanması gereken bir diğer son gelişme ise hiç şüphesiz “metaverse”dir. İlk olarak Neal Stephenson tarafından 1992’de yazılan “*Snow Crash*” romanında kullanılan kavram, Facebook’un CEO’su Mark Zuckerberg tarafından “*sadece bakmak yerine içinde bulunduğunuz bedenlenmiş bir internet*”¹³ olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel gerçekliği dijital sanallıkla birleştiren, sürekli ve kalıcı çok kullanıcı bir ortam olan gerçeklik sonrası evren şeklinde de tanımlayabileceğimiz metaverse kısa bir süre içinde başta devlet olmak üzere uluslararası sistemdeki diğer aktörlerin ve diplomasi tarihi çalışanlarında dikkatini çekmiştir. Zira sanal ortamlar, dijital nesnelere ve insanlar gibi çok-duyulu etkileşimleri (multisensory interactions) mümkün kılan metaverse, sanal gerçeklik (virtual reality / VR) ve artırılmış gerçeklik (augmented reality / AR) temelli iletişimi ise birbirine bağlı bir ağ üzerinden gerçek zamanlı ve dinamik etkileşimlerle sağlamaktadır.¹⁴

Diplomasi tarihi özelinde bakıldığında ise 2002’de kurulan ve internet yönetimi ve dijital politika alanında kapasite geliştirme ko-

¹¹ Açıklamanın tam metni için bkz.; <http://politiken.dk/udland/art5806849/Danmark-f%C3%A5r-som-det-f%C3%B8rste-land-i-verden-en-digital-ambassad%C3%B8r> (e.t. 25.07.2017)
¹² Özdal, Bilişimsel Diplomasi, op. cit., 79.

nusunda uzmanlaşmış bir İsviçre-Malta sivil toplum kuruluşu olan Diplo bu alanın öncüsü niteliğindedir. Özellikle küçük ve gelişmekte olan devletlerin küresel diplomasideki rolünü geliştirmek için çalışmalar yapan Diplo, 22 Mayıs 2007'de Maldivler'in dünyanın ilk sanal büyükelçiliğini açan devlet olmasının ardından Malta ve Filipinler'in geldiğini ve metaverse platformu Second Life'ta bir Diplomatik Ada yarattığını açıklamıştır.¹⁵

Bir Güney Karayipler devleti olan Barbados'un da bu alanda öncü rol oynadığı belirtilmemiştir. Zira Decentraland (MANA) ile bir anlaşma yapan Barbados, sanal büyükelçilik açacağını Aralık 2021'de duyurmuştur. Barbados'un Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki büyükelçisi olan Gabriel Abed, ülkesinin dijital diplomasi girişimlerini de yönetmekte olup bu girişimin önemini şöyle açıklamaktadır. *"Bu, dünyanın çalışma şeklini değiştirecek. Büyükelçilik küçük bir şey. Önemli olan, arazi artık fiziksel arazi olmadığına ve sınırlamalar artık denklemin bir parçası olmadığına hükümetlerin birlikte neler yapabileceğidir... Bu diplomatik parite ile ilgili. Dünya çapında 197 diplomatik misyonu destekleyemeyiz. 166 mil karelik bir ada olduğumuzun farkındayız -- küçüğümüz -- ama metaverse'de Amerika veya Almanya kadar büyüğümüz"*¹⁶

Türkiye'de diplomasiinin dijitalleşmesi ve dolayısıyla metaverse ile yakından ilgilenmektedir. Hatırlanacağı üzere Mart 2022'de yapılan Antalya Diplomasi Forumu (ADF)'nin ikinci günündeki *"Yapay Zeka, Metaverse ve Diğer Her Şey"* başlıklı panele katılımcılar VR gözlük takarak, metaverse ortamında başlamışlar ve yapay zeka etiği, dijitalleşmeye dair yapılabilecek yasal düzenlemelerin kapsamı, hükümetlerin bu yeni olgu karşısında kendilerini nasıl konumlandıkları başta olmak

üzere çeşitli konuları tartışmışlardır.¹⁷

GENEL DEĞERLENDİRME

Modern diplomasiinin en popüler türlerinden bir olan dijital diplomasi ile devletler yeni iletişim araçları kullanılarak diplomatik faaliyetlerini desteklemektedir.¹⁸ Fakat geleneksel diplomasiden farklı olarak daha etkili bir iletişim ve haberleşme olanağı sunarak tamamlayıcı bir nitelik arz eden dijital diplomasi, uygulanması sırasında bazı zafiyetleri de taşımaktadır.

Söz konusu bu zafiyetleri iki temel başlık altında toplamak mümkündür. İlk olarak belirtilmesi gereken husus her ne kadar resmi adreslerden / hesaplardan başta devletler olmak üzere dış politikanın aktörleri ve diplomatları dijital diplomasi yapsalar da siber saldırılara her an açıktırlar. Bu bağlamda olası bir siber saldırı ile bu adreslerin / hesapların ele geçirilmesi ve diplomatik bir krize yol açılması mümkündür. Ayrıca güvenlik zafiyeti yaratan bu saldırıların izinin sürülmesinin ve failin tespitinin de günümüz teknolojisi itibarıyla çok kolay olmadığı unutulmamalıdır. İkinci husus ise dijital diplomasiyi aktif kullananların bazen istemeden ya da dikkatsizlikleri sonucunda yaptıkları anlık bir paylaşım ile diplomatik krizlere yol açabilecek olmalarıdır. Pek çok örnekleri olan bu durumlar dikkate alındığında dijital diplomasi ile siber güvenlik arasında doğrudan bir ilişki olduğu açıktır.

Diğer taraftan Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan teknolojik gelişmeler diplomasiinin dijitalleşmesi sürecini de hızlandırmıştır. Zira ayrı bir diplomasi türü olarak ortaya çıkan dijital diplomasi başlangıçta kamu diplomasiinin bir alt kolu olarak algılsa da zamanla ayrı bir diplomasi türü olarak gelişmeye başlayarak yaygınlık kazanmıştır. Bunu tetikleyen unsurlara bakıldığında, radyo ve ¹⁷ <https://antalyadf.org/paneller-2/> (e.t. 25.06.2022); Panelin tamamı için bkz. "AI, Metaverse and all else" panel at the Antalya Diplomacy Forum, <https://www.youtube.com/watch?v=Y-eedF65Eww> (e.t. 25.06.2022). ¹⁸ <https://envoycentre.wordpress.com/2014/01/22/what-is-digital-diplomacy/> (e.t. 05.07.2020)

¹⁵ Detaylı bilgi için bkz., <https://www.diplomacy.edu/aboutus/about-diplo/> (e.t. 25.06.2022); "Metaverse Diplomacy", <https://www.diplomacy.edu/topics/metaverse-diplomacy/> (e.t. 25.06.2022).

¹⁶ Jim Wyss, "Barbados Is Opening a Diplomatic Embassy in the Metaverse", <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-12-14/barbados-tries-digital-diplomacy-with-planned-metaverse-embassy> (e.t. 25.06.2022).

televizyon bazında uluslararası yayıncılığın yerini internetin almaya başlaması, sosyal medya gibi alternatif iletişim/etkileşim platformlarının belirmesi, önde gelen teknoloji şirketlerinin (Silikon Vadisi örneği) pek çok devletten daha büyük bütçelere ulaşmaları ile Koronavirüs Salgını döneminde daha somut bir şekilde görüldüğü üzere telekonferans yoluyla diplomatik temasların yürütülmesi hususlarıyla karşılaşılmaktadır.

Sonuç olarak 2000'li yılların kamu diplomasisi ve dijital diplomasi açısından elverişli bir ortam sunduğu görülse de diplomasi tarihsel süreç içerisindeki gelişiminde bunun konjonktürel olduğu anlaşılmaktadır. Zira amacı ve işlevi büyük ölçüde sabit kalan diplomasi, kitle iletişim araçlarında meydana gelen değişimlere hızla angaje olurken, uluslararası konjonktürde beliren şartların getirilerine uygun olarak (maske diplomasisi¹⁹ gibi) yeni türlerini inşa edebilmektedir. Dolayısıyla diplomasi devingen karakteri güncel konjonktür itibarıyla kamu diplomasisini ve dijital diplomasiyi ön plana çıkarsa da klasik diplomasi içerisinde yer alan türlere olan ihtiyaç devam etmektedir.

KAYNAKLAR

- Alec, R. (2011). Digital Diplomacy and US Foreign Policy. *The Hague Journal of Diplomacy*.
- Antalya Diplomacy Forum. (2022). AI, Metaverse and all else. <https://www.youtube.com/watch?v=Y-eedF65Eww> (e.t. 25.06.2022).
- Chessen, M. (2017). Understanding the Challenges of Artificial Intelligence and Computational Propaganda to Public Diplomacy, Can Public Diplomacy Survive the Internet? Bots, Echo Chambers and Disinformation, (Ed.) Shawn Powers, Markos Kounalakis.
- Corneliu, B. and Holmes, M. (2015). *Digital Diplomacy: Theory and Practice*. London: Routledge.
- Denis, M. (2021). What is this metaverse Mark Zuckerberg speaks of? <https://www.themanual.com/culture/the-metaverse-explained/#:~:text=An%20embodied%20internet%20where%20you,streaming%20Connect%202021%20vision%20statement>. (e.t. 25.06.2022)
- Diplomacy. (2021). Metaverse Diplomacy. <https://www.diplomacy.edu/topics/metaverse-diplomacy/> (e.t. 25.06.2022).
- Envoy Centre for Digital Diplomacy. (2014). What Is 19 Bkz. Barış Özdal, "Maske Diplomasisi", *Diplomasi Araştırmaları Derneği Güncel Gelişmeler* 4 Nisan 2020, <https://www.diplomasiarastirmalari.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/4-Nisan-2020-Maske-Diplomasisi.pdf>, (e.t. 08.07.2020).

- Digital Diplomacy? <https://envoycentre.wordpress.com/2014/01/22/what-is-digital-diplomacy/> (e.t. 05.07.2020)
- Manor, I. (2017). *The Digitalization of Diplomacy: Toward Clarification of a Fractured Terminology*. Working Paper.
- Mystakidis, S. (2022). *Metaverse*. *Encyclopedia*, 2, 486-497.
- Özdal, B. (2020). Maske Diplomasisi. *Diplomasi Araştırmaları Derneği Güncel Gelişmeler*.
- Özdal, B. (2022) Bilişimsel Diplomasi. Barış Özdal, R. Kutay Karaca (Ed.), *Diplomasi Tarihi 1*, Bursa: Dora Yayınları.
- Özdal, B. ve Özlem K. (2023). Diplomasi'nin Değişen Karakteri: Dijital Diplomasi ve Kamu Diplomasisi Çağında Mıyız? Tarık Oğuzlu, Öner Akgül (der.), *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkileri Okumak*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2023.
- Politikien. (2017). Danmark får som det første land i verden en digital ambassadør. <http://politiken.dk/udland/art5806849/Danmark-f%C3%A5r-som-det-f%C3%B8rste-land-i-verden-en-digital-ambassad%C3%B8r> (e.t. 25.07.2017)
- Ünver, H. A. (2017). Bilişimsel Diplomasi. *EDAM, Siber Politikalar ve Dijital Demokrasi*.
- Valtat, A. (2017). A Definition of Digital Diplomacy. <http://www.digitaldiplomacy.eu/a-definition-of-digitaldiplomacy/>, (e.t. 15.05.2020).
- Wyss, J. (2021). Barbados Is Opening a Diplomatic Embassy in the Metaverse. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-12-14/barbados-tries-digital-diplomacy-with-planned-metaverse-embassy> (e.t. 25.06.2022).

DİJİTAL DEVRİMİN ODAĞI: DİJİTAL DEVLET YA DA DEVLET 5.0

Devlet, toplumun en üst siyasi otoritesi ve kamusal şemsiyesidir. Üç temel organ olan yasama, yürütme ve yargı eliyle toplum yönetilir. Çağlar boyunca var olan devlet, birçok değişim sürecinden geçmekle beraber ana aşamalar olarak, Mülk Devleti, Polis Devleti, Hukuk Devleti, Refah Devleti şeklinde günümüze kadar gelmiştir.

Prof. Dr. Bekir Parlak

Bugün ise deyim yerindeyse devlete yeni bir format atılmaktadır. Bunun adı; "Dijital Devlettir". Mülk Devleti, Devlet 1.0 olarak nitelendirilirse, Dijital Devlet, "Devlet 5.0" konumundadır. Devletler halklarının sayısız denecek türde gereksinimlerini üç temel organla ve bunlara bağlı olarak çalışan yüzlerce binlerce kurum ve kuruluşlar eliyle görmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artan kamu hizmeti ihtiyacı, giderek daha da çeşitlenmiş merkezi ve yerel yönetimler tarafından daha önce yapılmayan çok sayıda kamu hizmeti de kamu otoriteleri tarafından yapılır olmuştur. Kamu hizmetinin yürütülmesi ve yönetilmesi bakımından küreselleşme cereyanıyla birlikte 1980'li yıllarda başlayan Yeni Sağ eksenli politikalar ve Yeni Liberalizm belirleyici olmuştur. Bu sefer devletin ve merkezi yönetimin elinden birçok kamu hizmeti alınmıştır. 1990'lı yıllarda beliren başka bir değişim dalgası devleti de sarmış ve yeni bir devlet formu ortaya çıkmıştır. "E-Devlet " denilen bu format dijitalleşmeyle birlikte derinleşerek Dijital Devlet niteliğine bürünmeye başlamıştır.

Bütün bu gelişmeler devlet denilen en üst siyasi aygıtın gelişen toplumsal, ekonomik, politik, kültürel ve teknolojik olaylar karşısında yeniden şekil alması ve yeni kavramlarla anlamlandırılması sonucunu doğurmuştur. Bu noktada konunun asıl 1 Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü.

Bugün devlete yeni bir format atılmaktadır. Bunun adı; "Dijital Devlettir". Mülk Devleti, Devlet 1.0 olarak nitelendirilirse, Dijital Devlet, "Devlet 5.0" konumundadır.

kritiği devletin gelişen toplum karşısında hangi konumda olması, hangi ölçekte yapılandırılması, hangi kamu hizmetlerini yürütmesi ve etki alanının ne kadar olması gerektiği sorularının yanıtlanmasıdır. Tam burada reel bir saptama yapmak gerekirse, bugünün devleti, bırakınız yarının ihtiyaçlarını karşılamayı, daha bugünden yetersiz bir konuma düşmüş görülmektedir. Yetersizliğin bilinen ya da öne sürülebilecek pek çok geçerli nedeni var elbette. Her şeyden önce kuşaklar arası farklılıklar ve bunların siyasete ve yönetime yansımaları günden güne daha belirgin bir hal almaktadır. Günümüzde "Baby Boomers" ve "X Kuşağı" siyasete ve yönetime hakim durumdadırlar. Oysa "Y Kuşağı" ile "Z Kuşağı" artık inisiyatifini ele alma dönemine gireceklerdir. Bu nesillerin yönetimde, siyasette ve toplumun hemen her alanında etkin ve yaygın olarak yer alacakları zaman tam olarak

henüz gelmemiş olsa da bu kuşaklar oy vermeleri ve politik tercihleri yoluyla siyaseti şekillendirmeye başladıkları gibi onu kökten değiştirecek aşamaya artık geçmişlerdir. Bu iki neslin genel karakteristikleri, dünyaya ve yaşama bakış şekilleri, toplumdan ve devletten beklentileri ile eylem ve söylem tarzları diğer iki nesilden fersah fersah farklıdır. İşte geleceğin devletini bir mimar gibi elleriyle biçimlendirecek olan Y ve Z kuşakları deyim yerindeyse bu fütüristik filmin aktörleri olacaktır. Nereden bakılırsa bakılsın, bu yeni

nesillerin istediği devlet, hiç de bugünün devleti olmayacaktır. Perşembenin gelişi Çarşambadan bellidir. Sosyal medyada yapılacak bir tarama ve analiz, neyi anlatmaya çalıştığımızı daha çıplak bir şekilde göstermeye yeter de artar bile.

Devletin etki kapasitesi ve yeni devlet formasyonu tartışılırken önemli bir konu daha var; o da son yıllarda alabildiğine artan “kaotik olayların” daha küresel, daha yaygın ve daha kritik haller almaya başlamasıdır. Sınırlar arası boyutlara ulaşan terörizm, bitmek bilmeyen göçler, açlık, iklim değişikliği, kuraklık, enerji krizi, doğal çevrenin tahribatı, ülkeler arası savaşlar, bölgesel çatışmalar, bağımsızlık hareketleri, dinsel kaynaklı trajik karşılaşmalar, yönetim-vatandaş sürtüşmeleri, çığ gibi bir anda büyüeyebilen kitlesel protestolar ve başkaldırıları ile salgın hastalıklar. Tam da tahmin ettiğiniz gibi sözü henüz yeryüzünden silinmemiş olan “Covid19 Pandemisi”ne getirdim. Çünkü sadece bu küresel virüs salgını bile bugünkü devlet mekanizmalarının ciddi olarak sorgulanmasına ve yepyeni bir devlet yapısına gereksinim duyulduğunu göstermeye yetmiştir. Konu devletin kabiliyet ve kapasitesi noktasının tartışılması da değil sadece... Bununla birlikte “ulus” eksenli devlet formunun bu süreçte öne çıkması da yeterince ilgi çekmeyi başarmıştır. Ulus üstü birliklerin ve uluslar arası kuruluşların deyim yerindeyse sınıfta kaldıkları pandemi sürecinde uluslar “yine de ne varsa kendi devletlerinde var olduğunu” gördüler.

Devletin geleceğini konuşurken atlanmaması gereken kritik bir konu daha var; bilişim dünyasındaki baş döndürücü ilerlemeler ve her yana sirayet eden “dijitalleşme”. Kaçışın mümkün olmadığı bu tufandan en çok etkilenecek olan hiç kuşkunuz olmasın “devlet” olacaktır. Bu bir

"Sadece bu küresel virüs salgını bile bugünkü devlet mekanizmalarının ciddi olarak sorgulanmasına ve yepyeni bir devlet yapısına gereksinim duyulduğunu göstermeye yetmiştir."

kestirim değil; çünkü olmaya başladı bile. Zaten yola girilmiş durumda. Ben sadece, nereye varacağı az çok görülen bir yolda biraz ötesini işaret ediyorum. Yazının ana teması olan da budur; “Devlet 5.0”. Nam-ı diğer; “Akıllı Devlet-Smart State” ya da “Dijital Devlet”. Bu deyim rast gele bulunmadı ya da metnimizde bir nevi entelektüel bir sükse olsun diye kullanılmadı, tam tersi, geleceğin devleti için kullanılacak bundan daha iyi ve daha gerçekçi bir niteleme ve daha doğru bir kavramsallaştırma yapılamayacağı/yapılmadığı için tercih edildi. Her şeyin dijitalleştiği ve yapay zekanın akla hayale gelmeyecek alanlara girmeye başladığı süreçte, devletin ve kamu yönetiminin bundan bağışık kalması, her halde yağmurlu bir günde caddelerin ıslanmaması gibi bir durumla kıyas edilebilir.

Buraya kadar tamam diyelim; devlet ve yönetim dijitalleşecek... iyi de bu nasıl olacak, nereye kadar olacak? Ve bu süreçte nasıl bir devlet doğacak. Bakın bir benzetme yapalım, günümüzde yerküre bir “ana” konumunda birçok büyük olaya gebe. Doğum sancıları çekiyor. İnsanlık bu sancuları derinden yaşıyor. Düşünün 1980’lerde, 90’larda ve hatta milenyumun ilk yıllarında, bugün yaşadığımız devasa ve tuhaf sorunların hangisini öngörebiliyorduk. Hangimiz, 2020’li yılların dünyasında insanlığın karşı karşıya kaldığı dramatik halleri ve çözümünü zor problemleri ne kadar tahmin edebiliyorduk. Pandeminin yıkıcı etkisi, bundan birkaç on yıl önce bilinebilir miydi, bırakınız onu birkaç yıl önce bu boyutta bir küresel salgın öngörülüyor muydu? Yanıtı malum bir soru bu. Kısacık bir zaman diliminde ne çok şey değişti. Ee tabi değişimi gerekenler de artık netleşti. İş dönecek dolaşacak devletin başına gelecek. Bütün koşullar farklıyken devletin aynı kalması mümkün mü? Zaten geçmişin sorunları bugünlerin sorunları olmadığı gibi geleceğin sorunları da bugünün sorunları olmayacak. Takdir edersiniz ki çözüm yolları da öyle olacak... Tıpkı yarınların bireylerinin bu günlerin bireyleri gibi olmayacağı gibi.

Tam da bu noktada yeni devlete, yani devletin yeni bir yapılanma ve çalışma şekline şiddetle gereksinim duyulmaktadır. Bu devlet nasıl olmalıdır? Yanıtlar çeşit çeşit olabilir. Nerede

sorduğunuza, kimlere sorduğunuza, nasıl sorduğunuza bağlı olarak... Z kuşağına sorarsanız alacağınız yanıt, hiç de X kuşağından alacağınız yanıtlara benzemeyecektir. Yeni nesil, devletten “devlet” olmasını, bir devlete yakışanları yapmasını, otoriter yanından çok destekleyici ve cesaretlendirici yanını öne çıkarmasını, özgürlüklerine ket vurmamasını, emeğine saygı duymasını, lazım olduğu yerde gerektiği kadarıyla bulunmasını istemekte ve ondan şefkat ummaktadır. Hümanist ve hakçı bir devletin kendilerini özgürleştirmesini beklemektedirler. Onlar devletin en önemli görevinin bireyi özgürleştirmek olduğuna yürekten inanmaktalar. Bu nesil, on sene içinde meslek sahibi bireyler olarak toplumun her yanında tüm sektörlerde işlerinin başında olacaklar. Bir on sene sonra da dünyayı yönetiyor olacaklar. Onların istediği devletle, bugün dünyanın her coğrafyasında, ama özellikle Üçüncü Dünya coğrafyasında bolca görülen devlet arasında anlamlı bağlar kurmak neredeyse olanaksızdır.

Aslında bu yeni anlayış ve beklenti çerçevesi tüm insanlarda bile oluşmaya başladı denilse yeridir. Bilhassa pandemi döneminde insanlar ve toplumlar devletle ve uluslararası kurumlarla iyice

yaka paça oldular. Onları ciddi ciddi sorguladılar. Eksiklerini ve yanlışlarını gün ışığında gördüler ve yüzlerine vurdular. Artık; devlet, siyaset, yönetim, kamu politikası derken, bu kavramların içini yeniden ve çağcıl kavramlarla ve pek de rafine bir şekilde dolduruyorlar. Görülen o ki, geleceğin siyasetçinin işi hiç de kolay değil. Yepyeni donanımlar, derin bir farkındalık, dinamik bir sorun çözme kapasitesi, bireysel hak ve özgürlüklere köklü bir bağlılık, refahı yaygınlaştırma konusunda inandırıcı bir söylem ve eylem birliği, onlarda aranan özellikler olacak. Etik yönetim, olmazsa olmaz olacak. Şeffaf idare, vazgeçilmez olacak. Zenginliğin bölüşülmesi temel felsefe olacak. Yeni devlet, yeni nesillerin önce kafalarında çizdikleri, sonra da siyasete ve piyasaya empoze ettirecekleri bir devlet olacak. Ve bunlara yetişebilecek devletin; “dijital devlet” olmaktan şimdilik başka bir çaresi yok gibi gözükmektedir. Tabiki süreçler de “dijitalleşmiş” olacak.

Yeni dijital çağın nasıl bir devlet ve kamu yönetimi anlayışı gerektirdiğine de iyiden iyiye kafa yorulması gerekmektedir. Dijitalleşmenin beraberinde getirdiği en önemli eğilimlerden biri, kamusal hizmetlerin dinamik ve son derece hızlı sunumunda ve kamu hizmetlerine erişiminde en

işlevsel yönetim ilkelerinden biri olan yerelleşmedir. Desantralizasyon, yani merkezden yönetimin karşıtı olan bu kavram, dijital olanaklardan yararlandığı derecede daha da etkili bir yönetim şekli olabilmektedir. Bu eğilim, İnternet temelli ve yapay zekâ ile çalışan, daha küçük ama etkin desantralize bir düzenleyici devlet anlayışına ve pratiğine gereksinim olduğuna işaret etmektedir. İnternetin katılım ve erişim kanal ve olanaklarını çok geliştirmiş ve yaygınlaştırmış olması, katılımcı ve demokratik kamusal yönetim ve karar modellerinin iyileştirilmesi gereğini artırdığı gibi kolaylaştırdı da... Daha hızlı ve yaygın İnternet, kamu hizmetinin, daha önce hiç olmadığı kadar etkin ve işlevsel sunumuna yepyeni zeminler hazırlamaktadır. Yenilikçilik, araştırma ve daha iyi dayanışma ve işbirliği ağları kurabilmek için dijital yönetim, daha geniş anlamda dijital devlet artık temel bir koşul olmuştur.

Dijital devlet, desantralize, yönetim odaklı, açık sistem üzerine kurulu, yoğun veri paylaşım, çoklu networkler üzerinden etkileşimli, şeffaf, tam katılımlı ve sosyal karakteristiği öne çıkan bir devlet önermektedir. Bu devletin dilinden de en iyi gençler anlamaktadırlar. Dijital devletten gençlerin beklediği çok şey var. Ama bunun da ötesinde asıl beklenen devletin

“sosyal” olması. Buradaki sosyal devlet, sloganik ya da palyatif yönelişleri içeren bir kavram olarak algılanmamalı. İskandinav ülkelerindeki ve bu konuda öne çıkan diğer üst seviyedeki devletlerin sosyal devlet uygulamalarının minimum düzey kabul edileceği bir sosyal devlet beklentisidir bu. Yeni bir sosyalizmin doğuşunu tetikleyen bu anlayış, sosyal devleti 21. Yüzyılın karakteristikleriyle birleştiren özgün bir çerçeveye çizmektedir.

21. yüzyılın başlarında çoğu devlet, dijital dünyadaki varlıklarının kalitesine ve ölçeğine ve idari mekanizmanın sorunsuz çalışmasını

sağlayan ve kamu politikasının geliştirilmesini ve uygulanmasını destekleyen karmaşık bir bilgi sistemleri ağına bağlıdır. Bu sistemler büyük ölçüde devlet politikasının pratik uygulama sürecini belirler, ilgili olduğu bağlamın neredeyse tamamına nüfuz eder, kamu yönetiminde yenilikçi gelişmelerin temelini oluştururlar. Hızla değişen dijital ortamda, devlet vatandaşlarla karmaşık bir iletişim ve geri bildirim döngüsü sistemi oluşturmak zorundadır. Bununla birlikte, hükümetin ve vatandaşların dijital dünyaları birbirinden nispeten ayrı kalmaktadır: devlet, dijital teknolojilerin geliştirilmesinde mevcut eğilimlerin gerisinde kalabilir ve toplum,

dijital egemenliği korumanın sorunlarını hafife alabilir. Geline nokta bulut bilişim, büyük veri ve sosyal medya çağında dijital teknolojilerin kamu yönetiminde merkezi bir konuma sahip olduğu ve devlet alanı dışında oluşan örgütsel kültürleri etkisi altına aldığı bir dijital hükümet modeli (DGM) kuruluyor.

Dijital hükümet modelinin ayrılmaz bir unsuru olarak açık verilerin pratik uygulaması, vatandaşların kamu yönetiminin çeşitli görevlerini çözme sürecinde her zamankinden daha aktif katılımını teşvik eder. Böylece bütçe lemede kullanılan ve bütçe harcamalarının etkinliğini artıran kitle kaynak platformları, vatandaşların

bireysel olarak veya kamu uzmanlığı düzeyinde bütçe süreciyle bağlantı kurmasını sağlar. Büyük verinin kamu yönetimi pratiğine dahil edilmesi, devletin ulaşım alanında yenilikçi gelişmeler sunarak vatandaşların katılımı için kanalları genişletmeye çalıştığı daha etkili bir kamu yönetimi veya ortak yönetim modelinin oluşturulmasına yardımcı olur. Bu model eğitim, sağlık, güvenlik vb. alınan kararlara sadece analitik destek sağlamakla kalmaz, aynı zamanda sorunların gerçek zamanlı olarak tespit edilmesini ve hataların düzeltilmesini sağlayan geri bildirim mekanizmasının çalışmasına da destek olur.

"Dijital devlet, desantralize, yönetim odaklı, açık sistem üzerine kurulu, yoğun veri paylaşım, çoklu networkler üzerinden etkileşimli, şeffaf, tam katılımlı ve sosyal karakteristiği öne çıkan bir devlet önermektedir. Bu devletin dilinden de en iyi gençler anlamaktadırlar."

Devlet ve vatandaşların dijital dünyalarının kademeli olarak yakınsamasını yansıtan dijital hükümet modelinin bir dizi avantajına rağmen, dijital alanın artan sorunları ve zorlukları karşısında kırılabilirlik hakkında dikkat edilmelidir. Bu nedenle, devletler ve büyük şirketler tarafından dijital keşif yapılması nedeniyle, ithal edilen yazılım ve donanımın savunmasızlığı ve siber silah potansiyelinin artması koşullarında, vatandaşların kişisel verilerinin ek korunmasına ve gizlilik hakkına azami riayet edilmelidir. İşin doğrusu devlet her zaman bu görevin üstesinden gelemez ve dijital egemenliğini yeterince koruyamaz. Yapılan bir araştırmanın sonuçları göstermektedir ki, dijital hükümet modelinin kamu yönetiminin dijitalleştirilmesi ve halkın katılımı alanındaki en önemli başarıları entegre ettiğini, ancak giderek daha fazla açık set üretme gereksiniminden kaynaklanan bir dizi sorunu çözme ihtiyacı ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Kamu yönetiminin her seviyesinde ve her alanında açık verinin büyük veri teknolojilerinin kullanımı ile entegre edilmesi, ancak vatandaşların dijital egemenliğinin ve dijital haklarının korunması ile başarıya ulaşır.

Kamu yönetiminin dijitalleştirilmesi süreci, hem vatandaşlar hem de işletmeler için küresel çapta ve özelde Avrupa çapında mal ve

hizmetlere erişimi iyileştirmeyi amaçlayan, ancak aynı zamanda yenilikçiliği, sürdürülebilirliği, ekonomik büyümeyi teşvik etmek için bilgi işlem teknolojilerinin potansiyelinden yararlanmayı amaçlayan bir stratejinin parçasıdır. Dijital vatandaşlık haklarının teşvik edilmesi ve açık bir devlet modelinin benimsenmesi sayesinde, dijital teknoloji hem idarelerin örgütlenmesi, hem de vatandaşlar, işletmeler ve idareler arasındaki ilişkiler için sayısız olanaklar sunmaktadır. Etkin ve yenilikçi bir kamu yönetimi vatandaşlara hızlı ve kaliteli hizmet sağlamalıdır. Bu, prosedürlerin ve hizmetlerin dijital bir perspektifte yeniden ele alınması ve yeniden tanımlanması ve diğer idarelere ve mümkün olduğunca sivil topluma veri ve hizmetlere ücretsiz erişim sağlanması anlamına gelir. Anlaşılan o ki "dijital dönüşüm", toplumların ve küresel ekonomilerin tüm boyutlarını ve dolayısıyla sürdürülebilirlik paradigmasının yorumunu da kökten değiştirecektir. Dijitalleşme, yalnızca sürdürülebilirlik zorluklarını çözme aracı değil, aynı zamanda anlatıla gelen bu olağanüstü değişimin motorudur. Sözü şöyle bağlayalım; insanlık yeni yüzyılda yeni bir devlet icat etti: "Dijital Devlet"... Bu yeni devlet şekli üçüncü bin yılda dijitalleşme devriminin doğurduğu "akıllı devlettir".

DİJİTAL OLGUNLUK ÇALIŞMALARI KURAMSAL BAĞLAMDA VE PRATİKTE NE DERECE OLGUN?

Hep dile getirdiğimiz gibi, tam bir dijital fırtınanın içine düşmüş vaziyetteyiz. Spordan sanata, sanattan siyasete kadar hayatımızın her noktasında dijital dönüşümün derin izlerini gözlemliyoruz. Elbette bu dönüşümden, ekonomik hayatın mühim aktörleri olan firmaların ve kamu kurumlarının da etkilenmemesi beklenemezdi.

Prof. Dr. Mehmet Eryılmaz

Bahsi geçen bu dijital fırtınanın neticesinde bir çok özel ve kamu kurumu dijital dönüşümün kaçınılmaz bir fenomen olduğuna kanaat getirip dijital dönüşüm yolculuğuna çıkmaya niyetleniyorlar. İşte bu noktada, ifa edilmesi gereken mühim eylemlerden bir tanesi de “dijital olgunluk” ölçümü. Dijital dönüşüm sürecini en yalın haliyle; “durum tespiti”, “planlama”, “uygulama” ve “kontrol” adımlarından müteşekkil bir süreç olarak görmek mümkün. Dijital olgunluk ölçümü de bahsi geçen dijital dönüşüm süreci içerisinde, durum tespiti başlığı altında ele alınabilecek, odaktaki kurumun dijital manada yolun neresinde olduğunu idrak etmeye ve neticesinde, bir yol haritası çıkarmaya yönelik çabalar bütünü.

Son derece popüler bir kavram gelen dijital olgunluk aslında oldukça önem arz eden bir faaliyet. Çünkü, artık gelenekselleşmiş bir ifadeyle, ölçemediğinizi (ya da doğru ölçemediğinizi) etkin biçimde yönetemiyorsunuz. Bu bağlamda, dijital olgunluk çalışmanızın kalitesi uzun vadede sizin dijital dönüşüm çabalarınızın performansını ciddi

ölçüde belirleme potansiyeline sahip bir değişken. Peki öyleyse, bu denli önem atfettiğimiz dijital olgunluk çalışmaları kuramsal tarafta ve pratikte ne vaziyette?.

Kuramsal tarafa bakıldığında dijital olgunluk ölçümü için önerilmiş, yurt dışı menşeli ACATECH, IMPULS, PWC vb. gibi muhtelif modeller mevcut. İlaveten, Türkiye’de de İzmir

Kalkınma Ajansı ve diğer başka kurumların önerdiği ve kültürel hassasiyetleriyle takdir toplayan muhtelif modeller bulunmakta. Öte yandan, akademik yazın incelendiğinde, son zamanda dijital olgunluk ölçümüne yönelik enstrümanların daha da özelleştirildiği görülüyor. Örneğin önerilen olgunluk çalışmalarının daha ziyade büyük ölçekli ve imalat sektöründe faaliyet gösteren kurumlara yönelik olduğuna kanaat getirilmiş olmalı ki, son zamanlarda küçük ve ortak ölçekli ve/veya hizmet

sektöründe faaliyet gösteren kurumların da dijital olgunluklarını sağlıklı ölçümleyebilmeleri için bazı ölçüm araçları geliştirilmeye başlanmış vaziyette. Benzer biçimde, yavaş yavaş sektöre özel olgunluk ölçüm araçlarının da önerilmeye başladığını gözlemliyoruz. Enerji, sağlık, perakende ve telekomünikasyon sektörleri için önerilen dijital

"Dijital dönüşüm sürecini en yalın haliyle; "durum tespiti", "planlama", "uygulama" ve "kontrol" adımlarından müteşekkil bir süreç olarak görmek mümkün."

¹ Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü.

olgunluk ölçüm araçları bunlardan sadece ilk aklımıza gelenleri. Dolayısıyla, kuramsal yakada, dijital olgunluk ölçüm araçları bağlamında mühim bir ilerleme kaydedildiğini söylemek pekala da mümkün gibi görünüyor.

Eğer pratiğe gelirse, ki bu noktada gözlemlerimiz elbette daha ziyade Türkiye'deki kurumlarımıza dair, sanki pratikteki uygulamalar biraz kuramsal ilerlemenin gerisinden geliyor gibi görünüyor. Ülkemizde elbette dijital olgunluklarını son derece bilimsel yöntemlerle ölçen veya ölçtüren son derece başarılı örnekler var. Öte yandan dijital olgunluğun yüksek popülaritesinin cazibesine

"Eğer pratiğe gelirse, ki bu noktada gözlemlerimiz elbette daha ziyade Türkiye'deki kurumlarımıza dair, sanki pratikteki uygulamalar biraz kuramsal ilerlemenin gerisinden geliyor gibi görünüyor."

kapılıp, sürecin yalnızca kurumsal imaj yönlü çıktıklarına odaklanan ve hassas noktaları gözden kaçıranların sayısı da azımsanamayacak kadar fazla. Örneğin, gözlemlerimize göre; dijital olgunluk ölçümü için hangi enstrümanın seçildiği, ölçümle ilgili çalışmaların hangi araştırmacılar tarafından ve de kurumlardan hangi katılımcılarla yürütüleceği, olgunluk boyutlarına dair sübjektif veri toplandığında bu verinin nasıl triangüle edileceği, dijital olgunluğun artışına koşut olarak bazı sıkıntıların yaşanabileceği göstergelerin nasıl takip edileceği vb. hususlarda mühim sıkıntılar görülebiliyor.

Hülasa, buradan şöyle bir sonuç da çıkıyor: Dijital olgunluk ve daha da genelde dijital dönüşüm çalışması yapmak için öncelikle dijital dönüşüm bilgisine vakıf olmak, ancak bir yandan da ölçümleme konusunda derin bir tecrübeye sahip olmak gerekiyor. Ancak bu iki şart bir arada sağlanabildiği takdirde, kurumlar daha doğru ölçümler yapabilecek/yaptırabilecek ve performanslarını daha ileriye taşıyabilecek gibi görünüyorlar.

DİJİTALLEŞEN TOPLUM, YENİ İNSAN VE ETİK SORUNLAR

Sosyal medya farklı tezahürleriyle, hayatımıza her geçen gün daha fazla dâhil olmaktadır. Bu durum, çeşitli biçimlerde gündelik hayatımızın önemli bir bileşeni haline gelen içerikler üzerinden gerçekleşmektedir.

Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu

Sosyal medya farklı tezahürleriyle, hayatımıza her geçen gün daha fazla dâhil olmaktadır. Bu durum, çeşitli biçimlerde gündelik hayatımızın önemli bir bileşeni haline gelen içerikler üzerinden gerçekleşmektedir. Sosyal medyanın gündelik hayatımız üzerinden toplumsal ilişkilerimize yansıyan söz konusu etkileri, özellikle kimlik, akışkanlık, gözetim, tüketim ve mahremiyet gibi alanlarda dikkat çekici sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Esasen bireyler, sosyal medyanın sunduğu kolaylıklar sayesinde daha önce hiç olmadığı ölçüde bireysel beğeni yoluyla (sanal da olsa), daha fazla görünürlük elde etme imkânına kavuşmuşlardır. Ancak bir kolaylık olarak hayatımızda yer edinen bu imkân, birey ve toplum açısından her zaman arzu edilen sonuçlar doğurmamaktadır. Bu yazıda Türkiye’de ve dünyada sosyal medya kullanımına ilişkin bazı istatistikler ile sosyal medyanın beraberinde getirdiği etik sorunlara ve beraberinde gündeme gelen ‘yeni insan tipi’ne ilişkin bazı tespitler üzerinde durulacaktır.

“We Are Social” ve “Hootsuite” tarafından ortaklaşa yayınlanan 2022 Yılı Küresel Dijital Raporu’nda; sosyal medya kullanıcılarında çift haneli büyüme, YouTube, Instagram ve Tik Tok platformlarından elde edilen büyük kazançlar, dünyanın sosyal medya tercihlerine dair yeni bilgiler, sosyal ticaretin yükselişi, sosyal medya reklamları ve maliyetlerindeki önemli artışlar ile reklamcılıkla ilgili bazı rahatsız edici gerçekler öne çıkmaktadır.

1 Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı. Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi.

2 Bu yazının bir örneği, “Dijitalleşme, ‘Yeni İnsan’ ve Etik Sorunlar” başlığıyla Dijitalleşme ve Din: Teorik Yaklaşımlar ve Uygulama Örnekleri (İstanbul: Kriter Yayınları) adlı çalışmanın 3-11 sayfaları arasında yayımlanmıştır.

Rapordaki en dikkat çekici verilerden biri küresel mobil kullanıcıların artık dünya nüfusunun üçte ikisinden fazlasını oluşturmasıdır. Bir başka ifadeyle bugün dünya nüfusunun %67,1’i cep telefonu kullanmaktadır. Tekil kullanıcı sayısı ise 2022’nin başında 5,31 milyara ulaşmış durumdadır. Öte yandan küresel internet kullanıcı sayısı 2022’nin başında dünya nüfusunun %62,5’ini içine alacak şekilde 4,95 milyara yükselmiştir. Dünya çapında küresel sosyal medya kullanıcıları Ocak 2022’de 4,62 milyara ulaşmış bulunmaktadır. Bu rakam toplam dünya nüfusunun %58,4’üne karşılık gelmektedir. Bununla bağlantılı olarak “çevrimdışı” insan sayısının ilk kez 3 milyarın altına düştüğü görülmektedir. Rapora göre Güney Asya’da 1 milyardan fazla, Afrika’da ise yaklaşık 840 milyon insan çevrimiçi dünya ile henüz tanışmamıştır. Yine dünya nüfusunun yaklaşık beşte birini oluşturmasına rağmen Çin Halk Cumhuriyeti’nde, 400 milyondan fazla insan hala çevrimiçi ortamlarla tanışmamıştır. Dünya genelindeki oranların yanı sıra Ocak 2022’de ülkemizde kişi başına günlük internet kullanım ortalaması 8 saattir.

Ülkemizde bugün 69,95 milyon internet kullanıcısı bulunmaktadır. Bu kullanıcıların bilgisayar başında geçirdiği ortalama süre 3 saat 31 dakikadır. Sosyal medyada geçirilen sürenin ortalaması ise 2 saat 59 dakika olarak kayıtlara geçmiştir. 2022’nin başında ülkemizdeki internet kullanıcı sayısı nüfusun yaklaşık % 82’sine ulaşmıştır. “We Are Social 2022 Türkiye Raporu” rakamlarına göre mobil bağlantılar, toplam nüfusun % 91,4’üne karşılık gelmektedir. Buna paralel olarak insanların mobil cihazlarda geçirdiği günlük süre 4 saat 24 dakikadır. Buraya kadar aktarılan istatistikler sosyal medyanın gerek dünyada

gerekse ülkemizde ne ölçüde yaygın bir kullanım ağına sahip olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

SOSYAL MEDYA VE ETİK

İletişim araştırmalarında yaygın olan tasnife göre, medyayı; geleneksel medya ve yeni medya olmak üzere iki kategoride ele almak mümkündür. Geleneksel medyada her şey tek taraflı iletim ya da monolog üzerine kurulu iken yeni medyada monolog, diyalog ya da iletim değil, iletişim söz konusudur. Yeni medya; izleyicisini, okuyucusunu ya da dinleyicisini sadece pasif bir alıcı olarak konumlandırmak yerine aktif bir içerik üreticisi olarak değerlendirir. Geleneksel medya araçlarından yeni medyaya geçiş yapan kullanıcılar, paylaşımlarıyla etki gücünü ya da etkileme katsayısını yükselttiği ölçüde konuya müdahil olma fırsatı yakalamış olur. Yeni medya içeriklerinin yaygın dolaşım imkânı bulunduğu platformların başında sosyal medya gelmektedir. Sosyal medyanın etkileşimsel ve katılımcı özelliğinin geniş kitleler tarafından kabul görmesinin ardından geleneksel medyaya yönelik ilgi düşüşe geçmiştir. Geleneksel medya formatları azalan ilgiyi yeniden canlandırmak için, kendilerini sosyal mecralarda da göstermeye başlamıştır. Bu amaçla, geleneksel medyada yayın yapan üreticiler, geleneksel medya ile sosyal medyayı birleştirme ve birlikte kullanma yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda, Facebook, YouTube ve Twitter başta olmak üzere sosyal ağlar ile kendi yayınları arasında bağlantı kurmaya başlamış ve “medyalar-arası öyküleme” süreçlerine geçmişlerdir.

MEDYALAR ARASI ÖYKÜLEME VE ÜRÜN YERLEŞTİRME STRATEJİSİ

Medyalar-arası öyküleme bir metnin, ilk oluşturulduğu mecradan farklı bir mecrada yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. Örneğin, roman olarak üretilen bir edebi ürünün sinema, televizyon, tiyatro gibi farklı bir mecrada yeniden üretilmesi medyalar-arası öyküleme tekniği kapsamına değerlendirilmektedir. Reklam endüstrisi de daha fazla müşteriye ulaşabilmek amacıyla medyalar-arası öyküleme tekniğini kullanmaktadır. Bu bağlamda endüstri, popüler

kültür ürünü haline getirdiği yapıtlardan, ürün yerleştirme tekniği uygulayarak faydalanmaktadır. Ürün yerleştirme yoluyla kullanıcıların yoğun biçimde reklama maruz bırakılması, sosyal medyada yaşanan etik sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntem kullanılarak dijital ortamda aradığınız herhangi bir bilgi ya da ziyaret ettiğiniz herhangi bir sitenin kayıtları reklam endüstrisinin araçları tarafından depolanmakta, müşteri profiliniz oluşturulmakta ve sonraki ziyaretlerinizde size özel reklam içerikleri sayfanızda belirlemektedir. Böylece potansiyel müşteriler olarak gündeminize henüz girmemiş ya da ihtiyacınız olmayan söz konusu ürün (ler) e ilişkin satın alma isteğiniz güdülenerek alış-veriş eğiliminiz güçlendirilmektedir. Esasen burada ‘bireyin sadece tüketici olarak konumlandırılması’ da etik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, ayrıca, haber ile ticari enformasyonun sınırlarını belirsizleştirmekte ve kullanıcılar arasında haberin kaynağına ilişkin güvensizliğin gittikçe artmasına neden olmaktadır.

KAYNAKLARIN BELİRSİZLİĞİ YA DA ANONİMLİK MESELESİ

Sosyal medya doğası gereği başka etik sorunları da beraberinde getirmektedir. Esasen etik sorunların odağında, geleneksel medyaya göre sosyal medya içeriklerine ait kaynakların belirsiz olması yer alır. Kaynağında kimin ya da ne tür bir amacın olduğu bilinmeyen içerikler, informal bir karaktere sahip olup kullanıcılar arasında kolaylıkla gerçek-dışı bilgi zincirine dönüşebilme potansiyeli taşımaktadır. Dolayısıyla sosyal medya araçları bilgi kirliliğinin ve kargaşanın sınırlarını genişletebilmekte ve etkisini artırabilmektedir. Bu bağlamda informellik ve anonimlik, sosyal medya içeriklerinde karşılaşılan etik sorunlar arasında yer almaktadır. Başka bir ifadeyle, içeriklerin informal olması kadar anonim olması da etik sorunlara zemin hazırlamaktadır.

SOSYAL MEDYA İÇERİKLERİNİN DENETLENMESİ

Sosyal medya içeriklerinin üretilmesi gibi denetlenmesi de önemli etik sorunlardan biridir. Bu bağlamda sosyal medya mecralarında üretilen içeriklerin olgunlaşmadan ve doğruluğu teyit

edilmeden yayılabildiği görülmektedir. Özellikle internet gazeteciliğinde gündemdeki konulara ilişkin haberler henüz olgunlaşmadan okuyucuya sunulabilmektedir. Haberlerin yeterince özenli hazırlanmaması ve kısa sürede çok sayıda okuyucu ile buluşması, kişilerin özel ve kamusal yaşamlarına ilişkin bazen telafisi mümkün olmayan etik sorunları beraberinde getirmekte, bu durum da mahremiyetin ihlaline yol açmaktadır.

Sosyal medya kullanıcılarının, kendi ürettikleri içerikleri kolay bir şekilde internet ortamında ve mobil ortamlarda yayımlayabilmesi, özel yaşam ile kamusal yaşam ayrımının silikleşmesini beraberinde getirmektedir. Sosyal medya platformlarında yayımlanan özel yaşama ait bilgi ve görüntüler, geneli itibarıyla kullanıcıların kendi rızalarıyla paylaşılmaktadır. Ancak bu paylaşımlar, bazen paylaşan kişinin izni alınmaksızın üçüncü kişiler tarafından yeniden üretilebilmekte ve kişinin kamusal yaşama istemediği içerikler de bu şekilde herkese açık bir platformda görünür hale gelebilmektedir. Bu durum, sosyal medya formatları yoluyla kullanıcıların 'rızaralarının/onaylarının' yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Böylece, öncelikle tüketicilerin düşünce, kanaat, inanç, tutum, beğenivealışkanlıklarıbelirlenmekte, daha sonra söz konusu belirlenimler çerçevesinde içerikler üretilerek müşterilerin beğenisine sunulmaktadır. Ancak bu süreç, anlatıldığı kadar yalın işlememekte, son derece karmaşık süreçler içinde tüketici davranışlarına yön veren içerikler yeniden kurgulanarak bireysel ve toplumsal beğeni ölçütleri oluşturulmaktadır.

SOSYAL MEDYA VE İLİŞKİLERİN DÖNÜŞÜMÜ

Sosyal medya, bir taraftan dünyanın diğer bir ucundaki arkadaşınızla ya da akrabamızla görüntülü bir şekilde görüşebilme imkânı sunarken, diğer taraftan bizi, yakınımızdaki arkadaşlarımız ve dostlarımızla gerçek ve nitelikli iletişim kurmaktan alıkoyabilmektedir. Dolayısıyla insanlar, fiziksel olarak çok yakınındaki diğer insanlarla bile sosyal medya ortamlarında duygusuzca mesajlaşmayı tercih edebilmektedir. Peki, bu durumun ortaya çıkardığı sonuçlar neler? Konuyla ilgili yapılan araştırmalar, sosyal medyanın yaşam kalitesini ve doyumunu yükseltmek yerine her geçen gün daha da düşürdüğünü göstermektedir. Başka bir deyişle, sosyal medyanın alt yapısını kullandığı dijital ortamlar, bir taraftan iletişimin hızını artırırken, diğer taraftan genel olarak yaşam memnuniyetini azaltmaktadır. Sosyal medyanın yaygınlık kazanmasıyla birlikte, içtenlikli ilişkilerin yerini her geçen gün yapay ilişkilere bıraktığı anlaşılmaktadır. Bu durum, sosyal medya içerikleri yoluyla birbirimizle kurduğumuz hızlı iletişimin doğasında sorun olduğu anlamına gelmektedir.

Bireylerin yaşam kalitesinin/doyumunun, sosyal medya içerikleriyle henüz bu düzeyde yaygın muhatap olmadığı dönemlerde daha yüksek olduğu iddia edilebilir. Bu çerçevede, söz konusu dönemlerde kendimizi daha huzurlu, daha mutlu hissediyorduk diyebiliriz. Günümüzde bu konuda bir yoksullaşma içerisinde olduğumuz aşikârdır. Bu

durumun, pek çok nedeninden söz edilebilmekle birlikte, gerçek nedenin, büyük oranda, yüz yüze, içten ve nitelikli ilişki biçiminden gittikçe uzaklaşıyor olmamız olduğu anlaşılmaktadır.

SOSYAL MEDYA VE BİREYSELLEŞME

Sosyal medya ortamlarında sanal ilişki biçimlerinin gerçek yaşamdaki ilişkilerimizin yerini alması, hedonist ve narsist duygulardaki yükselişin tetiklediği gösterişçi formları ön plana çıkararak, bireyselleşmenin radikal örneği olarak bencilleşmeyi beraberinde getirmektedir. Başka bir ifadeyle, tek tek bireyler olarak olduğu gibi insanlık olarak da her geçen gün çok daha diğerkâm olmamız gerekirken, aksine daha hodkâm; çok daha özgeci davranışlar sergilememiz gerekirken daha bencil tavır, tutum ve alışkanlıklara doğru bir yönelim içerisinde olduğumuza ilişkin göstergelerde dikkat çekici bir artış gözlenmektedir.

Günümüzde sosyal medyada kurgulanan yeni yaşam biçimleri ve alışkanlıklar üzerinden sanki önümüze sınırsız bir alan sunuluyormuş gibi görünmektedir. Ancak gerçek tablo, kendisine sunulan seçenekler karşısında gittikçe özgürleştiğini düşünen, ancak aslında bolluk içinde daha da yoksunlaşan/yoksullaşan yalnız ve mutsuz bireylerden oluşan atomize toplulukların artmasıdır. Tatminsizliği ve çaresizliği her geçen gün artan birey, gerçek dünyada kuramadığı sağlıklı ilişkileri sanal dünyada kurmayı denemekte ve sosyal medyada kendini beğendirme ve onaylatma yoluyla toplumsal kabul görme ihtiyacını gidermeye çalışmaktadır. Böylece, düşük maliyetle kısa sürede ünlü olduğunu zanneden kişiler, bu şöhretini sürdürüp popülarlığını arttırabilmek için sosyal medya akımlarının moda trendlerine eklemlenmeye çalışmaktadır. Ancak bu kişiler, istedikleri ölçüde tatmin olamadıklarını ya da doyum sağlayamadıklarını fark ettiklerinde, bir kısır döngünün içinde bocalayıp durmaktadır. Nihayet bu durum, kişide bir tür bağımlılığa yol açmakta ve kişi, tıpkı madde bağımlısı kişilerde olduğu gibi, zararlı etkilere maruz kaldığı halde anlık ve geçici hazzın peşinden giderek hedonist, narsist ve egoist duyguların kiskacından bir türlü kurtulamamaktadır.

SONUÇ: TEKNO-BİLİŞİM TOPLUMU VE YENİ İNSAN

Sosyal medya platformlarında kurulan yapay ilişkilerin yeni bir insan tipinin ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Tekno-bilişim toplumunun beraberinde getirdiği ve literatürde kısmen kavramsallaştırılan bu insan tipine “teflon insan” denilebilir. Bilindiği gibi ‘gerçek insan’, kendine özgü beşerî, ahlaki ve kültürel değerleriyle yaşamını kurar ve sürdürür. Ancak bugün bu değerlerin gittikçe aşındığını gözlemliyoruz. Bu yüzden, böyle bir toplumsal vasatta adına ‘teflon insan’ denilen bir kavramsallaştırmadan söz etmek mümkün görünmektedir. Peki, nedir teflon insan? Teflon insan, ‘-miş gibi yaşayan’, olaylar karşısında duyarlı gibi görünen ancak gerçekte hiç de öyle olmayan insandır.

Sosyal medya mecralarında yaygınlaştırılan içerikler, gerçeklik algılarımızı çarpıtıp dönüştürerek, üretilen yeni kurgusal/sanal biçimler ve içerikler yoluyla bizi, gerçek insan tipinden yavaş yavaş teflon insan tipine dönüştürmektedir. Nasıl ki ‘teflon’, yanmaz ve yapışmaz niteliklere sahip bir malzemeden üretilmişse, teflon insan da benzer nitelikleriyle öne çıkmaktadır. Buradaki ‘yanma’ metaforu, başkasının elemi ya da acısını kendi elemi ya da acısı olarak görüp onunla hemhal olma olarak düşünüldüğünde, bu insan tipinin böyle bir duygudaşlıkla hareket etmesi, başkalarıyla hemhâl olması, içten, empatik ve sempatik bir iletişim kurması, acıyı duyumsayıp hissetmesi beklenemez. ‘Yapışma’ özelliği ise, ‘teflon insan’ın etrafında yaşananlarla sahici bir tarzda ilişki kur(a)mamasıyla açıklanabilir. Bu insan tipi, gerçekte ne tür trajik durumlarla karşılaşsa karşılaşsın onda bu olaylar herhangi bir iz/etki bırakmaz; çünkü kendisini etrafında olup bitenlere dâhil etmez ve kendisi dışındakilerin yaşantılarına katılıp içtenlikle onların duygularını paylaşmaz. Hal böyleyken, bugün dünyanın en fazla ihtiyaç duyduğu, her dönemde olduğu gibi elbette ‘Gerçek İnsan Tipi’dir. Çünkü gerçek insanın içinde teflonluk yoktur. Sosyal medya ve dijital platformlar gittikçe yaygınlaşmasına rağmen, çevresiyle duyarlı, sahici ve içtenlikli ilişki/iletişim kuran insan tipine daha çok özlem ve ihtiyaç duyar hale geldiğimizde ise kuşku yoktur.

YÖNETİŞİM TEKNOLOJİSİ ÖRNEĞİ OLARAK ELEKTRONİK GENEL KURUL SİSTEMİ

Kurumsal yönetim bir şirketin kontrol edildiği kurallar, uygulamalar ve süreçler sistemidir. Daha açık ifadeyle yönetim şirketin, hissedarlar, üst düzey yöneticiler, müşteriler, tedarikçiler, finansörler, hükümet ve toplum gibi birçok paydaşının çıkarlarının dengelenmesini içerir.

Prof. Dr. Abdülkadir Tuna

Şirketlerin iyi yönetim için teknolojiyi kullanmaları paydaşlara karşı daha fazla adil, şeffaf ve hesap verebilir olmayı sağlar. Dünyada başta halka açık şirketler olmak üzere kurumsal şirketlerde uzaktan yönetim kurulu toplantıları ve genel kurul uygulamaları yaygın hale gelmeye başladı. Bunların en iyi örneği Türkiye'de gerçekleşmeye başlayan genel kurullara elektronik ortamda katılma ve oy kullanma sistemi olan e-genel kurul uygulaması oldu. Türk Ticaret Kanunu'nun 1527 nci maddesiyle genel kurullara elektronik ortamda katılma ve oy kullanma sistemi borsaya kote şirketler açısından zorunlu hale geldi.

Türk Ticaret Kanunu'nun 1527 nci maddesi ve İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Projesi 49 No'lu Eylem Planı çerçevesinde, Merkezi Kayıt Kuruluşu(MKK) tarafından hazırlanan ve kapsamı açısından dünyada bir ilk olan Elektronik Genel Kurul Sistemi (EGKS) 1 Ekim 2012 tarihinde hizmete açıldı. Sadece borsaya kote şirketlerin değil, isteğe bağlı olarak Türkiye'deki tüm anonim şirketlerin kullanabileceği EGKS; şirketler, pay sahipleri, temsilciler, aracı kuruluşlar ve diğer paydaşlar açısından genel kurul öncesindeki, toplantı anındaki ve sonrasındaki bütün işlemlerin elektronik imzayla yapılabildiği bir bilişim sistemidir.

Şirketlerin iyi yönetim için teknolojiyi kullanmaları paydaşlara karşı daha fazla adil, şeffaf ve hesap verebilir olmayı sağlar.

EGKS, şirket ortaklarının paylarını bloke etmeden elektronik ortamda işlem yapmalarına, temsilci tayin edip oy talimatı vermelerine, görüntü ve ses aktarımı sayesinde fiziken genel kurula katılmaksızın internet erişimi olan her yerden genel kurulu canlı olarak izlemelerine, görüşülen gündeme ilişkin görüş ve önerilerini eş zamanlı olarak göndermelerine, oylarını toplantıya fiziken katılanlarla eş zamanlı olarak kullanmalarına ve tüm süreçlere ilişkin bilgi ve bildirimleri anlık olarak almalarına olanak sağlamaktadır. EGKS ile ülkemiz, genel kurullara ilişkin önemli uluslararası düzenleme ve ilkelerle tam olarak uyumlu hale geldi.

MKK verilerine göre EGKS sisteminin uygulanmaya başlandığı 30.10.2012 tarihinden 30.05.2022 tarihine kadar 4.203 genel kurul toplantısı yapılmış. Bu genel kurullara temsilci vasıtasıyla veya asaleten toplam 153.367 kişi EGKS platformu aracılığı ile elektronik ortamda katılmış ve haklarını kullanmıştır. Aynı toplantılara fiziki katılım sayısı ise 41.411 kişi olarak gerçekleşmiş. Aynı günde yapılan en yüksek genel kurul sayısı 33 olmuştur. Bu dönemde, Amerika ve İngiltere başta olmak üzere, EGKS üzerinden toplantılara 61 farklı ülkeden ortak/yatırımcı katılımı gerçekleşmiştir. EGKS ile 62 farklı ilimizde, 560 değişik lokasyonda genel kurul toplantısı yapılmış ve toplam 9.014 saat canlı yayın gerçekleşmiştir. Genel kurul toplantılarına EGKS'den katılan hak sahipleri; 2.761

¹ İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü.

adet görüş, yapılan oylamalarda ise 4.308 adet muhalefet beyanını sistem üzerinden iletmiştir. Bir genel kurul toplantısına en fazla elektronik katılım 979 hak sahibiyile gerçekleşmiştir.

HUKUKSAL ALTYAPI

Elektronik ortamda genel kurula katılım ve oy kullanma ile ilgili olarak 2012 yılında yürürlüğe giren 28395 sayılı "Anonim Şirketlerde Elektronik Ortamda Yapılacak Genel Kurullara İlişkin Yönetmelik" ve Türk Ticaret Kanunu'nun 1527'nci maddesinde yapılan düzenlemedir.

Anonim Şirketlerde Elektronik Ortamda Yapılacak Genel Kurullara İlişkin Yönetmeliğin amacı, anonim şirket genel kurul toplantılarına elektronik ortamda katılma, öneride bulunma, görüş açıklama ve oy kullanmaya ilişkin usul ve esasların düzenlenmesidir. Yönetmelik, anonim şirket genel kurullarına elektronik ortamda katılmaya, öneride bulunmaya, görüş açıklamaya ve oy kullanmaya ilişkin usul ve esasları, genel kurullara elektronik ortamda katılmaya ve oy vermeye ilişkin esas sözleşme hükmünün örneğini, oyun hak sahibi veya temsilcisi tarafından kullanılmasının esaslarını, Elektronik Genel Kurul Sisteminin işleyiş esaslarını ve bu sistemin katılımcılarının yükümlülüklerini düzenlemektedir.

Genel kurullara elektronik ortamda katılma ve oy kullanmaya ilişkin ana düzenleme ise Türk Ticaret Kanunu'nun 1527'nci maddesidir. Şirket sözleşmesinde veya esas sözleşmede düzenlenmiş olması şartıyla, sermaye şirketlerinde yönetim kurulu ve müdürler kurulu tamamen elektronik ortamda yapılabileceği gibi, bazı üyelerin fiziken mevcut oldukları bir toplantıya bir kısım üyelerin elektronik ortamda katılması yoluyla da icra edilebilir. Bu hâllerde Kanunda veya şirket sözleşmesinde ve esas sözleşmede öngörülen toplantı ile karar nisaplarına ilişkin hükümler

aynen uygulanır. Kollektif, komandit, limited ve sermayesi paylara bölünmüş şirketlerde, şirket sözleşmesinde ve esas sözleşmede öngörülerek elektronik ortamda ortaklar kuruluna ve genel kurula katılma, öneride bulunma ve oy verme, fizikî katılımın, öneride bulunmanın ve oy vermenin bütün hukukî sonuçlarını doğurur. Elektronik ortamda oy kullanabilmek için, şirketin bu amaca özgülenmiş bir internet sitesine sahip olması, ortağın bu yolda istemde bulunması, elektronik ortam araçlarının etkin katılmaya elverişliliğinin bir teknik raporla ispatlanıp bu raporun tescil ve ilan edilmesi ve oy kullananların kimliklerinin saklanması şarttır. Anılan şirketlerde esas sözleşme veya şirket sözleşmesi gereği şirket yönetimi, bu yolla oy kullanmanın bütün şartlarını gerçekleştirir ve ortağa gerekli bütün araçları sağlar. Anonim şirketlerde genel kurullara elektronik ortamda katılma, öneride bulunma, görüş açıklama ve oy verme, fizikî katılmanın ve oy vermenin bütün hukukî sonuçlarını doğurur.

Anonim Şirketlerde Elektronik Ortamda Yapılacak Genel Kurullara İlişkin Yönetmeliğin amacı, anonim şirket genel kurul toplantılarına elektronik ortamda katılma, öneride bulunma, görüş açıklama ve oy kullanmaya ilişkin usul ve esasların düzenlenmesidir.

GENEL KURULLARA ELEKTRONİK ORTAMDA KATILMA VE OY KULLANMA

Şirketin genel kurul toplantılarına katılma hakkı bulunan hak sahipleri bu toplantılara, Türk Ticaret Kanunu'nun 1527 nci maddesi uyarınca elektronik ortamda da katılabilir. Şirket, Anonim Şirketlerde Elektronik Ortamda Yapılacak Genel Kurullara İlişkin Yönetmelik hükümleri uyarınca hak sahiplerinin genel kurul toplantılarına elektronik ortamda katılmalarına, görüş açıklamalarına, öneride bulunmalarına ve oy kullanmalarına imkân tanıyacak elektronik genel kurul sistemini

kurabileceği gibi bu amaç için oluşturulmuş sistemlerden de hizmet satın alabilir. Yapılacak tüm genel kurul toplantılarında esas sözleşmenin bu hükmü uyarınca, kurulmuş olan sistem üzerinden hak sahiplerinin ve temsilcilerinin, anılan Yönetmelik hükümlerinde belirtilen

haklarını kullanabilmesi sağlar.”

Hak sahipleri ve temsilcilerinin elektronik ortamda genel kurul toplantısına katılma ve oy kullanmasına imkân tanıyacak şirketler, yukarıda belirtilen esas sözleşme hükmünde herhangi bir değişiklik yapmadan bu metni esas sözleşmelerine aktarmak zorundadır. Esas sözleşmelerinde bu maddede belirtilen esas sözleşme hükmü bulunan şirketler, yapacakları her genel kurul toplantısında hak sahiplerinin ve temsilcilerinin genel kurula elektronik ortamda katılabilmelerini ve oy verebilmelerini sağlamak zorundadır.

Payları MKK tarafından kayden izlenen borsaya kote şirketlerin yapacakları genel kurul toplantılarına elektronik ortamda katılma, temsilci tayin etme, öneride bulunma, görüş açıklama ve oy verme işlemleri MKK tarafından sağlanan EGKS üzerinden yapılır.

GENEL KURUL ÖNCESİ İŞLEMLER

Kanunun 1527 nci maddesi uyarınca EGKS'yi uygulayacak şirketlerin, genel kurul toplantılarına ilişkin Kanun ve esas sözleşme gereği yapılması zorunlu olan çağrılarını, genel kurul öncesi hak sahiplerinin incelemesine sunulması zorunlu olan belgeleri ve toplantı gündemine ilişkin belgeleri güvenli elektronik imzalı olarak Kanunda öngörülen süreler içinde EGKS'de hak sahiplerinin

erişimine hazır bulundurmaları zorunludur.

Genel kurula elektronik ortamda şahsen veya temsilcileri aracılığıyla katılmak isteyen hak sahipleri bu tercihlerini EGKS'den bildirmek zorundadır. Genel kurula hak sahibi yerine temsilcinin katılacağı durumda temsilcinin kimlik bilgisinin EGKS'ye kaydedilmesi zorunludur. Temsilcinin toplantıya fiziki katılacağı durumlarda da yetkilendirme bu şekilde yapılabilir. Hak sahibi temsilci tayin ederken temsilcisini genel olarak yetkilendirebileceği gibi her bir gündem maddesine ilişkin ayrı ayrı da yetkilendirebilir. Katılma haklarını temsilci olarak kullanan kişi, temsil edilenin talimatına uygun oy kullanır. Tüzel kişi hak sahipleri adına, EGKS'de yapılacak bildirimlerin tüzel kişi imza yetkilisince şirket namına kendi adlarına üretilen güvenli elektronik imzayla imzalanması gerekir. Bildirimler, hak sahibinin talimatına uygun olarak payların tevdi edildiği kuruluş tarafından da yapılabilir. Genel kurul toplantısına elektronik ortamda katılacağını bildiren hak sahibi bu tercihini EGKS'de geri alabilir. Elektronik ortamda katılma yönündeki bu talebini geriye almayan hak sahibi veya temsilcisi genel kurul toplantısına fiziken katılamaz.

GENEL KURUL ANINDAKİ İŞLEMLER

Genel kurula elektronik ortamda katılım, hak sahiplerinin veya temsilcilerinin güvenli

elektronik imzaları ile EGKS'ye girmeleriyle gerçekleşir. Toplantıya elektronik ortamda katılan hak sahipleri ve temsilcilerine ilişkin liste toplantı başlamadan önce EGKS'den alınır.

Genel kurul toplantısı fiziki ve elektronik ortamda aynı anda açılır. Toplantının açılabilmesi için ilgili mevzuattaki şartların yerine getirildiğinin Bakanlık temsilcisince de tespiti zorunludur. EGKS'deki teknik işlemlerin toplantı anında yerine getirilmesi için toplantı başkanı tarafından uzman kişiler de görevlendirilebilir. Hak sahibi veya temsilcisi, elektronik ortamda katıldığı genel kurul toplantısında görüşlerini elektronik olarak iletir.

Genel kurul toplantılarına elektronik ortamda katılanlar, toplantı başkanının ilgili gündem maddesine ilişkin oylamaya geçildiğini bildirmesinden sonra, oylarını EGKS üzerinden kullanır. Her gündem maddesinin toplantı başkanının oylamaya geçildiğini bildirmesinden sonra ayrı ayrı oylanması zorunludur. Hak sahibi veya temsilci ilgili gündem maddesine ilişkin olarak verdiği oyu değiştiremez. Oylama sonucu, EGKS üzerinden toplantı başkanına iletilir. Toplantı başkanı bu sonucu ve varsa elektronik ortamda gönderilen muhalefet beyanını tutanağa işler. Hazır bulunanlar listesi ve toplantı tutanağı toplantı bitiminde Bakanlık temsilcisine elektronik belge taşımaya ve saklamaya elverişli bir ortam içerisinde de teslim edilir.

ŞİRKETLERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Genel kurul toplantısına elektronik ortamda katılma ve oy kullanma sistemini uygulayacak şirketler ile bu amaçla destek hizmeti sunacak şirketler, bu Yönetmeliğin diğer maddelerinde belirtilen yükümlülüklerin yanında aşağıda belirtilen yükümlülükleri de yerine getirmek zorundadır:

a) Şirketler, EGKS'nin bu Yönetmelik ve Kanun hükümlerine uygunluğunu Bakanlık tarafından çıkarılacak Tebliğde belirlenen esas ve usullere uygun olarak tespit ettirip tescil ve ilan ettirmek zorundadır.

b) Şirketler, varsa organın temsilcisi, bağımsız temsilci ve kurumsal temsilcilerin bilgilerini

EGKS'de hak sahiplerinin bilgisine sunar.

c) Şirketlerin kendisi veya destek hizmeti aldıkları şirketler, EGKS'de yapılan tüm işlemlere ilişkin kayıtları, genel kurula elektronik ortamda katılan hak sahiplerinin ve temsilcilerinin kimlik bilgilerini, elektronik ortamda, bunların gizliliğini ve bütünlüğünü sağlayarak on yıl süreyle saklamak zorundadır. Borsaya kote şirketler için söz konusu saklama zorunluluğu MKK tarafından yerine getirilir.

ç) Payları MKK tarafından kayden izlenen borsaya kote şirketler, kendileri veya destek hizmeti aldıkları kuruluşlar aracılığıyla genel kurul toplantısına ilişkin görüntü ve ses naklini EGKS'ye aktarmak ve sistemin işleyişine ilişkin olarak Bakanlık tarafından çıkarılacak Tebliğle belirlenecek işleyiş esaslarına uymak zorundadır.

d) Şirketlerin EGKS'yi kurmak yerine destek hizmeti alımını tercih etmeleri durumunda destek hizmeti alabilir. EGKS'den kaynaklanan nedenlerle hak sahiplerinin uğrayacağı zararlardan gerek destek hizmeti alan gerek destek hizmeti veren şirketin sorumluluğu genel hükümlere göre belirlenir.

ELEKTRONİK GENEL KURUL SİSTEMİNDEKİ İŞLEMLER

Hak sahiplerinin elektronik ortamda genel kurula katılabilmeleri için EGKS'ye güvenli elektronik imza ile giriş yapmaları gereklidir. EGKS üzerinden oluşturulan belgeler; toplantı başkanlığını oluşturan üyeler, şirket yöneticileri ve Bakanlık temsilcisi tarafından güvenli elektronik imza ile de imzalanabilir.

SOSYAL MEDYADA TARİHYAZIMI: BİLGİ KİRLİLİĞİNİ OKURYAZARLIKLA AŞMAK¹

“Sosyal medya ilginç, görsel ve ürkütücü olanı tercih ediyor.”

Catherine Fletcher, Tarih Profesörü

Prof. Dr. Ahmet Şimşek

Modern toplumlarda geçmişin nasıl hatırlanacağı (bilineceği) ailedeki geçmiş anlatılarıyla başlıyor, okulda derslerde öğretilen tarihle sürüyor, arkadaş çevresinin yanı sıra televizyon, film, gazete, dergi ve internet gibi kitle iletişim araçlarıyla edinilen sözlü ve yazılı kültürle biçimleniyordu.^{1 3} Bu durumda ulusal tarihin öğretimi formel olarak okullarda yürütülürken toplumsal anlamda geçmişin tartışılma ve gündeme gelme biçimleri çoğunlukla medya tarafından belirleniyordu. Otoriter ve totaliter rejimlerin baskısı altındaki medya, tek sesli bir toplum ve gerçekliğin tek yönlü bir yorumunu sunmakla yükümlü kınıyor, iktidarın tanzim ettiği ve dayattığı bir geçmiş algısı yeniden inşa ediliyordu. Böylece hegemonik geçmiş temsilleri üretiliyordu. Oysa çoğulculuğun ve çoksesliliğin hakim olduğu toplumlarda “fragmanter” ve farklı katmanlarda farklı geçmiş temsilleri ortaya çıkabiliyor, bu da bir tür temsilde özgürleşmeyi beraberinde getiriyordu. Hegemonik olmayan hatta polemiksel olan geçmiş, farklı gruplar arasında çatışan temsilleri sunabiliyordu. Demokratik medya burada bu dinamik tartışma ve yeniden inşa sürecine dâhil olarak, farklı seslere alan açmaya ve nihai sözü söylememeye dikkat ediyordu.⁴

Geleneksel medya, devletlerin ve kurumların

1 İstanbul Üniversitesi, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü.

2 Bu yazı, Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümünün düzenlediği “Türkiye’de Tarih Araştırmaları ve H.Ü. Tarih Bölümü Sempozyumu”nda aynı isimle sunulan sözlü bildirinin bir kısmı üzerine inşa edilmiştir.

3 L. Neyzi, Nasıl hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 2.

4 G. B. İnce, “Medya ve Toplumsal Hafıza”, Kültür ve İletişim. 13(1) (2010), s. 9-29.

kuruluşu, yöneticilerin doğumları ve ölümleri, barış beyanları gibi her yıl kutlanan ve anımsamalarla dolu tüm ritüelleri kapsayan çerçeveye içinde düşünülebilir. Bahsedilen bu kültürel araçlar aynı zamanda kolektif hafızayı ve toplumdaki tarih anlatısını etkiliyordu. Geleneksel medya araçları, bir haber olarak “o anı” korumanın, onu tekrar tekrar hatırlamanın ve anlatısını dolaşıma sokmanın yollarını sunarken, yeni medya ise benzer bir rol üstlenmekle birlikte ötekilerin anlatılarına daha fazla alan açıyordu. Günümüzde yeni medya, bugüne kadar hiçbir aracın sunmadığı/sunmadığı oranda ‘demokratik bir anlatı’ oluşturabilmenin potansiyellerini barındırıyordu.⁵

Geniş anlamıyla yeni medya, merkezi bilgi tekellerini ortadan kaldırması, çoksesli bir paylaşım ortamına fırsat vermesi, periferide kalanların da seslerinin duyulmasına imkan oluşturması gibi bilginin demokratikleşmesine katkı sağlamış görünüyordu. Ama aynı zamanda yeni medyada her kullanıcının bir yazar ve paylaşımcı olması da herhangi bir doğrulayıcı mekanizma üretmediği için enformasyon bombardımanına ve büyük bir bilgi kirliliğine de yol açıyordu. Bu durum tarih içerikli yeni medya ürünlerinde de farklı görünmüyordu.

Bir özgürlükler alanı olarak yeni medya, aynı zamanda periferide yer alanların “unutmaya karşı direniş” sergiledikleri muhalif bir alana da dönüşebiliyordu. Resmi anma törenlerinde yer bulamayanlar, burada görünürlük kazanıyor; “yok” sayılanlar bu mücadele alanı üzerinden

5 Aslan, agm, s. 54.

“var” olduklarını sergileyebiliyordu. Böylelikle “ana anlatı”da yer bulamayanların karşıt anlatılarını bu mecra üzerinden oluşturarak dolaşıma soktuklarını ya da anımsamaya katkı sağlayarak egemen tarih anlatısını yapı bozuma uğrattıkları bir mekana dönüşüyordu.

Diğer yandan yeni medya araçları yalnızca muhaliflerce kullanılmıyordu. İktidar sahibi olanlar da iktidarlarını güçlendirecek anlatıları gerekli gördüklerinde planlı biçimde dolaşıma sokuyor, hatta bazen bu amaçla “bot”lar (sahte hesaplar) ve troller (gönüllü ya da ücretli manipulatif işlevsel ajanlar) kullanıyor ve alternatif/muhalif amaçların tam tersi yönündeki amaçlara hizmet edebiliyordu.⁶ Sosyal medya şirketlerinin ekonomi politik yapısı, algoritmaların neden olduğu yeni eşitsizlikler, internete toplumların farklı kesimlerinin eşit derecede erişemiyor olması, bazı dezavantajlı grupların dijital okuryazarlık becerilerinin düşük olması, veri kapitalizmi, platform kapitalizmi, dijital gözetim ve denetim gibi pek çok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir.⁷

İşte bütün bunlara paralel zamanda gelişen ve temelinde “pazar” amaçlı olan internet ve web tabanlı paylaşımlarsa, yeni medya ve bunun içinde insanların etkileşimlerini yüksek düzeyde gerçekleştirdikleri “sosyal medya” olarak tanımlanan alanları doğurdu. Web tabanlı paylaşımlar “dijital tarihçilik” olarak adlandırılan; kaynak, yazım süreçleri ve yayımlama konularında gelenekseli aşan pek çok kolaylık ve güvenlik adına bazı sınırlılığı beraberinde getiren yeni tarihçilik yanında sosyal medya üzerinden paylaşılan tarih içerikli bilgi, görsel, ses ve videonun da bir tür tarihyazımı oluşturduğu görüldü. Bu tarihyazımı, aslında şimdiye kadar hiç üzerinde durulmayan bir aşamaya işaret ediyordu.

İlhan Tekeli, tarihin belgeyle ilişkisini üç aşamada açıklamıştır. Buna göre ilkinde, en bilindiği şekliyle, tarihçi önce kaynak olarak belgelere odaklanır ve bunlardan konusuna katkı sağlayanları dikkate alarak yararlanır. İkincisinde kendisi bir metin inşa ederek bir tür belge üretir. Bu da çok aşına olunan bir durumdur. Üçüncüsünde ise bu üretilen yeni belge okuyucunun beğenisine sunulur ve

okuyucuyla etkileşime geçer.⁸ Buna göre modern tarihçilikte, ilk aşamaya odaklandı. Kaynaklar belirlendi, standartlar açıklandı, inceleme yolları gösterildi, belge ile tarihçi arasındaki gerilim çeşitli biçimlerde çözümlendi. İkinci aşamada tarihçinin yazdığı ve oluşturduğu eser, yani bir tür yeni belgenin yazım süreçleri ve bu sürece karışan etmenler, bunların yönü postmodern eleştiriler neticesinde görülmeye başlandı. Tarihyazımı incelemeleri de böylelikle ortaya çıktı. Üçüncü aşama ise tamamen yeni bir girişime ve oluşuma dikkat çekiyordu. Bu aşama, üretilen tarihsel bilginin, yani tarihçinin eseriyle sunduğunun ne anlama geldiğinin, “okuyucu-eser etkileşimi” çerçevesinde incelenmesi ve tartışılmasıydı. Bu aşama tarihçiler açısından oldukça yeni bir durumdu. Bu sebepten henüz tarih eserleri bağlamında örnekleri görülmemekle birlikte, Yeni Tarihselcilerin dile getirdikleri yeni tür tarihsel romanlar üzerinden en azından bir kısım edebiyatçıların bir süredir incelemeler yaptıkları bilinmektedir. Bu bağlamda tarihçiler bu konu üzerine henüz doğrudan bir inceleme sunmasalar da sinema ve dizilerde tarihin temsiliyle ilişkili konularda akademik ve popüler kanallarda onların bir süredir yazmaya başladıkları söylenebilir. Sosyal medya ise yeni bir iletişim ve paylaşım kanalı olarak tarihyazımı açısından henüz çok az incelemenin yapıldığı yeni bir olgudur.

Sosyal medya, kullanıcıların içeriğini kendilerinin oluşturduğu, kendilerinin yayımlayarak doğrudan paylaştığı; etkileşimin paylaşım ve tartışmalar aracılığıyla gerçekleştiği her türlü çevrimiçi ortamdır. Sosyal medya güncelliği, “anındalığı” ve “hızı” vurgulaması dolayısıyla içinde yaşanan hâkim görme biçimini yeniden üreten bir mantığa dayanmaktadır.⁹ Postmodern kuramcı Jean Baudrillard, “hipergerçeklik” kavramıyla medya tarafından gerçekliğin yeniden inşa edildiğini; medya tüketicilerinin zihninde gerçek dünyanın simülasyonları olduğunu öne sürmüştü.¹⁰ Sosyal medya tam da bu hipergerçekliğin genel kabul gördüğü ve bir tür simülatif gerçekliğin

8 İ. Tekeli, Tarihyazımı Üzerine Düşünmek. Dost Yayınları, Ankara, 1998.

9 H. Çelik, & D. Elbasan, “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Medyadaki Tarihle İlgili Paylaşımlara İlişkin Görüşleri”. Turkish History Education Journal, 7 (2), (2018), s. 252.

10 J. Baudrillard, Simülakrlar ve Simülasyon, çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2016.

6 Aslan, agm, s. 63.

7 agm, s. 55.

paylaşıldığı alan haline geldi. Bu durum sosyal medya kullanıcısının gerçeklik algısı ve “kullanımını” da derinden etkiledi. Hipermetinlere dönüşen paylaşım imkanları, insanlara bir tür zenginlik sunarken özellikle temsil ve beğenilme süreç içinde kendi görünürlüğünü arttırmak için “teşhirciliğe” dönük bir bağımlılık yaratabiliyordu.

Genellemeler doğru değildir, ama Post-truth zamanlara rastgelen sosyal medya olgusu, çeşitli yönleriyle incelenmeye değer, başlı başına bir alan olarak görülmektedir. Artık medya ile ilgili yeni olan şey, insanların yalanları kabul ediş tarzı ve bunu yayarlarken kullandıkları süreçlerin kontrol edilemezliğidir. Bugün internete ulaşımı olan, okuma yazmayı ve dijital platformlarda paylaşım yapabilmeyi bilen her kişi, herhangi bir konu hakkında istediğini yazabilir ve paylaşabilir. Bu yazdıkları doğru da olmayabilir. Binlerce kişinin buna inanması için sunumun ya da içeriğin ilgi çekici olması yeterlidir. Bundan dolayı sosyal medya kullanımındaki hızlı artış, bu tarz yalan haber üretimi ve yayılımını da hızlandırmaktadır.

Sosyal medyada kaynağı belli olmayan ve doğruluğu test edilmeden paylaşılan yüzlerce haber her gün karşımıza çıkmaktadır. Medya okuryazarlığı becerisine sahip olmayan bu medya üretici ve tüketicileri, internette karşılaştıkları doğruluk payı olmayan bu haberlerin büyük bir kısmına inandıkları ya da çıkarlarına uyun düştüğü için paylaşmaktadır.¹¹ Sosyal medya kullanıcıları tarihe ilgili bir bilgiyi deduyduğu veya kendinde var olan bilgiyle birleştirip, geçmiş zaman koşullarını göz ardı ederek günümüz şartlarıyla değerlendirip yorumlayarak yayımlayabilmektedir. Bu durumda paylaşılan tarih içeriği gerçeklik dayanaklarından uzaklaşmakta, ideolojik ya da grupsal beklentilere uygun düzenlenmesi yönüyle genelde bugüncülük (presentism) diyebileceğimiz anakronik sapmaları barındırabilmektedir.

Sosyal medyada tarihin, bir zaman boyutu olarak “şimdi” içerisine hapsedilmesi, geçmişin sadece şimdiye hizmet ettiği oranda varlık alanı bulmasına yol açmakta ve bu da bireyi geçmiş sorgulama gerekliliğinden uzaklaştırmaktadır. Tarihselliğinden koparılmış olaylar bolluğu ile

11 V. Şimşek, “Post-Truth ve Yeni Medya: Sosyal Medya Grupları Üzerinden Bir İnceleme”. Global Media Journal TR Edition, 8 (16), (2018), s. 4.

karşı karşıya kalan bireylerle tarih, kullanıcıların elinde ironik biçimde binlerce kez yeniden paylaşılan yüksüz, etkisiz, homojen imgelere dönüşmektedir.¹²

TARİH OKURYAZARLIĞI YA DA TARİHSEL DÜŞÜNME BECERİLERİ

İtiraf etmek gerekirse tarihçi formasyonuna sahip olmamıza ve uzun zamandır sosyal medya kullanmamız sonucunda olası yanıltma yollarını bizzat defalarca deneyimlememiz rağmen, paylaşılan içeriğin ilginçliği ve kendi bakış açımıza uygunluğuna kanıp, doğru olmayan bazı paylaşımları biz dahi yapabiliyoruz. Bu durum tam da sosyal medya dünyasının cazibesi ve gücüne işaret ediyor gibidir. Bu süreçler konusunda daha çok ayrıntılı araştırmaların ve incelemelerin yapılması gerekli görünüyor.

Peki bu durumda tarih formasyonu olmayan sıradan kişiler ne yapmalıdır?

Son 40 yıldır aslında refah düzeyi yüksek gelişmiş demokratik ülkelerin üniversitelerinde başlamak üzere dünyanın diğer demokratik toplumlarına doğru yayılan, bilginin bireysel nitelikleri ön planda tutan bir süreçle inşa edildiği yaklaşımı, toplumsal bağlamda karşılaşılan sorunların çözümünde nasıl hareket edilmesi gerektiğinin de önerilerini bireysel düşünme becerileri ya da çeşitli bilgi okuryazarlıklarını ortaya atarak göstermeye çalışmıştır. Bugünün hızlı akan, dakik işleyen toplumsal trafiğinde bireylerin adeta tercihler yaparak yol almak zorunda kaldıkları geniş enformasyon ağında doğru-yanlış ayırt edecek bazı becerilerinin geliştirilmesi gereği bir süredir ülkelerin ulusal eğitimlerinin de gündeminde yer almıştır. Bu bağlamda tarih alanında karşılaşılan dezenformasyon karşısında doğruyu tercih edebilecek beceriler ya da okuryazarlık neleri kapsamaktadır?

Tarihsel düşünme becerileri (historical thinking) ya da tarih okuryazarlığı (historical literacy), bireylerin tarihsel duyarlılık (historical sensibility), tarihsel farkındalık (historical awareness) ve tarih bilinçlerini (historical consciousness) arttırarak karşılaştıkları tarihsel içerikle ilgili doğru kararlar

12 Ö. Oğuzhan, İletişimde sosyal medya sosyal medyada etkileşim. Kalkedon, İstanbul, 2015, s. 96.

verebilmelerini amaçlar. Başka bir anlatımla tarihsel olayları sadece ezberleyen değil eleştiren, sorgulayan, yorumlayan, nedensel bir bakışla günümüzdeki olayların kökenlerini analiz edebilen bireylerin yetiştirilmesidir.¹³

Tarih okuryazarlığı becerisi içinde:¹⁴

- Tarihsel Olaylar Bilgisi: Tarihi olayları hatırlama, akılda tutmayı kapsar.
- Kronolojik Düşünme Becerisi: Tarihsel olayların oluş zamanlarına göre sıradizimsel düşünmeyi kapsar.
- Neden-Sonuç İlişkisi Kurabilme Becerisi: Olayların sonuçlarıyla başka olayların nedenleri arasında bir ilişki kurarak anlamaya çalışmadır.
- Tarihsel Dili Anlama Becerisi: Tarihsel metinleri anlamak için konu olan tarihsel dil ve sözcükleri zamanındaki bağlamı çerçevesinde değerlendirmektir.
- Tarihsel Araştırma Becerisi: “Ne biliyoruz”, “Ne bilmeyi istiyoruz” sorularını sordurur.
- Bilgi İletişim Teknolojilerini Kullanma Becerisi: Araştırma ve paylaşım yaparken dijital imkanları kullanabilmektir.
- Tarihsel Empati Becerisi: Tarihsel bir figürle duygusal bir bağ kurarak onu ve yaptıklarını gerçekçi biçimde anlamaya çalışmaktır.

¹³ Murat, Keçe, “Tarihsel düşünme becerileri ile tarih okuryazarlığı becerilerinin karşılaştırılması”, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (03), (2015), s. 113.

¹⁴ Taylor ve Young’tan (2003) aktaran agm, s. 113-116.

- Tarihsel Olayları Anlatı Şeklinde İfade Etme Becerisi: Olayları dinleyicinin anlayabileceği düzeye göre sunmaktır.
- Geçmişle Günümüzü İlişkilendirme Becerisi: Şimdinin geçmişin bir birikimini taşıdığından hareketle günümüzdeki geçmişi anlayabilmektir.
- Çelişkili Yorumları Ayırt Edebilme Becerisi: Okuyucunun karşılaştığı tarih içeriğini eleştiri süzgecinden geçirerek olaylar arasındaki çelişkili ifadeleri fark etmesi, benzerlik yahut farklılıkları ortaya koymasındır.
- Anlatımsal İfade Becerisi: Sanat yapıtlarının gözüyle geçmişe bakmak, olayları dar bir kalıptan değil de çok yönlü olarak görebilmektir.
- Ahlaki Muhakeme Becerisi: Bir tarihsel olayın değerlendirilmesinde doğru, yanlış, iyi, kötü, olumlu, olumsuz gibi ahlaki kavramlar temel alınarak tartışma sürecine girilmesidir.

SONUÇ

Geçmişin bilgisini şimdiki zamanda inşa etme olarak tarihyazımı, günümüzdeki dijitalleşme imkanlarıyla birlikte başka bir mecraya girmiş görünmektedir. Dijital veri tabanları, bloklar ve sosyal medya üzerinden geçmişle ilgilenme, profesyonel tarihçilerin yanında amatör tarihçileri ve hatta sıradan insanları ilgilendirecek biçimde oldukça geniş bir çerçevede kendini göstermektedir. Dijital imkanların artmasıyla kaynaklara daha kolay ve hızlı ulaşan tarihinin yanında, daha popüler bir anlatımla bilinenleri

sunma eğilimindeki amatör tarihçiler kadar, sosyal medya üzerinden gerçekleştirdiği paylaşımlarla sıradan insanlar da tarih içeriğiyle sık sık ilgilenmektedir. Bu durum yoğun bir enformasyonla karşılaşan bireylerin doğru olanı seçmesini zorlaştırmaktadır.

Bilgi merkezlerinin çoğalması gibi bilginin demokratikleşmesine katkı sağlayan internet ve süreç içinde ulaşılan dijitalleşme, araştırma-yazma-yayımlama süreçlerini kolaylaştırırsa da pek çok aşamada sahte durumların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Dijital imkanların sık kullanıldığı bir etkileşim platformu olarak beliren sosyal medya bu sahteliklerin sık yaşanabildiği durumdadır. Sosyal medyada bireysel ya da grupsal imkanı bulan her paylaşımcı aynı zamanda yayıncı sayılabilir. Bu çerçevede düşünülünce yapılan paylaşımların niteliği sadece iyi zaman geçirmek ya da eğlenmek amacı taşımamakta; bireysel ya da grupsal tutum, tavır, ideoloji, beklenti çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda yapılan tarih içerikli paylaşımların gerçekliği meselesi öne çıkmaktadır.

Post-truth¹⁵ olarak adlandırılan, rasyonelliğin yerine duyguların ve kanaatlerin önemsendiği bu dönemde tarih alanında yaşananlar, kurgusallığın bilimsel gerçekliğe galebe çalacak hale geldiğine işaret eder gibidir. Bireylerin sanal gerçeklik merkezli yaşadıkları bu tür durumlar, sanal ortamların dışındaki yaşamlarını da derinden etkilemektedir. Bu tür organize bilgi kirliliği karşısında doğru olanı tercih etmeleri kolay olmamakla birlikte bu, düşünme becerileri ve okuryazarlık eğitimiyle mümkün görünmektedir. Günümüzde her konuda üretilen okuryazarlıklar gibi tarih alanına yönelik de tarih okuryazarlığından bahsedilebilir. Edinilmesi zaman alsa da her bireyin tarih okuryazarlığına sahip olduğu toplumlarda tarihsel doğrular her zaman önemseneyecektir. Tarih okuryazarlığını kazanmış bireylerin, tarihle ilgili ister akademik makale, ister tarihsel bir roman ya da sosyal

medyada karşılaştıkları eğlenceli bir tarih içeriği olsun, her biriyle baş edebilecek donanımına sahip oldukları görülecektir. Bu yüzden önerimiz okullarda öğretilen tarih derslerinde salt geniş bir tarih bilgisinin aktarılması yerine tarih okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesine yönelik mesai harcanması olacaktır.

KAYNAKLAR

- Adorno, T. (2007). *Kültür Endüstrisi*. Elçin Gen vd. (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aslan, A. (2021). Toplumsal Seslerin Çoğulluğu: Alternatif-Aktivist Yeni Medya ve Demokratik "Tarih" Anlatısı". *Alternatif Politika*, 13(1), 51-74.
- Avcı, Ö. (2019). Geçmiş Tarihelleştirmenin Bir Aracı Olarak Tarih Dizileri: Diriliş, Payitaht, Kütül'amâre". *Sosyoloji Dergisi*, (39), 103-139.
- Baudrillard, J. (2016). *Simülakrlar ve Simülasyon*. Oğuz Adanır (çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Çelik, H. ve Elbasan, D. (2018). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Medyadaki Tarihle İlgili Paylaşımlara İlişkin Görüşleri. *Turkish History Education Journal*, 7(2), 251-270.
- Çınar, R. (2020). *Ecdadın İcadı AKP İktidarında Bellek Mücadelesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Horkheimer, M. (1996). *Akıl Tutulması*. Orhan Koçak (çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Iggers, George G. (2003). *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*. Gül Çağalı Güven (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı.
- İnce, G. B. (2010). Medya ve Toplumsal Hafıza. *Kültür ve İletişim*, 13(1), 9-29.
- Keçe, M. (2015). Tarihsel Düşünme Becerileri ile Tarih Okuryazarlığı Becerilerinin Karşılaştırılması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 108-122.
- Neyzi, L. (2011). *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oğuzhan, Ö. (2015). *İletişimde Sosyal Medya Sosyal Medyada Etkileşim*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Özgül, G. E. (2012). Bir Görme Biçimi Olarak Yeni Medya: Kamusal Bir Alan İmkânının Araştırılması. *Journal of Yasar University*, 26(7), 4526 - 4547.
- Şimşek, A. ve Yalı, S. (2019). *Gerçekten Öyle mi Olmuş? Post-truth Zamanlarda Tarihin Temsili*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.
- Şimşek, V. (2018). Post-Truth ve Yeni Medya: Sosyal Medya Grupları Üzerinden Bir İnceleme. *Global Media Journal TR Edition*, 8(16), 1-14.
- Tekeli, İ. (1998). *Tarihyazımı Üzerine Düşünmek*. Ankara: Dost Yayınları.
- Topbaş, H. ve Doğan, A. (2016). *Toplumsalın Yeni Agorası Olarak Sosyal Medya: Eleştirel Yaklaşım*. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(1), 124-148.
- Word of the Year. (2016). Post-truth. Erişim tarihi 03.02.2022, <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>

¹⁵ Oxford sözlük, Post-truth sözcüğünü 2016'da yılın sözcüğü olarak seçmişti. Resmi tanımlamalarıyla Post-truth, "kamuoyunu şekillendirmede nesnel gerçeklerin duygulara ve kişisel inanca hitap etmekten daha az etkili olduğu durumlarla ilgili veya bunları ifade eden' olarak tanımlanan bir sıfattır. Word of the Year 2016, Erişim tarihi: 03.02.2022. Online: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>

TEKNOLOJİ ÇAĞINDA SOSYAL MEDYA VE PSİKOLOJİ

Teknoloji çağında yaşıyor olmamız ve sosyal medyanın hepimizin hayatının bu kadar içinde olması kaçınılmaz bir durumdur. Bu teknolojiyi tamamıyla yok sayabileceğimiz asla içinde olmayacağımız anlamına gelmemektedir. Çünkü insan hayatı aslında var olan bütün değişimlere bir şekilde uyum sağlamaya sürdürülebilir hale gelmektedir.

Doç. Dr. Durmuş Ümmet

Toplumsal düzende karşımıza ne geliyorsa o düzenin içerisinde var olmaya çalışıyoruz.¹ Çünkü sosyal bir varlığımız ve sosyal varlık olmanın getirdiği bir uzantı olarak toplumsal anlamdaki değişimlere bir şekilde uyum sağlıyoruz. Sosyal medya da en çabuk uyum sağladığımız konulardan birisi oldu. İster istemez toplumun içerisinde olup biten her şey insanı, insanı etkileyen her şey de ruh sağlığı alanını etkiler. Sosyal medyanın çok yoğun ve aktif kullanıldığını hepimiz biliyoruz. Dünya çapında konuşacak olursak milyarlarca hesap olduğu bilinmektedir. Ülkemizde de çok yoğun kullanıldığını ve bağımlılık boyutlarına ulaştığını ve sosyal medya bağımlılığı diye bir kavram oluştuğunu görüyoruz. Sosyal medya bilgilenme ihtiyacı da dâhil olmak üzere insanların birçok ihtiyacını gördüğü bir mecra hâline geldi. Kendimiz de çevremizde görüyoruz ki sadece ruhsal anlamda değil bebek sahibi olan bir anne bebek sağlığı ile ilgili sayfalar takip ederek oradan bilgiler elde etmeye çalışıyor veya yemek tarifleri alınıyor veya alışverişini burada yapabilmektedir. Çeşitli sosyal medya ağları üzerinden ciddi bir e-ticaret olduğunu görüyoruz. İnsanlar evde yaptıkları veya başka bir yerden edindikleri ürünleri oralara koyup satabiliyorlar. Sadece sosyal ilişkilerden, bir şeyler paylaşmaktan ziyade çok ciddi insan ihtiyaçlarını giderir hâle geldi. Ruh sağlığı çalışanlarının bunu çok iyi gözlemlemesi gerekir. İnsanlar orada ihtiyaç gideriyorlar. Dolayısıyla ilk başvurdukları yer sosyal

"Sosyal medya bilgilenme ihtiyacı da dâhil olmak üzere insanların birçok ihtiyacını gördüğü bir mecra hâline geldi."

medya olmaya başladı. Merak ettikleri bir konu olduğunda hemen sosyal medya hesaplarının arama kısımlarından aradıkları şeylerle ilgili anahtar kelimeler yazıp kolayca oradan araştırma yapıyorlar. Artık cep telefonlarının hepsinin internet bağlantıları var. Oraya yazılacak birkaç anahtar kelimeyle araştırmalara giriyorlar. Ruh sağlığı alanını nasıl etkilediğine bakacak olursak, psikolojik destek almak da insanların hatta yeri geldiğinde hepimizin ihtiyacıdır. İnsanlar kendilerini duygusal anlamda iyi hissetmediklerinde ya da yaşamda bocaladıkları bir konu söz konusu olduğunda bir destek arayışı içine girdiklerinde de sosyal medya hesaplarından birtakım araştırmalar yapmaya başlıyorlar. Psikolog, psikolojik danışman, aile terapisti gibi anahtar kelimeler yazarak bu meslekleri icra eden kişilerin açmış oldukları hesaplara bakıp inceleyip yine o kanaldan iletişime geçerek bir şekilde kendi ihtiyaçlarını görmeye çalışıyorlar. Özellikle pandemiyle beraber bunun çok hızlı bir artış gösterdiğini biliyoruz. Çünkü iki yıla yakın bir süre yüz yüze etkileşimlerin çok sınırlandığı bir dünyada bulunduk. Birçok işimizi online kanallar üzerinden gördük. Pandemi öncesinde de sosyal medya üzerinden ruh sağlığı hizmetleri veren kişilerin hesaplarını görüyorduk ancak pandemiyle beraber çok ciddi bir artış gerçekleşti ve pandemi sonrasında yine bu artışın devam ettiğini gözlemliyoruz. Bununla birlikte çevrimiçi psikolojik danışma arttı. Etik kodları çikartıldı

bilimsel çalışmalar çıkmaya başladı. Bunun sosyal medya üzerinden icra edilmesi de ciddi oranda arttığını görmekteyiz.

RUH SAĞLIĞI UZMANLARININ SOSYAL MEDYA HESAPLARI VE ÖZLÜ SÖZLER

İlk olarak bu hesapların niçin var olduğunu iyi sorgulamamız gerekir. Bu hesaplara baktığımızda en çok dikkatimi çeken ve kendimce eleştirdiğim nokta şuydu, bu hesaplarda paylaşılan özlü sözler bu sözleri paylaşan kişilerin kendi duygularını anlatan sözlerdi. Özlü sözler tabii ki paylaşılabilir. İnsanların birtakım farkındalıklarının oluşabilmesi için filozofların, ünlü psikologların, tarihsel anlamda kendini kabul ettirmiş söylemleri değer bulmuş kişilerin sözleri tabii ki paylaşılabilir. Ancak genele hitap etmek ile özele hitap etmek arasında bir fark olmalıdır. Birçok özlü söz bir kesimi ilgilendirir, o anki yaşantısında karşılık bulur ama herkesi ifade etmez. Bir süre sonra şunu görüyoruz sosyal medya kullanıcıları bu sözleri gördüklerinde “Bu ne?” deyip geçebiliyor. Çünkü kendisine hitap etmiyor. Bir de bu özlü sözlerin biraz daha tehlikeli bir halini gözlemliyoruz. Kişi kendi özlü sözlerini yaratmaya çalışıyor. Ne yazık ki çok iddialı, çok keskin özlü sözlerle karşılaşılıyor.

Özlü söz denmez bunlara aslında tabii ancak kişisel fikirlere dönüşüyor. Ya da bir insanın yaşam dinamiklerinde karşılığı olabilirken başka birçok insanın yaşam dinamiklerinde hiçbir karşılığı olmayacak şeyler görüyoruz. Mesela “Eğer karınız size şöyle davranıyorsa o ilişki şöyle bitmiştir”, “Eğer kocanız son zamanlarda bunu yapıyorsa bu ilişki bir gözden geçirilmelidir.” gibi. “Melidir” “malıdır” ekleriyle biten iki kere iki dörtmüş gibi ifade edilen, tüm kadınlar ya da erkekler böyle davrandığında böyle olurmuş gibi, insanların kulağına kar suyu kaçırarak şekilde diğer insanların yaşam dinamiklerinde hiç olmayacak patolojik sonuçlar ortaya çıkabiliyor.

Ne yazık ki bunları yapanların ruh sağlığı alanından insanlar olabildiklerini görüyoruz. Bu çok büyük riskler içermektedir. Biz biliyoruz ki insan biricik bir varlıktır ve her insanın dinamikleri birbirinden çok farklıdır. Bir insanın gerçekliği başka insanların gerçekliğine uymayabilir. Böyle bir riskle karşılaşılıyor. Bu özlü sözleri paylaşırken kime ne hitap eder, kimde ne çağırıştırır, insanlar bunu nasıl algılar, acaba karşımdaki kişide olumsuz bir etki yaratır mıyım gibi düşünülerek paylaşılması gerekir. Bu konuda son olarak şunu

söyleyebiliriz ki bu sözlerin renkli çerçevelerle, farklı yazı şekilleriyle etkileyici bir hâle getirilmesi söz konusu. Bilgi bu kadar basite indirgenecek bir şey değildir.

RUH SAĞLIĞI UZMANLARI SOSYAL MEDYADA INFLUENCER GİBİ HAREKET EDEBİLİR Mİ?

Ruh sağlığı uzmanları influencer gibi hareket edemez ve etmemelidir. Ben de bir sosyal medya kullanıcısıyım. "Mesleki bir kullanım değil" ve "Bu bir kişisel hesaptır, mesleki paylaşım yapılmamaktadır" gibi bir açıklama da mevcut. Bu açıklamayı niye yapıyorum? İnsanlar bir şekilde takip etmek istiyorlar ve bu insanların bir kısmı bizim kendi danışanlarımız olabilirler. Dolayısıyla danışan danışman profesyonel ilişki sınırları çerçevesinde kendi paylaşımlarımıza dikkat etmemiz gerekir.

Şunu belirtmemiz gerekir ki söylediklerimizden psikolog, psikolojik danışman, psikiyatrist gibi ruh sağlığı uzmanları sosyal medyada bulunmamalıdır sonucu çıkmaz. En başta söylediğimiz gibi sosyal medya insanların hayatında ve ihtiyaç gören bir araçsa kesinlikle orada olunmalıdır. Şu anda nasıl olunmalı kısmını irdeliyoruz. En rahatsız edici durumlardan bir tanesi mesleki kimlik ya da mesleki bilgiyi arka plana atıp kendi görüntüsünü ön plana çıkararak (giyim, ya da estetik görünüm) insanları etkilemeye çalışan hesaplar görüyoruz. Bunun çok olası riskleri de vardır. Kişi kendi dış görünümüyle mesleki aktivitelerini tanıtmaya kalkıştığında karşılaşabileceği birçok zorluk olabiliyor. Sosyal medya herkes tarafından ulaşılabilir. Her tıklayan ulaşabiliyor ve bununla ilgili deneyimler de söz konusudur. Ruh sağlığı yerinde olmayan birtakım insanların ruh sağlığı uzmanı olan kişileri bu mecralardan dış görüntülerinden hareketle çok rahatsız ettiklerini, bunların bazen taciz boyutuna ulaştığını, bazen başka ihtiyaçlarını görmek üzere kurgulandığını savcılığa kadar gidebilen olaylar gerçekleşebildiğini görüyoruz. Pek tabii sosyal medyayı kullanabilir mesleki

"Ruh sağlığı uzmanları mesleki hesaplarında özel hayatlarını paylaşamazlar. Bizim etik sınırlarımız çok nettir. Özel yaşamımız danışanlarımıza bu kadar yansıtılmamalıdır."

aktivitelerimizi tanıtmak için ama burada kendimizi değil mesleğimizi ön plana çıkarmalıyız. Yapıyor olduğumuz işi iyi anlatan, etik sınırlarını iyi çizen gerek danışanların gerek de kendi haklarımızı koruyucu şekilde kullanılması gerekir. Bu hesaplar "Ben"den bağımsız olmalıdır. Şahıs olarak "Ben"den bağımsız olmalı, orada mesleki "Ben" olmalıdır. Orada insanları bilgilendirmekte hiçbir mahsur yoktur. Bilgiler paylaşılabilir, insanlar o bilgilere ulaştığında bunu "Ayşe söylüyor, Ahmet söylüyor" değil de "Bir psikolog, bir psikolojik danışman, bir aile danışmanı söylüyor" deyip şahıstan uzaklaşarak korumak gerekir. Ne yazık ki birçok hesap böyle değil. Birçok hesabın kişinin daha çok kendini sunduğu kendini ifade ettiği biraz özel ve kişisel kalan hesaplar olduğunu görmekteyiz. Buna çok dikkat etmek gerekir. Arka dinamiklerine baktığımızda da kendi ihtiyaçlarını giderdiklerini söyleyebiliriz.

RUH SAĞLIĞI UZMANLARININ MESLEKİ HESAPLARINDA ÖZEL

HAYATLARINA YÖNELİK ETİK SINIRLAR

Ruh sağlığı uzmanları mesleki hesaplarında özel hayatlarını paylaşamazlar. Bizim etik sınırlarımız çok nettir. Özel yaşamımız danışanlarımıza bu kadar yansıtılmamalıdır. Derslerimizde de öğretiriz, meslek etiğimiz de bunu söyler. Evet, bizim saydamlık ilkemiz vardır. Danışanlarımızla kendimize ait birtakım bilgileri paylaşırız ancak bunlar çok temel bilgilerdir. Çok özel mahrem bilgilere, gezdiğimiz, yemek yediğimiz, eğlendiğimiz yerler gibi, özel yaşamımızla ilgili konular değildir. Bunlar nerede eğitim aldığımız, ne mezunu olduğumuz, ne iş yapıyor olduğumuz gibi mesleki konulardır. Paylaştığımız bilgiler bizim özel hayatımız değildir. Çünkü bunun ana mantığı şudur ki ilişki sınırları, profesyonelliğin dışına çıkmamalıdır. Bu tür durumların ihmal edilmesinde ne danışan bize, ne de biz danışana karşı objektifliğimizi koruyabiliyoruz. Maalesef profesyonel duruşumuzu koruyamıyoruz. İnsan insana bir iş yapıyor olmakla beraber o insan insana olan işi profesyonel sınırlar içerisinde

yapıyoruz. Somut örnek verecek olursak bilinen lüks bir mekâna giderek paylaşılan bir psikoloji bilgisinde arka plan ya da masada bulunan bilgi mekânın çok lüks olmasıdır. Orada yapılıyor olması ilginçtir. O paylaşımın içeriği çok değerliken, değerli bilgi çok arka planda kalıyor. Aslında kişinin bulunduğu mekân, kişinin üzerindeki kıyafet, aksesuarları, statüsü ön plana çıkıyor. Çok belli ki bu bilinçli yapılıyor. Ben belli bir kitleye hitap ediyorum diyerek narsistik bir hâl de alıyor. Bizim mesleğimizde tevazu da çok önemlidir. Dolayısıyla sadece belli bir sosyo-ekonomik düzey değil her insan bizim çalışma alanımızın içindedir. Bu tür paylaşımlarımızda özel yaşantımızı, kişisel alanlarımızı, mahrem bilgilerimizi paylaşmak hiç uygun değildir.

Bir konuya daha dikkat çekmek istiyorum. Bizim mesleğimiz profesyonel bir meslektir. Kimseyi kastetmeden yalnızca üzerine düşündürmek için belirtiyorum, bilgi ve destek için DM atın, online destek için bana ulaşabilirsiniz gibi, kendi şahsınızı ve mesleğinizi bu şekilde ifade etmek biraz itibarsızlaşmak olarak görünüyor. Danışan gözüyle baktığımızda "Bilgi ve randevu için yazınız" diyen bu kadar çok hesabın varlığı çok da ciddiye alınmaz, değer görmez gibi geliyor. Şunu hep ifade ediyoruz ancak sosyal medyayla artık çok fazla anlamı kalmadı, ruh sağlığı uzmanı bir parça gizemli bir hayat sürmelidir. Gizemden kastımız danışan geldiğinde o profesyonel ilişkiyi kurabilmek maksatlıdır. Terapötik ilişki için çok değerlidir. Bizde insanız ve her insanın yaptığı şeyleri bizler de yapıyoruz ancak özel hayatın ulu orta olması, halka açık hâle gelmesinden bahsediyoruz.

*"Ruh sağlığı uzmanı bir parça
gizemli bir hayat sürmelidir.
Gizemden kastımız danışan
geldiğinde o profesyonel
ilişkiyi kurabilmek maksatlıdır.
Terapötik ilişki için çok
değerlidir."*

Sınırları da iyi korumak gerekir. Hepimizin özel hayatı olabilir ve kimseyi ilgilendirmez. İstedığımızı paylaşabiliriz. Gittiğimiz mekânlardan, aile yemeklerinden, dinlediğimiz sevdiğimiz müziklerden ancak bunlar özel hesaplarımızda olmalıdır. O özel hesaplarımızda biz şahısız. Psikolojik danışman ya da aile danışmanı kimliğimizle yokuz. Ancak tabii mesleki bir hesabımız olacaksa ki olabilir herkes açabilir, toplumu bilgilendirecek harika işler yapanlar da var, bu mesleki hesaplarda etik sınırları gözden kaçıranlarla ilgili bir farkındalıkla hareket etmeliyiz.

ÇİN TEKNOLOJİK GELİŞİMİ: YÖNELİMLER VE SORUNLAR

Çin teknolojik gelişiminin evrimi incelendiğinde Bilim ve Teknoloji (B&T) alanında son yıllarda elde ettiği kazanımlar, Çin'in küresel teknolojik liderlik amacına doğru hızlı bir şekilde yöneldiğini göstermektedir.

Dr. Mustafa Tüter

Çin'in stratejik yönelimi açısından değerlendirildiğinde inovasyon yeteneklerinde görülen gelişim sürdükçe Çin'in 21. Yüzyılda küresel teknoloji liderliğini yakalaması ihtimali giderek artmaktadır. İnovasyon kapasitesini katma değer zincirine entegre ederek Çin uzun dönemli, yüksek-teknoloji ve yüksek kar amacı güden bir imalat stratejisi izlemektedir. Kritik teknolojilerin endüstriyel uygulamalarına daha fazla yatırım yaparak Çin, teknolojik gelişiminde yeni bir aşamaya geçmiştir.

2016 yılında düzenlenen Bilim ve Teknoloji Ulusal Konferansı'nda, Çin devlet başkanı Xi Jinping Çin'in B&T alanında var olan kırılma noktalarına vurgu yapmış, teknolojik bağımsızlığın kazanılması için temel stratejik alanlarda ulusal teknolojilerin geliştirilmesine yönelik yeni vizyonunu açıklamıştır. Bu vizyona göre 2030 yılı itibarıyla Çin inovasyonda lider ülke olmalı 2049 yılında ise dünya liderliğini hedefleyen bilim ve teknoloji gücü haline gelmelidir.

ÇİN'İN BAĞLANTISAL GÜCÜ

David Lampton, Çin gücünün bileşenlerini analiz ederken düşünsel güç boyutuna özel bir önem vermektedir. Lampton'a göre; Çin'in düşünsel güç unsurlarında inovasyon yetenekleri ile siyasi ve diplomatik liderlik özellikleri belirleyici bir rol oynamaktadır. Çin'i yükselen güçler arasında

ayrıcalıklı kılan en temel özellik materyal ve düşünsel güç unsurları arasındaki ilişkiyi akıllı bir şekilde yönetmeyi başarabilmesidir. Politika yapım süreci perspektifinden akıllı güç yaklaşımı değerlendirildiğinde politika döngüsünü oluşturan gündem belirleme, formülasyon, uygulama ve adaptasyon aşamalarının tamamında arzu edilen politika çıktılarına ulaşmak için potansiyel güç kaynaklarının verimli bir şekilde kullanımı esastır.

"Çin'i yükselen güçler arasında ayrıcalıklı kılan en temel özellik materyal ve düşünsel güç unsurları arasındaki ilişkiyi akıllı bir şekilde yönetmeyi başarabilmesidir."

Bununla beraber gücün doğasında yaşanan değişim göz önünde bulundurulduğunda ticaret, finans, teknoloji ve enerji akışları üzerinde var olan bağlantısal güçleri kontrol edebilme yeteneğinin giderek öne çıktığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Çin'in bağlantısal gücü farklı alanlardaki söz konusu akışlar üzerinde kaynakları en verimli şekilde kullanarak amaçları tanımlama

ve politikaları uygulama kapasitesi olarak tanımlanabilir. Teknolojik inovasyon, dünyanın farklı bölgeleri arasında yeni dijital altyapılar kurulmasıyla Çin'in bağlantısal gücünde merkezi bir rol oynamaktadır. Son yıllarda Çin'in teknolojik gücünü yansıtan yeteneği küresel düzeyde giderek artmıştır. İnovatif bir politika uygulaması olan Kuşak ve Yol İnisiyatifi (KYİ) ticaret, teknoloji ve enerji alanlarında yeni fırsatlar yarattığı gibi Çin'in ekonomik kalkınmasına son derece önemli katkılar sağlamaktadır.

ÇİN'İN BÜYÜYEN İNOVASYON KAPASİTESİ

Çin'in büyüyen inovasyon kapasitesini yönlendiren dört ana faktör teknolojik gelişiminde gerekli olan kaynakları, faydaları ve bağlantıları sağlamaktadır. Birincisi; Çin'in tüketim odaklı büyümeye yönelmesiyle beraber dinamik hale gelen iç pazarı teknolojik inovasyonun gelişiminde yabancı yatırımı cazip kılacak yeni fırsatlar sunmaktadır. İkincisi; Çin'in stratejik teknolojik gelişim politikası entegre edilmiş endüstriyel politikaları benimsemekte ve altyapı odaklı inovasyonu desteklemektedir. Üçüncüsü; küreselleşmenin teknoloji transferleri ve yayılma etkisi gibi kazandırdığı avantajlar Çin tarafından rekabet üstünlüğü yaratacak şekilde iyi kullanılmaktadır. Dördüncüsü; Çin'in Dijital İpek Yolu Çin'in görece kazanımlarını güvence altına almasına hizmet ettiği gibi bölgeler arası girişimler yoluyla yatırımlarını genişletmesine imkan sağlamaktadır.

Çin'in Dijital İpek Yolu projeleri 2019 yılından itibaren hız kazanmıştır. Başlangıçta fiber-optik kabloların inşa edilmesiyle başlayan girişimlerin ölçeği genişleyerek 5G ağları, veri ve araştırma merkezleri, akıllı şehirler, e-ticaret ve mobil ödeme sistemleri gibi farklı projeleri de içeren kapsamlı bir hal almıştır. Pekin, politika amaçlarını

güncelleyerek Çinli teknoloji şirketlerinin küresel şampiyonlar olmasını teşvik edecek şekilde KYİ'yi yeniden yapılandırmıştır.

Çin'in inovasyon kapasitesinin büyümesine yol açan bu dört ana faktör beraberce göz önünde bulundurulduğunda Çin hükümetinin stratejik öneme sahip yeni kritik teknolojilere yüklediği değer önemli bir sonuç doğuracaktır. Yeni yükselmekte olan pazarlar giderek Çin teknolojik gelişimini daha çekici bulmaktadır. Çin'in teknolojik liderliğe yükselişi yatırım ve işbirliklerinin geliştirilmesi açısından bu pazarlar için yeni fırsatlar yaratacaktır. Bu bağlamda KYİ çerçevesinde yürütülen Çin'in yeni dijital altyapı ve bağlantısallık girişimleri bu amaca ulaşmada önemli bir rol oynamaktadır. Diğer yandan, küreselleşmenin piyasa dinamikleri yavaşlayarak da olsa etkinliğini korumasına rağmen yeni bazı eğilimler ülkelerin giderek içsel önceliklere odaklanmaya başladığını ve bölgeselciliğin yeniden hız kazanmaya başladığını göstermektedir. Dolayısıyla, Çin'in etkileşim içinde olduğu ülkesel ve uluslararası ortamlarda yaşanan değişimin bu girişimleri nasıl etkileyeceğinin analizinin yapılması gerekmektedir.

YENİ YÖNELİMLER VE SORUNLAR

Çin teknolojik gelişiminin orta vadede kalkınma

planı çerçevesinde nasıl yansıtıldığını görmek için Çin'in 14. Beş Yıllık Planı'nı (2021-2025) incelemek faydalı olacaktır. Çin, geniş bir orta sınıf yaratarak yüksek gelirli ülkeler arasına girmek istemektedir. Bilgi teknolojilerinin endüstriyel uygulamalarına önem vererek inovasyon kapasitesini artırmayı sürdürmek temel amaçlardan biridir. Ne var ki, değişen dışsal koşullar altında Çin'in ülkesel öncelikleri önem kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında 14. Beş Yıllık Plan'da sürdürülebilir ve yüksek kaliteli kalkınma hedefleriyle bağlantılı öne sürülen temel politika öncelikleri ve gündemlerinin gerçekleştirilebilmesi için farklı politika amaçları arasında dengeli ve rasyonel tercihler yapılması zorunluğu ortaya çıkmıştır.

ÜLKESEL ORTAM: TÜKETİM TEKNOLOJİLERİNDEN ENDÜSTRİYEL TEKNOLOJİLERE GEÇİŞ VE TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ

14. Beş Yıllık Plan'da Çin hükümeti, büyüme için yeni kaynakların üretilmesi konusundaki kararlılığını tekrarlayarak "dijitalleşen kalkınma" ve "digital Çin" inşa etme çabalarının hızlandırılmasına özellikle vurgu yapmaktadır. 13. Beş Yıllık Plan'la karşılaştırıldığında inovasyon ve teknolojiye yönelik projelerin hiyerarşik olarak daha üst seviyeye çıkartıldığı net bir şekilde görülmektedir. Akıllı ve bağlantılı dijital altyapı sistemi ve entegre edilmiş dijital inovasyon sistemi geliştirmek en temel amaç olarak korunmakla beraber teknolojik gelişimin odak noktası, Wechat, Alipay ve TikTok gibi uygulamalar merkezinde gelişen tüketim teknolojilerinden daha sermaye-yoğun çabalara doğru kaymaktadır. Özellikle yeni nesil internetin yaygın kullanımı, yapay zeka uygulamaları, akıllı ağ, insansız fabrikalar (dark factories) ve otonom taşıtlar yeni dijital altyapı çalışmalarında öne çıkan unsurlardır.

Ülkesel ve uluslararası sorunlara karşı Çin'in ürettiği çözümler ekonomik kalkınmaya yönelik değişen politika yaklaşımına dayanmaktadır. Resmi olarak

açıklanan paradigma değişiminde Çin ekonomik modeli "ihracat-odaklı" yaklaşımdan "çift dolaşım" olarak ifade edilen yeni bir yaklaşıma evrilmiştir. Bu yeni ekonomik modelde amaç ulusal kalkınmayı uluslararası baskılardan korurken uluslararası piyasalara yönelik ekonomik genişlemeyi sürdürmektir. Çin açısından ulusal piyasa talebi ve tüketime öncelik vermek dış piyasalardan kopma (decoupling) anlamına gelmemekte, fakat teknoloji, enerji ve gıda sektörlerinde var olan ithalat kırılganlıklarını azaltarak dış dünyaya olan açıklığı korumak anlamına gelmektedir. Bu yeni anlayışta Çin'in teknolojik inovasyon yetenekleri ekonomik kalkınma amaçları ve ulusal güvenlik ile bağlantılandırılarak yüksek

teknoloji alanında kendine yeterliliğin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Politika uygulamasında tartışmalı teknoloji alanlarında dış yatırımı teşvik etmek amacıyla ulusal teknoloji şirketlerine devlet desteği artırılmıştır. Kritik yeni dijital altyapıların gelişiminin hızlandırılmasında belirli endüstriyel ve şehir bölgelerine özellikle odaklanılmaktadır.

"Çifte dolaşım" stratejisinin ulusal düzeydeki uygulamasında ulusal talebi artırmak için benimsenen stratejilerle "daha

geniş ulusal-iç dolaşım" desteklenmektedir. Bu strateji değişen koşullara adapte olabilmek için özellikle lokalleşme ve dışsal çeşitlenme gibi tedarik zinciri yönetimine dönük politika çabalarını içermektedir. Teknoloji sektöründe tedarik zincirlerinin lokalleştirilmesi çabasıyla Çin yeni eylem planları uygulamaya başlamıştır. Buna göre; Çin'in ulusal düzeyde teknolojik gelişimine etki edebilecek yeni eğilimlere işaret edilebilir. Birincisi;

belirli endüstriyel ve şehir bölgelerinde dengesiz teknolojik gelişimi en uygun şekilde ayarlamak için kritik yeni altyapıları, özellikle 5G ağları ve akıllı şehirler, yayma çabaları hızlandırılmaktadır. İkincisi; yeni nesil Çin endüstriyel teknoloji başlangıç şirketlerinin yükselişi, bulut bilişimi piyasasının

"Bu yeni anlayışta Çin'in teknolojik inovasyon yetenekleri ekonomik kalkınma amaçları ve ulusal güvenlik ile bağlantılandırılarak yüksek teknoloji alanında kendine yeterliliğin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır."

2020 yılına göre ikiye katlanmasına yol açarak 30 milyar dolara ulaşmasını sağlamıştır. Üçüncüsü; en gelişmiş yarı iletkenlerin (semiconductors) üretilmesinde var olan sınırlılıklar devam etse bile yarı iletkenlerin tasarlanması konusunda yaşanan ilerleme umut vericidir.

ULUSLARARASI ORTAM: TEKNOLOJİK İKİ KUTUPLULUK VE GİDEREK ARTAN SINIRLAR ARASI VERİ AKIŞLARI

Büyük güçlerin yeni teknolojilere erişimi ve bunları nasıl kullandıkları giderek kritik bir hal almaktadır. Büyük güçler kendi teknolojik yeteneklerini geliştirmek için yoğun bir stratejik rekabet içine girmektedir. Teknolojik iki kutupluluk, teknoloji şirketlerinin coğrafi dağılımının güncel bir görüntüsü haline gelmektedir. Dijital ekonomi, büyük ölçüde, ABD ve Çin olmak üzere iki ülke merkezli şirketler tarafından yürütülmektedir. Toplam piyasa değerleri açısından ABD ve Çin merkezli teknoloji şirketleri “70 en büyük dijital platformun %90’ını” oluşturmaktadır. Ayrıca, bu teknoloji şirketleri “blokchain teknolojileri ile bağlantılı tüm patentlerin %75’ini, nesnelere internetine yapılan küresel harcamaların %50’sini ve bulut bilişim pazarının da en az %75’ini” paylaşmaktadır. Bununla beraber pandemi sonrası e-ticaret satışları patlamış ve online perakende satışları hız kazanmıştır. Online perakende şu an küresel ekonomiyi harekete geçiren temel itici güç haline gelmiştir.

Dünyanın en değerli on şirketi arasında artık petrol ve gaz şirketleri listenin en tepesinde yer almamaktadır. Teknoloji şirketleri bu pozisyonları devralmışlardır. 2018 yılından bu yana teknoloji ve diğer sektörler arasındaki uçurum derinleşmektedir. Amerikalı teknoloji şirketleri küresel piyasa üstünlüğünü halen korumakla beraber Çinli şirketler Avrupalıları geçerek ikinci sıraya oturmuştur. 3800 tane Çinli teknoloji şirketi sınır aşırı genişleme açısından yüksek büyüme potansiyeli göstermekte ve bunların 27 tanesi “teknoloji devi” olarak değerlendirilmektedir. Küresel teknoloji yeteneklerinin değişen konfigürasyonunda diğer önemli bir boyut Çin’in yapay zeka, otomatik öğrenme ve siber-yetenekler gibi alanlarda üstünlük kapasitesini

giderek artırmasıdır. Dolayısıyla, ABD’nin toplam şirket değerlerinde sahip olduğu görece üstünlük, Çin’in teknolojiye dünyanın en büyük yatırımcısı olmasıyla beraber hikayenin sadece bir boyutunu anlatmaktadır. Çin, 2020 yılına göre %14.6’lık bir artışla 2021 yılında araştırma ve geliştirmeye 405 milyar dolarlık yatırım yapma kararı almıştır.

Sonuç olarak büyük güçler arasında yükselen dijital piyasalar ve dijital hizmetlerin ticaret dengesi üzerinde devam eden stratejik rekabet 5G, yarı iletkenler, nadir elementler, kuantum programlama ve ödeme sistemleri gibi kritik ve tartışmalı alanlarda piyasa gücünü artırmaya odaklanmıştır. Sınırlar arası veri akışlarındaki yükseliş 2008 yılından 2020 yılına kadar yaklaşık 112 kat artış göstermiştir. Veri akışları ve dijital hizmetler üzerinde kontrol sağlamak büyük güç rekabetinin merkezi bir unsuru haline gelmektedir. Veri kontrolü, ulusal gücün önemli bir kaynağı haline geldikçe sadece üretkenliği etkileyen bir faktör değil aynı zamanda devlet kapasitesini güçlendiren bir unsur olarak fonksiyon görecektir. ABD ve Çin arasında veri akışları üzerinde yaşanan rekabet, 5G teknolojileri ve mobil ödeme sistemleri gibi alanlarda özellikle dikkat çekmektedir.

Diğer taraftan AB küresel teknoloji rekabetinde meydana gelen değişimde kendi nispi teknolojik yeteneklerini sürdürmede yeterince başarılı olamamaktadır. Örneğin; en büyük bölgeler arası bant genişliği kapasitesi Kuzey Amerika ve Avrupa arasında bulunmasına rağmen, Avrupa önde gelen bulut hizmet sağlayıcılarından yoksundur. Avrupa’nın diğer önemli zayıflığı nadir elementlere erişim konusudur. Nadir elementler bataryalar, yakıt hücreleri, rüzgar enerji sistemleri, fotovoltaik hücreler, cer motorları, robotlar ve insansız uçaklar gibi teknolojiler için hayati önemdedir. Halihazırda Çin, toplam nadir elementlerin %58’ini üretmekte ve rezervleri küresel toplam rezervlerin %37’sini oluşturmaktadır. Buna karşın ABD küresel toplamda %16’lık bir üretim yapmakta ve rezervleri ise %1.2 ile sınırlıdır. Bu anlamda AB ciddi bir kırgınlıkla karşı karşıyadır. Kritik teknolojiler için gerekli olan nadir elementlerin ancak %1’inden daha azını üretebilmektedir.

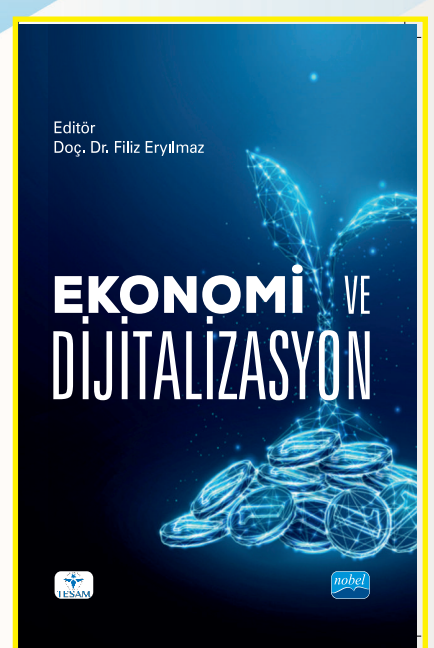
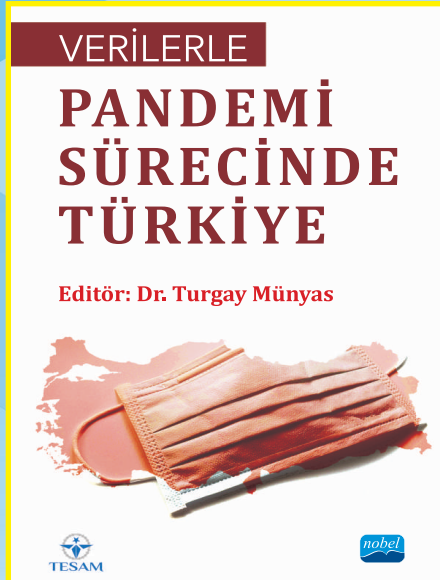
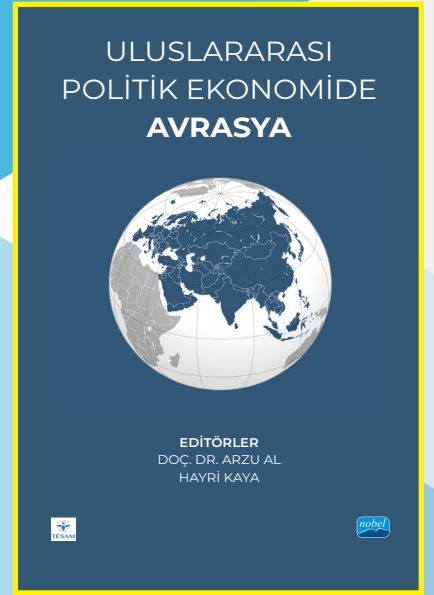

SONUÇ

Sonuç olarak ülkesel ve uluslararası mevcut sorunlara karşın, yakın zamandaki gelişmeler ulusal düzeyde altyapıya dayalı inovasyon, küresel düzeyde ise dijital bağlantısallık girişimleri çabalarını hızlandırarak Çin'in bu zorlukları aşabileceğini göstermektedir. Hızlı dijitalleşmeyle beraber sınırlar arası ve bölgeler arası veri akışlarının artan önemi, bağlantısal güç anlayışını ulusal devletlerin teknolojik yükselişlerinin ana belirleyicisi haline getirmiştir. KYİ altında yürütülen yeni dijital girişimlerle giderek bağlantılı hale gelen entegre edilmiş endüstri politikaları uygulamalarının avantajını kullanan Çin, değişen dış yapıya adapte olmada daha iyi politika sonuçları elde edebilecek ve nihai olarak küresel teknoloji liderliği rolüne ulaşabilecektir.

Hızlı dijitalleşmeyle beraber sınırlar arası ve bölgeler arası veri akışlarının artan önemi, bağlantısal güç anlayışını ulusal devletlerin teknolojik yükselişlerinin ana belirleyicisi haline getirmiştir.

TESAM YAYINLARI

TESAM AKADEMİ

TURKISH JOURNAL OF TESAM ACADEMY

6 AYLIK HAKEMLİ DERGİ

ÇİLT VOLUME : 10 SAYI ISSUE : 1 OCAK JANUARY 2023

ISSN 2148-2462 / E-ISSN: 2458-9217

10. Yıl

**YARINI BİLEMEYİZ...
SEVİYORSAN
SİGORTALAT**

**%30'a
VARAN
İNDİRİM**

- ✓ TRAFİK
- ✓ KASKO
- ✓ SAĞLIK

☎ 0(216) 576 2 576
0(541) 213 58 06
🌐 www.happysigorta.com

Küçükbakkalköy Mh.
Şerifali Cd. N:7-9 D:2
Ataşehir/ İSTANBUL

Happi
Life Sigorta

n11'deki mağazanı aldostum.com'a ücretsiz taşı

n11 entegrasyonumuz sayesinde
Tek tıkla bütün ürünlerinizi yükleyin
Otomatik stok güncelleme
Otomatik fiyat güncelleme

5%
Komisyon
Oranı

Elektronik
grubu için
3%
Komisyon
Oranı

Daha detaylı bilgi için **0(216) 335 0 335** nolu numaradan destek alabilirsiniz. Kampanya 28 ŞubatTarihine kadar geçerlidir.

PAYTR Güvenli Sanal POS Hizmeti ile Ödeme Güvenliğinizi Sağlar.

aldostum.com

RMG
MEDYA

• creative • marketing • strategy •

- ✓ E-Ticaret Sistem Kurulumu
- ✓ Desktop/Mobil Site Tasarımı
- ✓ Kampanya ve Ürün Paylaşımları
- ✓ Marka ve Strateji Yönetimi
- ✓ Sosyal Medya Yönetimi
- ✓ E-ihracat Alt Yapısı
- ✓ Seo Yönetimi

Ölçülebilir, Bütüncül, Sonuç Odaklı, Şeffaf İletişim Süreç Yönetimi

www.rmgmedya.com

+90 532 365 44 24
+90 216 759 61 72

info@rmgmedya.com

Küçükbakkalköy Mh. Şerifali Cd.
No:7 / 11 34775 Ataşehir / İSTANBUL

SANCAK ÖĞRENCİ YURTLARI

BURSA, ANKARA VE KONYA'DA

Evinizdeki Konfor

www.sancakyurtlari.com

0(216) 523 22 23

Genel Merkez: Küçükbakkalköy Mh. Şerifali Cd. N:7-9Ataşehir/ İSTANBUL

Batu Zeytinyağları

www.batugida.com.tr

www.batuzeytinyaglari.com

Telefonla Sipariş alınır!

☎ 0(531) 458 59 64